

Identitás - szélzúgásban

írta Sz. Dévai Judit

Elektronikus megjelenítés: ÖKÖEK Szerkesztőség

Nemzeti történelemismeret, önazonosság és az interetnikus viszonyok
tükröződése szlovákiai magyar fiatalok tudatában

KOMÁROMI LAPOK

Komárno, 1993

© 1993. Sz. Dévai Judit

KOMÁROMI LAPOK

Komárno, Tiszti pavilon, Pf. 136, 945 01

Telefon: 0819/31 77, 0819/45 68

Szedte és tördelte: a Komáromi Lapok szerkesztősége

Előszó

Az a megtisztelés ért, hogy előszót írhatok egy olyan könyvhöz, amely a szlovákiai magyarság problémájával foglalkozik, s melynek szerzője, Sz. Dévai Judit, kisebbségi identitásvizsgálatot végzett a szlovákiai magyar fiatalok körében. A felkérésnek e könyv előszavának megírása tekintetében szívesen tettem eleget, annál is inkább, hiszen nagy jelentőséggel bír, hogy ezúttal - a szerző személyében - magyarországi szakember foglalkozik a szlovákiai magyar identitástudattal. Tehát az anyaország részéről történt a közeledés. Tudományos munkáról van szó, amely mindenekelőtt szociológiai és lélektani szempontból tanulmányozza és kutatja a szlovákiai magyar ifjúság önazonosság tudatát.

Az a tény, hogy éppen magyarországi szakember végez identitástudat-vizsgálatot a szlovákiai magyarság körében, előnyös jelenség olyan szempontból, hogy a szerző, mint kívülálló, olyan tényezőket is megtalálhat, amelyeket mi, kisebbségi sorsot megélők sok esetben nem is tudatosítunk.

A kisebbségi sorsot nem elegendő "csupán" átélni, megélni. Ha hatékony eredményt kívánunk elérni a kisebbségi lét javítása terén, tudományosan is meg kell ismernünk, fel kell mérnünk sorsunk, létünk összetevőit. Ehhez nyújt segítséget Sz. Dévai Judit könyve.

A szerző a könyvben az önazonossággal, a nemzeti érzés- és tudatvilággal, a társadalmi hovatartozással, a kisebbségben élő magyarok szülőföldhöz való viszonyával, a szlovákiai magyarság szellemiségével, a kétnyelvűséggel, az anyanyelvi oktatással, a nemzetiségi tudattal, az anyanemzethez fűződő kapcsolatokkal foglalkozik.

Az identitás, a nemzeti érzés- és tudatvilág vizsgálata szempontjából érdekessége a könyvnek, hogy a szerző a tizennyolc év körüli fiatalok körében végezte szociológiai felméréseit. Éppen a felnőtté válás korszaka ez, amikor az egyénnek már van némi elképzelése önbesorolásáról, s véleményén keresztül hű képet kapunk a szülők nemzeti érzés- és tudatvilághoz való viszonyáról is.

Igaz ugyan, hogy a szerző a Komáromi Magyar Tanítási Nyelvű Gimnáziumot választotta szociológiai felmérése színhelyéül, a mondanivaló azonban korántsem egy helyhez, egy városhoz kötött.

A tapasztalt gondok többé-kevésbé érvényesek egész Szlovákiában, sőt bizonyos fokig hasonlókkal találkozunk a Kárpát-medence más magyar és nem magyar kisebbségi közösségeiben.

A szerző identitásvizsgálati kutatásának eredményeit statisztikai adatokkal, táblázatokkal támasztja alá, ez az egyik legfontosabb része a könyvnek.

Jegyzetanyaga olyan gazdag adatbázis s benne olyan gondolati összefüggések találhatóak, amelyek közelebb visznek bennünket a szlovákiai magyarság részletesebb megismeréséhez. A szerző kutatási eredményei hasznosak a magyarországi és a szlovákiai magyar olvasóközönség számára egyaránt. Sz. Dévai Judit könyve erős kapocs lehet az anyanemzet és a szlovákiai magyar nemzeti közösség együttműködésében. A feladatok feltérképezéséhez mindenekelőtt egymás alapos megismerésére van szükség. Így az együttműködési szándék nem csupán íróasztal mellett megfogalmazott szónoklatokban nyilvánul meg, hanem tettekben is. E folyamat kialakulásának meggyorsításában jelentős szerepet játszhat a történész-szociológus kötete, amely tudományos alapokra helyezi a szlovákiai magyar önismeretet. Meggyőződésem, hogy Sz. Dévai Judit műve nem hiányozhat a magyar családok könyvespolcáról. Ezért tiszta lelkiismerettel ajánlom a kisebbségi sors iránt érdeklődők figyelmébe.

Tarics Péter

Bevezetés

Pszichológiailag felettebb reális - és szükségszerű-, hogy az ember valahol otthon érezze magát, valamiképpen azonosnak tudja magát, miáltal nemcsak egyéni, hanem általánosabb perspektívában is szemlélheti életét. Történelmi körülmények hozták - nyilván azok is szüntethetik csak meg -, hogy a perspektívák egyike a nemzeti vonatkozás. Mivel a társadalomnak ma sem mindegy, hogy tagjaiban munkál-e vagy sem a kohézió, a közös sors tudata, e körülmény indokolja a nemzeti érzés- és tudatvilág fontosságát a mában is. /1/

Dolgozatom a nemzeti hovatartozás tudatos vállalását speciális körülmények között kutatja: az eddigi, nem túl nagyszámú, kárpát-medencei kisebbségi identitásvizsgálatok sorába illeszkedik.

Célja, hogy a nemzetiségi tudat jellemzőit egy anyanyelvű oktatási szervezetben, mint a nemzetiségek tudati, nyelvi, kulturális, politikai stb. szocializációjának központi (illetve általában központinak tartott) intézményi keretében mérje fel. A nemzetiségi oktatási rendszerben a középiskola negyedik osztályát találtam erre a legmegfelelőbbnek. A válaszok itt tartalmasabbak és jobban értékelhetők, mint alacsonyabb életkorban, de a nemzetiségi középiskola még nem jelent olyan fokú elkötelezettséget, mint az anyanyelvű felsőfokú oktatás. A háromnegyedmillióra becsült szlovákiai magyarság intézményei közül a Rév-komáromi Magyar Gimnáziumot választottam felmérésem színhelyéül.

Munkám során az adott korosztály hovatartozását befolyásoló objektív és szubjektív tényezőkről is igyekeztem képet alkotni, a következők figyelembevételével:

1. Mivel az oktatás nem hermetikusan zárt közegben zajlik, szükséges utalnom a diákokra ható társadalmi környezetre: a szlovák nemzetiségi politika - generációk sorsát meghatározó - múlt- és jelenbeli aspektusaira, a kisebbségi lét gazdasági és társadalomszerkezeti jellemzőire, az asszimiláció - integráció kérdéskörére.

2. Az identitásképzés fontos eleme az a történelmi és magyar irodalmi tananyag, melyet az államalkotó nemzet oktatáspolitikája közvetít.

Mivel a felvidéki magyar nyelvű gimnáziumok az érvényben levő szlovák történelemtankönyvek tükörfordításait kell, hogy használják, ezek a magyarsággal kapcsolatos nézetekre, attitűdökre is rávilágítanak. Kérdés, hogy ezek mennyiben szolgálják a kisebbség magyarságképezésének "egészséges" fejlődését és megszilárdulását? Az identitásformálás másik fontos tantárgya, a magyar nyelv és irodalom esetében az látszott célszerűnek, ha a kötelező érettségi tételek tematikus csoportosítását végzem el. A gimnázium évkönyveiben az 1965-90. évi adatok alapján volt számszerűsíthető, mikor mit tartottak érdemesnek kiemelni a magyar literatúrából.

3. A középiskola éves krónikáiból arra is fény derül, milyen jellegű kiscsoportok (pl. szakkörök, klubok) működtek, mely irányú anyanemzeti és szlovákiai magyar iskolaközi kapcsolatok éltek, mi jellemző a tanórán kívüli

kulturális tevékenységre. Mindezek - adott esetben - a nemzeti hovatartozást szintén elmélyítő, az egyén oldaláról nézve külső, eleve adott tényezők lehetnek.

A fentiek "feltérképezéséhez" tisztáznom kellett a nemzeti identitás fogalmát, a felvidéki kisebbségre vonatkozó összegzések tanulmányozására, a tankönyvek sugallta szemléletet feltáró szövegelemzésre, az évkönyvek információinak tematikus csoportosítására volt szükségem. A következtetések levonásában az egykori és mai igazgatóval, tanárokkal folytatott interjúk és a saját, helyszíni megfigyelések is szerepet kaptak.

4. Arról, hogy a legfontosabb szocializációs keretek (családi háttér, kortárs csoportok, iskola, tömegkommunikáció) hatására a nemzeti azonosulás milyen fokú, egy empirikus vizsgálat adott képet, melyet 1990 októberében végeztem. Az érettségi előtt állók fele, két osztály teljes személyi állománya (59 fő) töltötte ki azt a 94 kérdést felölelő kérdőívet, melyet egyrészt az egykori Állami Gorkij Könyvtár (ma: Országos Idegennyelvű Könyvtár) nemzetiségi kutatócsoportjának, másrészt az Országos Széchenyi Könyvtár Magyarországgal kapcsolatos Intézetének kérdőíve felhasználásával és esetenkénti módosításával állítottam össze. (1. sz. melléklet)

Mivel azonos korú és előképzettségű alanyokról van szó, a különböző válaszok megoszlását a szülők iskolai végzettségével és foglalkozásával vetettem össze. Harmadik megkülönböztető jegyként az állandó lakóhely (a helyben lakás, illetve az iskola vonzáskörzetéből, a környező községekből való bejárás) szolgált.

Többdimenziós elemzésre, számítógépes feldolgozásra nem volt módom, mivel a sok változóhoz és a módszerhez képest kevés alannyal dolgoztam, s ez torzított volna az eredményeken. Az adatok mindössze három független változó mellett, s ilyen alacsony elemszámra vonatkozó kiértékelése arra mégis elegendő, hogy bizonyos irányultságokat mutasson, nem csupán a révkomáromi, hanem a többi szlovákiai magyar tannyelvű gimnázium végzőseire nézve is.

1992. tavaszán

Lábjegyzet:

1. Csepeli György: Csontváz a szekrényben. In: Csepeli György: Csoporttudat - nemzettudat Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.245. p.

I. Az "Én"-tudattól a "Mi"-tudatig

1. Önazonosság és társadalmi hovatartozás

Az egyén társas létezése valamiféle rendezett struktúrát igényel. Ez pszichológiai szükséglete, hiszen egy kaotikus világban képtelen lenne ésszerűen cselekedni: tehát igyekszik azonosságát meghatározni. Mivel az ember léte objektív alapjait tekintve társas-társadalmi lény, a bizonytalanság-redukció szükségszerűen a társas-társadalmi mezőben a legéletbevetőbb. /2/

A szociális identitás alapvető kérdése - Pataki Ferenc szerint - az 1970-es évtizedben vált a hazai szellemi élet egyik újszerű érdeklődési pontjává, s napjaink valóságos konfliktusai közepette, az alapul és keretül szolgáló társadalmi kategóriák, alakzatok, viszony- és pozíció-rendszerek felfokozott bomlásának és átrendeződésének időszakában különös időszerűséget nyer.

A korszerű pszichológia három átfogó kategória alkalmazása és módszeres vizsgálata révén igyekszik közel hatolni az egyén és a társadalom közötti pszichikus közvetítések finomabb rétegeihez: az én (én-rendszer), a személyes (perszonális) identitás és a társadalmi (szociális) identitás fogalmi révén. /3/

A személyes azonosság tudata kétféleképpen is érthető: egyrészt azonos vagyok önmagammal - azaz szubjektíve megélem létezésem folyamatosságát és azonosságát, e létezés merőben különböző szakaszaiban is. Másrészt azonos lehetek valami hozzám képest külsővel is: generációval, etnikummal, nemmel, társadalmi csoporttal, eszmével, értékkel, amelyek mintegy énem időbeli és térbeli meghosszabbítói, részei, illetve támpontjai lesznek; általa haladhatom meg az egyéni lét végességét, önmagában vett "értelmetlenségét". /4/

A mindenkori társadalom éppen adott kategoriális viszonyainak, lehetséges azonosulási tárgyainak szelektív interiorizációja lesz az önmeghatározás és a személyes folytonosság képzetének alapja és egyúttal az én-t érintő értékelések és érzelmek társadalmi kerete. /5/ Így a társadalmi azonosságtudat "az én-nek nevezett hipotetikus konstrukció sajátos «alrendszere», összetevője vagy aspektusa. Azt tükrözi, hogy az egyén miképpen észleli, éli át és írja le tulajdon társadalmi minőségét, vagyis pszichikusan hogyan képezi le önmagát, mint a társadalmi viszonyrendszerek különös egyedi hordozóját. /6/

Amikor társadalmi identitásról beszélünk, önmeghatározó kategóriák elfogadására gondolunk. A társadalmi kategorizációt az egyén tájékozódási rendszereként foghatjuk fel, amellyel megteremti és meghatározza a saját helyét, miközben környezete rendszerezésére és leegyszerűsítésére, azonosítására és értékelésére törekszik; ok-okozati kapcsolatokat vél felfedezni maga körül, s ezáltal képessé válik a társadalomban való cselekvésre.

A beépült kategóriák, amelyek tükrözik, hogy hordozójuk egyidejűleg többféle nagycsoporthoz tartozik, dinamikusan strukturált egész építőkövei, melyek sajátos hierarchiába szerveződnek az egyén képzeletében. Helyzeti tényezők hatására más és más súllyal lehet jelen a nemi, generációs, magánéleti, világnézeti, foglalkozási-szakmai, regionális, nemzeti státuszra utaló kategória. Ezek hierarchiája nem a fontossági sorrendet jelenti, hanem azt, hogy szituációtól függően mennyire könnyen aktualizálódnak az egyes kategóriák. /7/

Öntudat és mi-tudat elválaszthatatlan egységgé ötvöződik a személyiség struktúrájában. Az egyén tudja, hogy bizonyos társadalmi csoportokhoz tartozik, s ez számára bizonyos érzelmi és értékjelentőséggel bír. Viselkedését csoportközi helyzetben a csoport hovatartozás ténye befolyásolja, mely egyként jelenthet kiscsoportbeli tagságot, referencia- (vágott vagy mércéül szolgáló vonatkoztatási) csoport hovatartozást és társadalmi nagycsoporthoz kötődést.

Az azonosítási kategóriákhoz fűződő személyes viszonya nélkül a személyiség pszichológiai szilárdsága, alkalmazkodási képessége és rugalmassága éppúgy nem képzelhető el, mint moralitásának, értéktudatának és célképzeteinek, aspirációinak létrejötté. Mivel a tárgyilagos önismeret, a valakikhez való tartozás tudata az önértékelésnek és a cselekvőképességnek jelentős összetevője, ezeket

a szocializáció során mindenkinek meg kell élnie. Egészséges pszichikumunk kialakulásának fontos feltétele, hogy reális én-képünket és önértékelésünket a folyamatosan táguló környezetre, a kiscsoportokra, majd később a nagyobb közösségekre, így végül a nemzettel való azonosulásra is kiterjesszük.

2. Nemzet és nemzeti tudat

Súlyos dilemma előtt állunk, amikor a nemzetet és a nemzettudatot definíciószerűen, különböző kritériumok felsorolásával akarjuk megfogalmazni: bár az ezek körüli szellemi "káosz" korántsem csak az utóbbi évtizedek terméke, mind a mai napig nincs "érvényes" nemzetfogalmunk, melyet fenntartás nélkül alkalmazni lehetne viszonyainkra. /8/

"Tisztán" szociológiai szempontból - amennyiben egyáltalán lehet létjogosultsága e megfogalmazásnak - azt mondhatjuk: a nemzet valódi közösség, a legkisebb és egyben a legnagyobb szerves egység. A legkisebb, mert a munkamegosztás végtelenül bonyolult szervezetében az egységnyi összefogó kategóriát az a közösség képviseli, amelyben minden részelem egyesül, s ez a nemzet. De egyben a legnagyobb is, mert ami rajta kívül esik, az már a munkamegosztás egy másik egységéhez tartozik. Mivel tehát a nemzet a legkisebb és legnagyobb "közös többszöröse" és közös természetes alapja a létező közösségeknek, a nemzethez való tartozás, a nemzet legitimitása, a nemzettel való azonosság tudata nem valami nacionalista beütés, hanem szükséges és nélkülözhetetlen eleme a másodfokú társadalmiságnak - vagyis a közvetett emberi kapcsolatokra épülő mindenfajta szekunder közösség (pl. nagyobb település, munkahelyi) létrejöttének. /9/

Jóval nehezebb a dolgunk, ha a történettudomány oldaláról közelítjük meg a kérdést.

A nemzet modern kategóriarendszerünkben olyan fogalmi jegyek, képzetek és feltételezések összességét öleli fel, amelyek együttesen csak a XVIII. sz. vége, a francia forradalom óta léteznek. /10/

Míg a feudális natiót rendi és vallási közösségek tartották össze, a modern nemzet "alig vitathatóan társadalmi közösség, éspedig az elemi, alapvető társadalmi közösségeket meghaladó méretű, politikai intenciója közösség, mely meghatározott területet, hazát, és azon politikai szervezetet, államot tud a magáénak vagy kíván a magáénak tudni, s mindezt úgy, hogy ebben a tudatban, a nemzeti tudatban a közösségnek jelentős hányada, esetleg csaknem teljes egésze részes". /11/ A nemzet kritériumai közé kell sorolnunk a történelmi összetartozást, a nyelvi azonosságot és a közös kultúrát, valamint a gazdasági életképességet.

Máig vitatott, hogy miben rejlik a "nemzet lényege": sajátosan újszerű társadalmi, politikai, kulturális, intellektuális kapcsolatokban, objektív tényezők (terület, nyelv, gazdaság, kultúra stb.) azonosságán, vagy ősi, tradicionális történelmi tartalmak, szubjektív emlékek, az érzés, az öntudat és akarat közösségében létező "szellemi princípiumban"? Ez a dimenzionális ellentét határozza meg napjainkig a kérdésnek mind teoretikus, mind történelmi aspektusát. /12/

A fogalomalkotás tökéletlenségét mutatja, hogy nincs olyan tényezőegyüttes, mely a nemzeti integráció valamennyi egyedi formájára, vagy történeti és regionális típusára egyaránt érvényes lenne. Elég, ha a népünk Európában egyedülálló helyzetére gondolunk. Minden harmadik magyar határainkon kívül, kisebbségben él, a döntő többségük - mintegy 3,5 millió - történelmileg kialakult helyét meg sem változtatva. Tudomásul véve e történelmi okokat, milyen alapon rekeszthetnénk ki azokat a nemzetfogalomból, akik átlépték a határt, vagy akik felett a határ lépett át?

A nemzethez tartozás új kritériumát - az egyén oldaláról - abban az emocionális töltésben kell keresnünk, mely valakit - az emlékei, családja, kulturális hagyományai, történelmi múltja, (s nem csak kizárólagosan) anyanyelve okán - arra ösztönöz, hogy magyarnak érezze magát, így a nemzeti identitás mint az önmeghatározás modern válfaja érzelmi és tudati elemek együtteseként elemezhető.

A nemzethez tartozás természetesen nem velünk született, hanem hosszú idő alatt kibomló, társadalmi-történelmi tényezők által életre hívott és formált azonosságtípus.

Meghatározói közül első helyen a hovatartozással és az azonosulással kapcsolatos érzelmi és gondolati mintákat tartalmazó kommunikációs együttest említhetjük. Különböző típusai magukban foglalják a múltból és a mából érkező kommunikáció hatását, a nemzeti hovatartozásra vonatkozó üzenet aktualizálását, a jelenségek és funkciók szelektálását; valamint az interperszonális térben folyó és a tömegekre, csoportokra vonatkozó, személytelen közlést egyaránt. /13/ E kommunikációs folyamatokban a nemzet létére, értékére, elsőbbségére és strukturális összefüggésére vonatkozó elemek cirkulálnak.

A társadalom hatalmi struktúrája, az uralkodó érdekeket legitimáló stratégia függvényében alakul és változik az üzenet tartalma. A történelem az identitásképződés színtere és anyaga is egyben: érthető hát, hogy mindig eszmei harcok okozója és terepe. Hadd utaljunk Szűcs Jenőre, aki úgy véli: a történelem nemzeti szemlélete maga is történeti jelenség, mely része a nemzet valóságos historikumának. Felelős azért a sok torzulásért, ferdítésért és sematizálásért, mely a preconcepciókra és dogmákra építő historizáló jelleg következménye Európa valamennyi nacionalizmusában, hol szerves elemként, hol kevésbé hangsúlyozottan.

A második feltételt az üzenet hatásait eldöntő tényezőcsoport jelenti. Hozzáférhetősége esetén az önmegjelölés egyik kézenfekvő módja a nemzeti kategória elfogadása. Az önbesorolás "magyar" jelzője kétféle jelentést takar: egyesek a szülők származása, az anyanyelv, a lakóhely, az állampolgárság és más tényezők által meghatározott adottságnak tekintik, mások, főként az urbanizált körülmények között élő képzetesebb rétegek tagjai a tanulással, alkotó részvétellel összefüggő szerzett élményt (önbesorolást, érzést, hazafiságot, lojalitást) értik alatta.

A magyar hovatartozás a lakosság nagy többsége számára - a hétköznapi logika egyensúlyelvéből következően is - pozitív jelentésű. Mindenki igyekszik kedvezően értékelni saját magát, s így azokat a szűkebb-tágabb csoportokat is, amelyekhez tartozik - e törekvésnek tudható be bizonyos disszonanciák elhárítása és kiküszöbölése. Előfordul, hogy a feltétlen negativitás jut túlsúlyra az attitűdben: következménye a nemzeti csoporttal való szakítás, az elvándorlás vagy a cinikus szembenállás. /14/ A nemzeti azonosulás az identitáselemek

hierarchikus szerkezetében akkor aktivizálódik, ha a konkrét élethelyzetek erre nyíltan vagy rejtetten felszólítást tartalmaznak (magatartásként pl. bizonyos helyzetekben mint elvárt szerep jelenik meg, olykor tömeghelyzetek, demonstrációk váltják ki, vagy a másokkal való pozitív összehasonlítás, illetve az észlelt előítélet, a hátrányt okozó kisebbségi sors indukálja).

A nemzeti attitűd érzelmi komponense fontos összetevője egyfajta ösztönös - "spontán" - nemzeti azonosságtudatnak, mely a nemzetet természetesnek és magától értetődőnek tekinti. Tagjainak büszkeségét és a másokkal szemben hangsúlyozott különbségét, illetve hasonlóságát jelenti; a nemzeten kívüliek feltételezett másága mindebből logikusan következik.

Az elfogultság, az önkényes válogatás működési elemei mindezt összehasonlításba ágyazzák, s a különbséget teszik meg kiindulási alappá, melyre az előnyben részesítés, a kivételezés épülhet. A kategoriális torzulásokra épülnek rá a sztereotípiák, melyek a konkrét észleléstől már teljesen függetlenedett, közkezen forgó címkék - önmagukat megfelelően védő mechanizmusokkal. A hamis észlelési képek, a hozzájuk társuló érzések a maguk cselekvésre indító erejével együtt, a további torzítást elvégző gondolati eljárások (magyarázkodás, öngazolás, gondolatilag kimunkált öncsalás, stb.) "segítségével" a csoportközi attitűdöknek, az előítéleteknek, az etnocentrikus gondolkodási rendszer kialakulásának adják meg az alapját. Mielőtt továbbmennénk, szükséges e tudattartalmakról ejteni pár szót.

Ezek a népcsoportokkal kapcsolatos kollektív képzetek kulturálistörténeti magyarázó elvekkel indokolhatók, továbbadásukért a szocializáció és a hagyomány a felelős. /15/ Az etnikai sztereotípiák viselkedést igazoló, tulajdonságdefiníciókból felépülő túlzáson alapuló nézetek. Az etnocentrikus gondolkodást a "mi-csoport"-központúság jellemzi: az egyén a világot e prizmán keresztül írja le és értelmezi, rajta keresztül ítél meg másokat. /16/

A sajátján kívüli csoport idegen, akikkel szemben nem a kíváncsiság, az érdeklődés, hanem a gyanakvó, visszautasító "zárttság" a motiváló erő. Ez az ideológiai séma rendkívül rugalmatlan kategóriarendszert kínál az emberek észlelésére, sztereotipizált nézeteket tartalmaz, ellentmondásmentes értékelő-érzelmi elemeivel pedig egyenesen hajlamosít az előítéletességre, a tekintélynek való korlátlan alávetettségre. A nemzeti előítélet is elfogult nemzetképekre, téves sztereotípiákra támaszkodik, és minden esetben elutasító, sőt ellentétes magatartást fejez ki az illető etnikummal (nemzettel vagy nemzetiséggel) szemben. Jellemző rá az irracionalitás és szívósság. A nacionalista előítélet ferde tükrében a negatívan értékelt csoport minden tagja - egyéni tulajdonságaitól függetlenül - "hasonszőrűvé válik egy merev, szabványszerű általánosítás szerint." /17/ Ezen előítéletet nem "tudjuk", hanem "hisszük". Miután kényelmesebb úgy élni, ha az ember mindig mechanikusan elfogadja környezete véleményét, a konformitás is érdekmotívum, melyet a társak általi kirekesztés veszélye is táplál.

A nemzettudatban szerepet játszanak azok a kognitív szerkezetek, amelyek a nemzet földrajzának, szociológiájának, erkölcsiségének, pszichológiájának, kultúrájának és történelmének megismerésére és magyarázatára szolgálnak. Értékelés, dichotomizáció, oktulajdonítás, kompenzáció és összehasonlítás - ezek jelentik leginkább a nemzet létezésében érdekelt, abban tudatosan részt vevő egyén megértésének eszközeit: a cél, egy tudatosan kiegyensúlyozott, ellentmondás- és torzulásmentesnek mutatott nemzeti hitvilág kialakítása.

A nemzethez tartozást kondicionáló tényezők sorában harmadikként a szocializációt említhetjük, mely az egész egyéni életet végigkísérő társadalmiasulási folyamat. A külső feltételek (a viszonylag homogén kulturális környezet, kollektív meghatározás) és a belső kritériumok (kommunikációs kompetencia, az ép idegrendszer és a fejlődőképes "én"-tudat) együttes megléte esetén három szakaszra bontható a nemzeti szocializáció. Az elsőben (6-7 éves korban) a nemzet még jelentés nélküli. 8-9 évesen már az affektív (érzelmi) oldal beépülése, s a gondolati elemek felbukkanása a jellemző, míg 10-11 éveseknél már lejátszódik a Piaget által decentrációként definiált folyamat. Kifejlődik a kölcsönösségi attitűd: a gyermek megtanul mind érzelmileg, mind értelmileg azonosulni a nagyobb társadalmi közösségekkel, meghaladva saját nem tudatos egocentrizmusát (én-központúságát). /18/

A tizenévesek nemzeti attitűdje többféle pályát futhat le, amit elsősorban a családi-társadalmi-szociokulturális háttér, másodsorban az iskola, a tömegkommunikáció és a kortárs csoportok befolyásolhatnak. Ha meg akarjuk érteni a fejlődés dinamikáját, akkor az egyén reagálási képességeit, személyiségváltozóit figyelembe véve a ráható környezeti tényezők természetét kell elsősorban kiderítenünk.

3. Megkerülhető-e a nemzeti identitás?

Az európai nemzetfejlődés két földrajzi alaptípusát két ellentétes nemzetkép, nemzetfogalom egészítette ki: a francia-angol államnemzet (politikai nemzeti) valamint a közép- és kelet-európai nyelvi-kulturális nemzet különbsége a két térség történelmi fejlődésének eltérésére vezethető vissza. Az előbbi összekötő eleme az állampolgári viszony volt, míg az utóbbi szerint ez - lévén a nemzet mindenekelőtt származási és kulturális közösség-, a nyelv, az azonos nemzeti jellem, lelki alkat. /19/ Történelmi múltunk élő öröksége, hogy mind a mai napig él a nemzettudat fenti kettős ága: az egyik "államnemzeti", a másik "kultúrnemzeti" jellegű.

A kelet-európai ideológiákban a nemzettudat utóbbi típusa a domináns. A nemzeti elv felrobbantotta a Monarchiát, de igazából sehol sem nemzeti államok jöttek létre, hanem kisebb, többnemzetiségű államok; a nacionalizmus szétverte az államkomplexumokat, a megoldások viszont a nacionalizmus felfokozását eredményezték.

Mivel nem egy térséget az idők folyamán váltakozva, de egyforma joggal birtokolt több ország is, a népcsoportok felváltva kerültek elnyomott, illetve kisebbségi helyzetbe /20/, ily módon történelmi méretekben reprodukálódott az eredetileg laboratóriumi helyzetre kidolgozott társadalomlélektani csapda, a "fogoly dilemmája." /21/ A helyzet - néhány "koalíciós" év kivételével - 1945 után sem változott: ahelyett, hogy a nemzeti kérdés terén a térség népei megpróbálták volna "új lapot" nyitni, maga a könyv 1950 táján bezáródott.

Arra, hogy e problémakört a közelmúltig szőnyeg alá söpörték, nem kell élethűbb példa napjaink történéseinél. A szovjet irányítású "keleti blokk" látványos összeomlása után - úgy tűnik - a feléledő nacionalizmus a régi kibékíthetetlen ellentétekben talál magának újra medret.

Eddig azonos államhatár közé szorított népek vívják élethalálharcukat egymással: kiket a nyelvi-kulturális azonosságtudat is diktálta függetlenségi törekvés vezet (mint a balti nemzetek, szlovének, horvátok esetében láttuk,

illetve látjuk), kiket a nacionalista - sovinszta agresszivitás és előítélet (lásd Marosvásárhely példáját), vagy egyszerűen a területabló hadjáratok sikerének reménye (ez élteti Szerbia harmadik balkáni háborúját). Dúl az örmény-azerbajdzsán viszály, kétséges Moldova hovatartozása, egyelőre még eldöntetlen a szlovák szeparatizmus kérdése...s féltő, hogy ezzel nem zárult le a sor. Az ideális megoldás, az etnikai és az állami határok viszonylagos egybeesése nem látszik járhatónak: az aligha megoldható nehézség a térség etnikai kevertségében, a homogén országok megvalósíthatatlanságában van.

A viszonylag optimális megoldás nem határkorrekciókban keresendő, hanem azok ellégiesítésében, a nemzeti kisebbségi területek etnoregionális autonómiájának biztosításában, a kisebbségi jogok tényleges garantálásában és egy későbbi közép-európai integrációban, mely megelőzheti, előkészítheti a nagyon kívánatos európai integráció folyamatát, vagy párhuzamosan haladhat vele. /22/

A szocializmusnak nevezett időszakban Magyarországon feldolgozatlanok maradtak a két világháborút követő traumák, a rosszul értelmezett internacionalizmus nevében a magyarságtudatot gyakorlatilag elhallgattatták. Az erőszakkal szétzilált, vagy elsorvadni hagyott korábbi identitásformákat nem váltották fel újak - ehelyett itthon is az elidegenedés, az én-rendszer patológikus állapotainak szaporodása, az egyén dezintegrációjának tünetei tapasztalhatók. /23/

Másfelől viszont korábban senki által nem gyanított eseményeknek vagyunk a tanúi: a nemzeti mozgalmak váratlan újraéledésének, a lokális törekvések, a "gyökerek" tömeges kutatásának, új társadalmi, nemzedéki, nemi tömörülések létrejöttének - Hanák Péter érzékletesen sűríti a jelenség egyik fő vonulatát az etnikai tudatosság reneszánsza fogalmában. A hetvenes évek hazai nemzeti öntudatra ébredése sok tekintetben egy világjelenség honi megnyilvánulása: a neutralizálódott társadalom olyan tudati forma felé tendált, amely az informálisan felfogható társadalom közösség voltát fejezi ki - de nem kisközösség, hanem makroközösség tudata. S mivel az egyetlen informális szerveződésű makroközösség a nemzet, ezért a nemzettudat lett a privatizáltságból kilábaló társadalmi közeg új politikai azonosságtudata. /24/ Vannak természetesen, akik a nemzeti identitás újjáéledése mögött nem "alulról", az egyén szintjén születő társadalmi igényt, hanem hatalmi manipulációt vélnek felfedezni. Szerintük a magyarság-ideológia a Kádár-rendszerben megindult modernizációs folyamathoz kötődő nézetrendszerek kiszorítására alakult ki, önmagát védelmi ideológiának feltüntetve: "1973-74-ben reális fenyegetés volt /.../, hogy színre léphet egy olyan nacionalizmus, amely a fennálló tekintélyuralmat csupán új ideológiával tölti fel. /.../ Értelmiségi körökben és a politikai apparátusban is eléggé ismert volt ugyanis ekkor, hogy szovjet bátorításra az ún. népi-nemzeti literátor értelmiség egy része, «nemzeti kommunisták» és taktizáló «népiek». ideológiai offenzívát indíthatnak a «nemzetietlen», «kádárizmus-aczélizmus» ellen. Nem a fennálló tekintélyuralom, hanem annak pragmatikus ideológiája és gyakorlóit ellen, hogy az adott formákat végre «nemzeti» tartalommal töltsék meg." /25/ A magyarság eszméje tehát e sajátos nézőpont szerint a "Nagy Testvér" azon óhajából született volna, hogy a honi modernizációval talán együtt beszivárgó "nyugatias" tudatformáknak, a 70-es évek szellemi konzervatizmusának, a baloldaliság válságának gátat szabjon?

Árnyaltabbnak és összetettebbnek tűnik ez a folyamat annál a másik egyoldalú magyarázatnál is, miszerint a nemzettudat, nemzeti érzület beemelése a köztudatba csupán a politikai hatalom ügyes eszköze lett volna saját - szűkülő alapú - legitimitása alátámasztására, s olyan tudáselemek felülről való, direkt

élesztősét jelentette, melynek egyetlen célja a szétszilálódó társadalmat Összetartó homogenizáció. A fentiekkel egybecseng egy a mai magyar értelmiség ideológiai-politikai beállítottságát taglaló tanulmány megállapítása is: "[A Szovjetunióban és Kelet-Európában] amint fokozódott a bomlás és elszaporodtak a válságtünetek, úgy erősödött fel a hivatalosan vallott internacionalista ideológiának ellentmondó nemzeti reneszánsz. Ezek a nacionalista mozgalmak azonban éppen ellenzéki indíttatásukkal jellemezhetők." /26/

Az utóbbi években, a rendszerváltás körüli, utáni időszakban a magyarságtudatot övező több évtizedes "állóvizet" ma heves viharok korbácsolják. A nemzeti tudatosulás egy új, korszerű nemzeti-társadalmi értékrend és magatartási kultúra megteremtését ígéri, de nem talál egységes elfogadásra. A jövőt formáló kérdés, mely egyenrangú partnerként, s nem "szellemi gyarmatként" biztosítaná az Európához való csatlakozásunkat: a magyar nemzeti kultúra korszerű, funkcióképes modelljének és szerkezetének kialakítása még várat magára. Annak tudatosítása, hogy ebbe mind az egyetemes magaskultúra, mind a népi mélykultúra értékei szervesen beépülnek, alig kapott teret s hiányzik az értékek aktivizálása, az ártó ellentmondások kirotálása - végső soron egy korszerű nemzettudat kiépítése továbbra is előttünk álló feladat. /27/

Ellentéteket szül többek között az, hogy nem mindenki örvend a nemzetként való identitás újjászületésének. Az "új internacionalizmus" alapján állók azonnal européerként kívánják magukat azonosítani: ez a szemlélet ismét urbánus magatartásként jelenik meg, s vele szemben az új nemzeti öntudat népiességeként. Antagonizmusnak tűnő kettős értékrendszernek lehetünk tanúi, amely hordozóiként reprodukálódott az értékrepresentáló, értékközvetítő értelmiségi elit kettőződése is. Ami napjainkban lejátszódik, a két csoport harca azért, hogy melyik arc képviselje Magyarországot.

Nem lehet feladatunk azon (és hasonló) általánosító kijelentések igazságtartalmának a vizsgálata, miszerint míg a Kárpát-medencében a XX. században már egy új nemzet, a fejekben a XIX. századi romantikus, a magyar etnikum tiszta megőrzéséből, annak vezető szerepéből, a foglalás elsőségéből kiinduló nemesi nemzetkép él. /28/ Nyílt és tárgyilagos politikai és ideológiai viták sem bizonyos, hogy meggyőzik az ellenkezőjéről azokat, akik a nemzeti egységnek csak szóbahozatalát is mások kirekesztéseként, a tekintélyelv uralmaként fogják fel. /29/

Régi beidegződések, leegyszerűsítő sztereotípiák, előítélet-bélyegek, félrehallások és - magyarázások, kölcsönös érzékenység nehezítik az álláspontok közeledését. A mesterségesen e formában kiélezett, lassan több emberöltőnyi "haza vagy haladás" kérdés részben új fogalmakkal, de a régi tartalommal jelentkezik: ma az egyik póluson a "nemzetáruló kozmopolitát", a másikon az országot végérvényesen elszigetelő "keresztény-nemzeti kurzus" megtestesítőjét találjuk. Az egymásramutogatás, vádaskodás, politikai csatározás helyett ideje lenne, hogy legalább az alapvető kérdésekben konszenzus alakuljon ki: ez erősítené mind belpolitikai stabilitásunkat, mind nemzetközi pozícióinkat.

Szociálpszichológiai vizsgálatok már egy évtizede kimutatták: a nemzeti tudat pozitív megítélése az életkorral egyenes korrelációt, az iskolázottsággal viszont fordított összefüggést mutat. A városlakókra kevésbé jellemző, mint a vidékiekre. Mindezek a magyarságtudat halványodásának tendenciájára utalnak. Főleg egyes értelmiségi körökben észlelhető a kozmopolitizmus - szupranacionalizmus vonzása, mely a közösségi kényszertől függetlenedett individuum szabad kibontakozásával csábít. Legjobb gondolkodóinkkal valljuk:

sohasem a parttalan emberiséghez kötődik az ember elsősorban, hanem azokhoz a szülő-nevelő keretközösségekhez, melyekhez érzelmei és érdekei, kötelességei és jogai, ilyen-olyan valutában kifejezhető vagy kifejezhetetlen tartozásai és követelései a legszorosabban kapcsolják. /30/ Ahogy József Attilát idézi egyikük: "Magyarnak lenni nem jog, nem kötelesség, hanem megmásíthatatlan tény, amin az Isten nem segít, ha baj, - amit a pokol sem éget fel, ha dicsőség. A nemzetiség nem pusztán osztályozás, de örömkeltő és bajhozó valóság /.../ Az emberiségnek éppen magyar mivoltunkkal tartozunk." /31/ Úgy véljük, a gyakorlatban többet és tudatosabban kell tennünk azért, hogy a szó, az érzés, a viselkedés magyarsága országunk határain belül és kívül megmaradjon - és pedig anélkül, hogy ezt bárki is öncélú "magyarkodásként", történelmi anakronizmusként, mások kirekesztésének kísérleteként élje meg. A nemzeti méltóság visszaszerzése, a toleranciával párosuló önmegőrzés, a szellemi-lelki összetartozás éltetése nem nacionalizmus, még ha némely véleményformálók így szuggerálják is. Hiányában azonban "minden nép, /.../ lealacsonyodik, amelyik saját nemzetét megkerülve akarja egyenesen az emberiségbe helyezni saját perspektíváit." /32/

Úgy tűnik, a világ sokáig - egyelőre vagy tán mindig is - régi és új nemzetekből fog állni. A határok légiesekké válhatnak ugyan, de míg a halhatatlan anyanyelvek és a szűkebb-tágabb tájak, régiók erre épülő hagyományai élnek, létezni fog az emberiségnél behatároltabb, "kézzelfogható" azonosulási keret is.

«Először is ember vagyok s csak aztán francia». Valljuk be töredelmesen, az olyan, mintha egy krokodil azt mondaná: «Mindenekelőtt állat vagyok s csupán ez után krokodil.» Nos: miért mosolyoghatnánk joggal szegény krokodiluson? Mert krokodilunk episztemológiai téveszmében leledzik. Nem ismeri a sziámi iker-okság elméletét. Nem tudja: ember és etnicitás (illetve ennek jegyei) együtt születnek. Egyidejűleg. Egy állat sohasem állatként, csakis mindig sajátlagos állatként látja meg a napvilágot: mint krokodil, mint medve, vagy mint dögkeselyű. Nincs sorrendiség, nincs szukcesszív - egymásutáni okság, okozatiság, csakis szimultán, egyidejű. Márpedig az először és az azután szavak mindig is időbeli egymásutániséget fejeznek ki. Íme: a grammatika elárulja a megzavart világlátást." /33/

Lábjegyzetek:

2. Csepeli György - Lányi Gusztáv: Önmeghatározás és magyarság In: Csepeli, (1987), i.m., 251. p.
3. Pataki Ferenc: Az én és a társadalmi azonosságtudat Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982.25-26. pp.
4. Pataki Ferenc: A identitás-alakulás kérdései a 70-es évtizedben In: Az 1970-es évtized a magyar történelemben Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980.116. p.
5. Pataki, (1982), i.m., 26. p.
6. ugyanott
7. A hierarchiában hátul állók csak nagyon erős kényszerítő körülmények hatására nyilvánulnak meg beszédben, viselkedésben, érzésben, míg az elől elhelyezkedők - túl azon, hogy egy helyzeti összefüggés sugallatára reakcióként jelennek meg - az identitásban olyan nagyfokú nyomatókkal rendelkeznek, hogy szinte teremtik maguknak a helyzetet, amelyen belül megnyilvánulnak.

- Csepeli György: Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon a 70-es években Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1984.40-41- pp.
8. Juhász Gyula: Ki a magyar? In: Bokor Pál - Tábori András (szerk.): Magyaroknak lenni Zrínyi Nyomda, Budapest, 1988.5-6. pp.
 9. Vitányi Iván: Egyén és közösség In: Egyharmadország Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985.142. p.
 10. Erősen leegyszerűsítve és sematizálva: a "politikai közösség" fogalmához az antikvitás óta társuló teoretikus elemeket (autoritás, a hatalom és a jog eredete és gyakorlása, szuverenitás, stb.) és a politikai lojalitás ősi fogalmát, a - korábban szakrális vagy harci vezetőhöz, majd uralkodóhoz fűződő - "hűséget" ekkor kapcsolták össze először az ugyancsak igen régi, a szó etnikumot jelölő értelemben vett "nemzetiség" keretével, mely ezáltal modern nemzetiségé fejlődött. A adott csoport tagjai számára meghatározott standardizált értékek hordozója, illetve összegzője lett, a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális szféra alapvető, tényleges vagy óhajtott elrendezési keretévé, s mint ilyen a csoportlojalitás lényeges tárgyává alakult.
Szűcs Jenő: Nemzet és történelem Gondolat, Budapest, 1974. 87. ill., 208. p.
 11. Bibó István: A nemzetközi államközösség benuáltása nemzetközi viták megoldásában In: (Kemény István - Sárközi Mátyás sajtó alá rend.): Bibó István összegyűjtött munkái 4. kötet Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1984.1003-1004. pp.
 12. Szűcs, (1974), i.m., 196-200. pp.
 13. Csepeli, (1984), i.m., 10-12. pp.
 14. Csepeli György: Nemzeti identitás és attitűd Magyarországon a 70-es években In: Csepeli (1987), i.m., 210. p.
 15. Wilska - Duszynska, Barbara: Gondolatok az etnikai sztereotipak természetéről In: (Csepeli szerk.): Előítéletek és csoportközi viszonyok Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980.79. p.
 16. Az ilyen etnocentrikus világkép "első eleme a lét dimenziója. Ezáltal az üzenet által felépített alvilág azt sugallja, hogy a saját csoporton és a másik csoporton kívül nincs más társadalmi realitás (sőt, ezt sokszor a biológiai realitásra is kiterjeszti). A második dimenzió az elsőbbségek sora, amely azt mondja nekünk, mint egy-egy társadalmi nagycsoport tagjainak, hogy mindaz, ami saját csoportunkról szól, az fontos, s ami nincs velünk összefüggésben, az nem. (...) A harmadik dimenzió az értékeket mutatja meg számunkra. Jónak számít mindaz, ami a saját csoportunknak hasznos, s rossz minden, ami a saját csoport számára káros. Végül a negyedik dimenzió az összefüggéseké. Ez azt határozza meg, hogy miként észleljük a világ különböző jelenségei közötti oksági összefüggéseket, s csak természetes, hogy a kultivált séma ami jót csak lehet, a saját csoportra, ami rosszat csak lehet, a másik csoportra mint okra vezet vissza." Csepeli György: Bevezetés In: (Csepeli szerk.) (1980), i.m., 15. p.
 17. Gáll Ernő: Nemzetiség, erkölcs, értelmiség Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978.77-78. pp.
 18. Piaget, Jean - Weil, Anne-Marie: A haza és a más országokhoz fűződő viszony fogalmának kialakulása a gyermekekben In: (Csepeli szerk.), (1980), i.m., 161., 188. p.
 19. Joó Rudolf: Nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.18. p.
 20. "Az egymást váltó hódítók leszármazottjai mind ott lakhatnak ezekben a városokban, és mindegyik csoportnak van rá némi alapja, hogy az összes többi bitorlónak és betolakodónak tartsa. Az eredmény valóságos

- sakktáblája az előítéleteknek." Allport, Gordon W.: Az előítélet Gondolat, Budapest, 1977.312. p.
- 21.Csepeli György: A nemzeti látószög dilemmái In: Csepeli, (1987), i.m., 357. p.
 - 22.Hanák Péter: Vissza vagy előre? A nemzet és állam alternatívái = Regio II., no. 1., (1991), 120-121. pp.
 - 23."Ugyan csoda-e, hogy ebben a légkörben kivirágzott a nemzeti közösségének,-mint «futball-nemzetnek» torz s nevetséges virága, az osztály- vagy felekezeti hovatartozásukat szégyellő-rejtő emberek zavarodottsága, és elhatalmasodott a közösségtudat nélkül tengő-lengő emberek, embertömegek apátiája? S ezt az apátiát minden bizonnyal fokozza még a közösség-átalakító törekvések megannyi, újra s újra átélt kudarca, s fokozza a mesterségesen létrehozott közösségpótló kollektívák belső sivársága." Hankiss Elemér: Közösségek válsága és hiánya In: Társadalmi csapdák - Diagnózisok Magvető Kiadó, Budapest, 1983., 226-227. pp.
 - 24.Szabó Miklós: Magyar nemzettudat-problémák a XX. század második felében = Medvetánc, 1984.4. -1985.1., 63-64. pp.
 - 25.Nemzetközponitú értéktudat vagy értékközponitú nemzettudat? (A Magyar Rádió 1990. július 13-i adásának bővített változata) = Új Forrás, XXIII., no. 1. (1991), 3. p. (Szilágyi Ákos válasza)
 - 26.Csepeli György - Örkény Antal: Az alkony. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, é.n., 53. p.
 - 27."Ez a bonyolulttan összetett, kényes problémaköteg, melynek a kezelése nemcsak felkészültséget, szakszerű hozzáértést és elhivatottságot igényel, de lehetőleg nyugodt légkört is a felelős alkotómunkájához, minálunk a politikai küzdelmek prédájává vált, mégpedig abban a már említett hiszterizált légkörben, melyet amorf pártképződmények sok kárt okozó vagdalkozása gerjesztett. A politika elefántja úgy jelent meg a szellem porcelánboltjában, hogy a szemben álló riválisok azt a kellő vulgarizálással az abszurditásig sarkítható részproblémát szakították ki az egészből, amelynek ürügyén, leegyszerűsített jelszavakkal tömegek mozgósíthatók, szavazók toborozhatók." Tóth Sándor: Korszerű nemzetmodell - elavult nemzettudat = Valóság XXIV., no. 12. (1991), 15. p.
 - 28.Glatz Ferenc: Európa és a mi új nemzettudatunk = História, XIII., no. 2-3., (1991), 61. p.
 - 29.Szilágyi Ákos: "Az, aki most valamiféle «magyar egységet» hirdet meg, nem lehet nem kirekesztőleges, nem lehet nem tekintélyelvű állásponton. Mert azt ő fogja megmondani majd, hogy ki a magyar és ki nem, mi a magyar és mi nem az..." Új Forrás (1991), i.m., 8. p.
 - 30.Fekete Gyula: Elfogultságaim térképe Magvető Kiadó, Budapest, (1981), 291. p.
 - 31.Fekete Gy., i.m., (1981), 291. p.
 - 32.Pozsgay Imre: A nemzeti emlékhelyek és a nemzettudat = Új Forrás XX, no. 5., (1988. okt.), 5. p.
 - 33.Páskándi Géza: Egy régi vitához, avagy: Az önmeghatározó krokodil = Új Forrás (1991), i.m., 52. p.

II. Kissebségiként - Északi határaink mentén

1. A szülőföld kitagadottjai

A trianoni békekötés értelmében országunk 11 északi megyéjének teljes területe, illetve további 11-nek a kisebb-nagyobb része (összesen 61.633 km²) nyilvánított az újonnan alakult Csehszlovák Köztársaság felségterületére az odacsatolt egymillió magyar etnikummal együtt. "Az északi magyarság nem saját akaratából vált csehszlovákiai magyar nemzeti kisebbséggé, nem kérdezték meg, nem «önrendelkezett». A győztesek rendelkeztek fölöttük. Ebben a helyzetben próbáltak megmaradni embernek, kereszténynek, európainak, sokszor úgy érezve, nem emberi élet a kisebbségi lét. A csehszlovákiai magyarság volt már kollektív bűnös, jogfosztott szülőföldjén, hontalan, kitelepített, deportált, reszlovakizált, megfélemlített, terrorizált, nyelvétől megfosztott - a néma Európában." /34/

Az államalkotók nemzetiségpolitikájának néhány tényével alátámaszthatjuk a fentieket.

Az 1918-ban létrehozott állam lakosainak több mint egyharmada nem tartozott a "csehszlovák" nemzethez. Bár a fokozatosan megvalósítandó szláv nemzetállam elérése volt a távlati cél, a viszonylag demokratikus berendezkedésű csehszlovák köztársaság (nemzetközi kisebbségvédelmi kötelezettségek vállalásával is) egészében véve elviselhető helyzetet biztosított a nemzetiségei számára. Ezzel szemben az 1940-es éveket súlyos etnikai változások jellemzik (2. sz. melléklet): a szlovákiai magyar kisebbség pusztulását több, mint negyedmillió csökkenés mutatja. A demográfiai előrejelzések szerint az 1937. évi létszámát csak az ezredforduló utáni évtizedekben érhetné el ismét - az üldözések emlékeiből táplálkozó másodrendűségi tudat erkölcsi, szellemi következményeit azonban semmilyen előrejelzéssel nem lehet meghatározni. /35/

Az a Beneštől származó tétel, miszerint a második világháborút a nemzeti kisebbségek okozták, s ezért likvidálni vagy jogvédelem nélkül sorsukra kell hagyni őket, az 1945 augusztusi Kassai Kormányprogramban emelkedett törvényerőre. Ez alapján a "fasiszta, háborús bűnös" német és magyar lakosságot teljes vagyonek Kobzásra ítélték és megfosztották állampolgárságától, ennek minden következményével együtt. /36/ A mentesítés, amelyhez antifasiszta tevékenységet kellett igazolni, a magyarok mindössze 3 %-ára terjedt ki. A jogfosztás 1948 őszén fejeződött be, amikor a csehszlovák minisztertanács elfogadta a nemzetiségek állampolgárságára vonatkozó törvényjavaslatot, amely azonban nem jelentette a kisebbségi jogok biztosítását. A kommunista hatalomátvétel után a jogtiprást a korábbi rendszer túlkapásaként könyvelték el, s ideológiai alapokon - szinte mind a mai napig - igazolják a történetek szükségszerűségét. /37/

Miután 1945 nyaráig több mint 30 ezer embert toloncoltak ki, 1945 őszén munkakötelezettséget róttak azokra a magyarokra, akik elveszítették állampolgárságukat és többé nem szerezhetik meg. Bár hivatalosan úgynevezett "toborzás" folyt körükben a nyugati cseh területekre, valójában erőszakkal hurcoltak kényszermunkára körülbelül 20 ezer magyart - többnyire polgári alkalmazottakat, hivatalnokokat, a nemzetiségi értelmiséget lefejezendő.

1946 februárjában a csehszlovák érdekeknek megfelelő lakosságcsere-egyezmény született, melyben leszögezték: annyi magyart telepítenek ki Szlovákiából, ahány szlovák önszántából jelentkezik az anyaországába való költözésre. Az intézkedés a módos és középparaszti réteg szétzilálását szolgálta: bár közel ugyanannyi volt az áttelepültek száma (73 ezer szlovák, illetve 68 ezer

magyar), az utóbbiak több, mint háromszor annyi földet (100 ezer holdnyit) hagytak hátra 1948 júniusáig. /38/

Mindezt tetézte (a Juraj Zvara megfogalmazásában) "legkínosabb akció": 1946 júniusában kormányhatározatot hoztak a reszlovakizálásról. Ez abból indult ki, hogy a dél-szlovákiai lakosság úgymond a magyar irredenta rezsim által erőszakosan elmagyarosított részének megadják a lehetőséget, hogy eredeti nemzetiségéhez visszatérjen. Ekkor érte el a szlovákiai magyarság lélekszáma a mélypontot: nem sokkal haladta meg a 350 ezer főt. A reszlovakizáltak száma - a jóváhagyott állítólagos kérvények alapján - 326.679 főre rúgott. Igaz ugyan, hogy a hovatartozásra adott válasz olyan viszonyok között, amikor a reszlovakizációt összekötötték az állampolgárság ügyével és azzal a kérdéssel, hogy az emberek szülőföldjükön maradhatnak-e, cinikus képmutatássá vált, a nacionalista sajtó mégis örömmel üdvözölte az akciót: "a reszlovakizálás befejeződik... a nemzet visszafogadja eltévelyedett fiait". /39/

Az úgynevezett belső kolonizáció részeként több 10 ezer magyart deportáltak Csehországba, a Párkányi járástól nyugatra és a Pozsonytól keletre levő csallóközi rész, illetve a Párkány-Rimaszombat közti határszakasz 393 községéből. Minden ingó és ingatlan vagyonukat elkobozták, karhatalmi segédlettel űzték ki őket otthonaikból. A deportáltak száma csak hozzávetőleges: egyes források 45 ezer, más becslések 60 ezer, sőt 70-100 ezer érintettről szólnak, akik a legembertelenebb körülmények között teljesítettek kényszermunkát cseh és morva gazdáknál. /40/ Állampolgárságuk visszaadása után, 1949 elején indulhattak csak vissza, de talán 70-80 %-uknak volt hova - sokuk házába szlovák telepescsaládot helyeztek. Hivatalosan még ma is 20 ezer fős, a becslések szerint ennek duplája a csehországi magyar szórvány, mely évtizedekig nem részesült az őt mint kisebbséget megillető nemzetiségi jogokból. (A Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége csak a közelmúltban, a rendszerváltás után születhetett meg.)

Beneš elnök 1948 júniusi lemondásával úgy tűnt, vége annak a korszaknak, mely az állami politika rangjára emelte a nacionalizmust. A diszkriminációs politikát ugyan elítélték 1963-han, a négyéves "kultur-zárlat" és analfabetizmus nyomait - természetesen - nem lehetett s nem lehet egyhamar feledtetni. A félelem és a megaláztatás érzése hosszú életű, a kisebbségi ember érzékenysége öröklődhet az újabb generációkra is. 1965 júniusában hatalmas árvíz pusztított. "A kritikus napokban híre járt, hogy a hajléktalan családokat átmenetileg Csehországba evakuálják. Komoly szándék volt ez, vagy kósza hír? Nem tudom. Most már nem is ez a fontos, hanem az emberek reagálása. A rémült reflexió, Komáromból elindult egy evakuáló vonat, s mire Pozsonyba ért, alig volt rajta ember (...) Egy valamikori sok maradványait hordozzuk magunkban (...) Elég egy drámai pillanat, és már húsz évet lépünk visszafelé." /41/

M. Vietor történész szerint "csak egyénektől várhatunk megalázkodást és vezeklést. A nemzetektől 'ilyesmit elvárni nem lehet." /42/ Havel elnök a németekkel szemben már önbírálatot gyakorolt, amikor bocsánatot kért a világháborút követő kitelepítésekért, arról viszont nincs tudomásunk, hogy bármely politikai vezető is megkérdőjelezte volna a Kassai Kormányprogram vélt igazságosságát. S látva a feléledő szlovák nacionalizmust, mely a megteremteni vágyott önálló Szlovákia egyetlen történelmi előzményeként a Tiso-féle államíságot tudja felmutatni, úgy tűnik, egyelőre nem is számíthatunk erre.

A Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága, mely 1978 óta az ott élő magyarok illegális érdekvédelmi szervezete volt, 1982-ben úgy foglalt állást: 1948-ban "kezdétét vette a magyar kisebbség felszámolásának új, fokozatosabb, nem annyira drasztikus és nyílt politikája", mely "már az átgondolt kormányprogram rangjára emelkedett." /43/ A statisztikai adatok fényt derítenek e kijelentés valóságtartalmára.

Az 1990-es népszámlálás előzetes adatai szerint 566.741 szlovákiai lakos vallotta magát magyarnak, az összlakosságnak 10,8 %-át, a határon túli nemzetrészünk egytizedét alkotva. /44/ 1980-ban Szlovákia 508 településén éltek jelentős számban (100 fő <=) és arányban (10 % <=), ebből 399 helységben képeztek abszolút (50 % <), 164-ben pedig kizárólagos (90% <=) többséget. /45/ A köztársaság három régióra bomlik közigazgatásilag: a kelet-, a közép- és a nyugat-szlovákiai kerületre. Népeességük 6,5, 5,7 illetve 21,5%-a magyar. Ez utóbbi területi egység a magyarok 68%-nak lakóhelye.

Szlovákiában a magyar etnikum pántlikaszerűen mindenütt szorosan a csehszlovák-magyar országhatár mentén húzódott, aránylag homogén volt, összefüggő magyar nyelvterületet alkotva. Az erőszakos ki- és betelepítések következtében ez az egységes sáv mára több helyen megszakadt.

A közigazgatási rendszer 1960. évi átszervezésekor az addig kisebb területű járásokból (amelyek nagyjából a mi megyéinknek felelnek meg) észak-dél irányban összevegyített nagyobb járásokat alakítottak ki, hogy oldják a kelet-nyugat irányú határsáv magyar túlsúlyát. Így a magyarság 95%-a 13 külön közigazgatási egység, illetve két kerületi jogú város, Pozsony és Kassa lakója. A függőleges irányú tagolás eredményeként mindössze két járásban vannak abszolút többségben: a komáromiban (72%) és a dunaszerdahelyiben (88%). (3-4. sz. melléklet).

Az összes magyar anyanyelvű lakos közül több, mint 360 ezren az 5000 lélekszámnál kisebb falvak lakói, s e területi elhelyezkedés összefügg azzal is, hogy az illető népesség hogyan oszlik meg a népgazdaság egyes szektorai szerint. Szlovákia valamennyi nemzetiségű aktív keresője közül a magyarság dolgozik a mező- és erdőgazdaságban a legnagyobb arányban (a csehszlovákiai magyar aktív népesség 27,3%-a), jóval meghaladva a szlovákiai átlagot (15,3%).¹ A magyar ipari munkások aránya csaknem 10%-kal marad el az átlagostól, az építőiparban alkalmazottaké meghaladja azt. A tudomány és kutatás területen dolgozó magyarok aránya (0,4%) alacsonyabb, mint egyharmada a szlovákiai átlagnak (1,3%), s a szociális szférában is kevesebb az alkalmazott. (5. sz. melléklet) Az érintettek szerint a köztársaság gazdasági politikája diszkriminációs jellegű: a magyarok által lakott terület az ország egyik legelmaradottabb gazdasági övezete, a legrosszabb jövedelmi zónája. Kevés a munkaalkalom. A keresőképes korú lakosság közel 60 százaléka, a nőknek csupán 30 százaléka talál munkát itt. Ennek ellenére negyedannyi beruházási összeg esik egy főre a költségvetésből, mint Szlovákia többi részében. /46/ A magyarlakta területekhez közeli iparosítások sem a magyar szakemberek kiképzésével, hanem a szlovákok betelepítésével párosulnak. /47/ S tegyük hozzá: a tömör települési szerkezet további fellazulását hozza, ha a bős-nagymarosi beruházás a létalapjától, a termőföldtől fosztja meg a Csallóköz magyarságát.

Egyre több fiatal vándorol a nyelvhatár ma már szlovák többségű városaiba. A falvak elöregednek, az új generációkat a vegyesházasságok révén veszélyezteti a

többségbe való beolvadás (1982-ben a férfiak 27 %-a, a nők 25 %-a választott szlovák házastársat). /48/ Az asszimilációs veszteség a természetes szaporulat felére tehető.

A társadalmi és gazdasági fejlődésben való részvétel igen nagy mértékben a magasabb iskolai végzettség megszerzésén múlik. Ezen a téren pedig nyílt diszkrimináció érvényesül. Kezdvé az anyanyelvű óvodáktól, melyek száma 1969-1984 között 16-tal, 340-re csökkent. Az első időpontban a magyar óvodák 13,6 %-át, a beíratott gyermekek a 10,4 %-át adták a teljes szlovákiai óvoda-, illetve gyermekszámnak, ez az arány 15 év alatt 8,8, illetve 6,5 %-ra esett vissza. Míg 1984-ben 10 ezer szlovák lakosra 529 szlovák tanítási nyelvű óvoda jutott, a magyar nyelvűek esetében csak 290 az anyanyelvén tanuló, messze elmaradva az átlagtól. Az aránytalanul fejletlen óvodahálózat az oka, hogy a nemzeti tudatépítés a magyar óvodások (21 ezer fő) egyharmadánál szakad meg a szlovák intézménybe kerüléssel. /49/

Hasonló a tendencia az iskolák esetében is. Az 1970-es évek településrendezése során körzetesítették a falvak kisiskoláit, így a helységek 30 %-a maradt alapfokú tanintézet nélkül. Míg a szlovák iskolák száma 38 %-kal, a magyar tannyelvűeké közel 50 %-kal csökkent - s a fogyás azóta is folyamatos.

1957-ben rögzítette a statisztika a legtöbb magyar általános iskolát, 566-ot, számuk az 1983/84. tanévre 277-re apadt. A korábban kilenc-, ma már nyolcosztályos alapintézménybe járó magyar gyermekek egyötöde nem az anyanyelvén szerzi tudását. A 8-14 évesek közül csaknem 66 ezren általános iskolai tanulók, de körülbelül 18 ezren szlovák alapintézménybe járnak.

Húsz év alatt a magyar tanítási nyelvű alapiskolák aránya 13,7 %-ról 11,6-ra esett vissza, az ide járó tanulók hányada 9,9 %-ról 6,9-re csökkent. Az 1965. évihez képest 918 osztállyal kevesebb nyílt 1983-ban (1996), s oda több, mint 30 ezerrel kevesebb tanulót írtak (alig 48 ezret). /50/

"Az elmaradás a középfokú oktatás szintjén válik döntővé: a magyar tanítási nyelvű középiskolai osztályokban érettségizők korosztályuk 22%-át teszik ki; ha hozzávesszük a szlovák nyelven tanuló magyar nemzetiségű diákokat, akkor is csak a korosztály 30%-a jut el az érettségig. A szlovák fiataloknál viszont az utóbbi években 40 %-ot ér el az érettségizettek aránya, s természetesen mindenki az anyanyelvén tanul." /51/ E hátrány behozásához a magyar gimnáziumi osztályok létszámát 29%-kal, a szakközépiskolai osztályokét 66 %-kal kellene emelni. Az iparitanuló intézetekben még rosszabb a helyzet: itt 85-90%-kal több helyre lenne szükség a szlovákokéhoz hasonló arányú anyanyelvű képzés eléréséhez. /52/

Az összes gimnáziumi tanuló 9,5 %-a, valamennyi szakközépiskolás 8,7%-a, a leendő szakmunkások 9,7%-a honfitársunk - vagyis számuk mindegyik esetben elmarad a magyar lakosság számaránya mögött. Szemben a szlovák adatokkal, a magyar gimnáziumi képzés minden mutatója csökkenést jelez. /53/ A szakközépiskolai és a szakmunkásképzés egyaránt az aránytalan foglalkoztatási szerkezetet tükrözi. /54/

A legnagyobb eltéréseket főiskolákon és egyetemeken továbbtanulók esetében találjuk. Szlovákia két egyetemén és tizenegy főiskoláján 2300-an voltak a magyarok 1983/84-ben, az összlétszám mindössze 4,3%-át téve ki. 40-40%-uk volt a tudományegyetemek és műszaki főiskolák, tizedrészük a mezőgazdasági, 8%-uk a közgazdasági, s csak 0,6 %-uk a művészeti főiskolák hallgatója. /55/

109 hallgató jutott minden 10 ezer szlovák nemzetiségű lakosra, míg a magyarok esetében csak 41: az utóbbiak számarányának megfelelő helyzetet akkor lehetne kialakítani, ha a magyar hallgatók száma évente további 1200-1500 fővel emelkednék. Valamennyi egyetem és főiskola oktatási nyelve a magyar nyelv és irodalom tanszékek kivételével - a szlovák és a cseh, miután 1977-ben elkezdték a nyitrai tanárképző főiskola magyar tagozatának teljes felszámolását. /56/

Mindezek következtében a magyarság jelentős hátrányban van a népcsoportok iskolázottsága tekintetében is. (6. sz. melléklet) Az összlakosságénál 10 %-kal több a csak alapiskolával rendelkezők aránya, kevesebb a szakmunkás, a szakiskolát, szakközépiskolát végzett. A legnagyobb eltérés a diplomások csoportjában található: míg a szlovákok 3,8 %-a, a magyaroknak csupán 1,6 %-a sorolható ide. /57/

Mindez azt mutatja, hogy a magyar kisebbség nem képes pótolni sem az 1948 előtt elmenekült, elűdözött és erőszakkal beolvasztásra kényszerített értelmiséget, sem a művelt középréteget.

Végül a 80-as évek elejének helyzetjelentése alapján néhány olyan egyéb intézkedés, mely szintén a "lépéshátrányt" stabilizálta. 1945 után 1,5 millió magyar könyv került a máglyákra vagy a zúzdákba, önálló lap- és könyvkiadót 1969-ben kapott a magyarság, azonban e téren is diszkrimináció érvényesült: a kiadott kötetek 60-65 %-a csehből és szlovákból fordított irodalom volt, a magyar írók könyveinek példányszáma egyötöde a fordításokénak. Korlátozták a magyar személy- és helynevek, a kétnyelvű feliratok alkalmazását, valamint az anyanyelv használatát az állami hivatalokban. A kisebbségeknek nincs szervezett érdekvédelmük, a CSEMADOK-ot, a kulturális szövetséget 1968-as tevékenysége miatt 1972-ben kizárták a Nemzeti Frontból, a politikai szervezetek alkotmányosan elismert keretszervezetéből. /58/

Mondhatnánk: mindez már a múlté, hiszen a demokratikus átalakulás ott is megkezdődött - ám az előjelek semmi jóval nem biztatnak. /59/ A nemzetiségek helyzetében ez egyetlen pozitívumot a választások jelentették. A magyarok arányszámukat meghaladóan kerültek a prágai és a pozsonyi parlamentbe, a három párt (Független Magyar Kezdeményezés - ma Magyar Polgári Párt, a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom és az Együttélés Politikai Mozgalom) 480 magyarlakta községben 200 polgármestert állított. Az önkormányzatok - a vegyes etnikum ellenére - több helyen is gyakorlatilag magyarok, vagy kivételesen a szlovák többség dacára is magyar túlsúlyúak. /60/ Hogy e térnyerés tartós lesz-e, s tudja-e majd biztosítani a hátrányok leküzdését és a gazdasági, társadalmi és politikai egyenjogúvá válást, csak évek, évtizedek múlva megválaszolható kérdés. S a felelet nemcsak a magyarok állóképességén fog múlni.

Lábjegyzetek:

34. Gyurcsík Iván: Előszó In: Popély Gyula: Népfogyatkozás (A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918-1945) írók Szakszervezete Széphalom Könyvműhely - Regio, Budapest, 1991., 8. p.
35. Janics Kálmán: A hontalanság éveit Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1979. 314-315. pp.

36. Ez egyúttal a polgári és politikai jogok megszűnését is jelentette: a választójog, a kiskereskedelmi, kisipari, államigazgatási és oktatásügyi alkalmazás eltörlését, a politikai pártokból való kizárást. Nem kaptak nyugdíjat, semmiféle segílyt és egészségügyi ellátást. Betiltották a magyar sajtótermékeket, bezárták az anyanyelvű iskolákat és a magyar nemzetiségű iskolaköteleseket kirekesztették a kötelező oktatásból. Megszűnt a lakásbérleti és (az építőipart és a bányászatot kivéve) a munkavállalási jog.
37. "Kockáztassunk meg egy tökéletesen elméleti jellegű fejtegetést: a Kosicei Kormányprogram által a magyar kisebbség kér désében kitűzött alapelvek esetleges figyelembe nem vétele kormányzásban részt vevő csehszlovákiai burzsoá politikai erők azzal támadták és vádolták volna a kormányban részt vevő haladó, baloldali társadalmi erőket, hogy fel akarják áldozni a cseh és a szlovák nemzeti érdekeket. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a magyarországi burzsoázia visszaélt a lakosság nemzeti érzelmeivel, s elkülönítve a magyar nemzet és csehszlovákiai magyar kisebbség háború utáni helyzetét a náci Németország oldalára állt Horthy-Magyarország bűnrészességétől, semmibe véve a II. világháború következményeit, nacionalista illúziók táplálásával igyekezett ügyesen álcázni osztályérdekeit." Plevza, Viliam: Nemzetiségi kapcsolatok Csehszlovákiában In: (Zvara, Juraj - Dusek Imre összeáll): A magyar nemzetiség Csehszlovákiában (Nakladatelstvo) Pravda Könyvkiadó, Bratislava, 1985. 14-15. pp.
38. Kalmár György: Prága és Budapest között In: Lázadó nemzetek, vérző kisebbségek Püski, Budapest, 1990. 67. p. Némiképp eltérő adatokat közöl erről Vígh Károly (60 ezer szlovák, 77 ezer magyar, 15 ezer, illetve 160 ezer kh földbirtokkal). Vígh Károly: A kassai program kárvallottjai = Rákóczi Hírvivő II., no. 2-3., 5. p.
39. Zvara, Juraj: A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában Vydavateľstvo politickej literatúry (Politikai Könyvkiadó), Bratislava, 1965. 40-41. pp.
40. "A zsúfolt vagonok végállomása nem a közhiedelemben elterjedt Szudéta-vidék volt, hanem Morvaország, Közép- és Dél- Csehország városaiban, ahol a magyaroknak addig kellett a zárt, hideg vagonokban tartózkodniuk, amíg meg nem érkezett és ki nem választotta őket a munkaerő igényének bejelentése alapján értesített cseh földműves. Az állomáson, főtéren zajló válogatás valójában közelebb állt az embervásár minősítéshez, mint a munkavállaláshoz." A hajdani jobbágsors röghözkötöttsége, gyermekmunka, képtelen jogi helyzet, a gyülekezési szabadság korlátozása, az anyanyelvű nyomtatott írástól évekig való elszigetelés - mindez Európa közepén. Molnár Imre: Fejezetek a Csehországba került magyarok II. világháború utáni történetéből In: Magyarorsággutató Intézet, Budapest, 1989. 66. p.
41. Dobos László: Gondok könyve Madách, Bratislava, 1982. 92-93. pp.
42. Janics (1979), i.m., 44-45. pp.
43. A Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának (a továbbiakban CSMKJB) munkaközössége: Szlovákiai jelentés. A magyar kisebbség állapotáról Magyar Füzetek kiadása, Párizs, 1982. 67. p.
44. -csi-: A népszámlálás előzetes eredményei = Új Szó, XLIV., no. 153. (1991. VII. 2.), 2. p.
45. Gyöngyör József: Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a csehszlovákiai nemzetiségekről Madách, Bratislava, 1989., 48. p.
46. Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának jelentése. Az emberi jogokra vonatkozó nemzetközi megállapodások és a magyar kisebbség helyzete In: (Zsillé Zoltán összegyűjt.) Független Fórum. Kéziratot tiltott magyar irodalom a Kárpát-medencében Hungárián Central Committee for Books and Education Inc. Cleveland - München, 1985. 236. p.
47. CSMKJB, (1982), i.m., 68. p.
48. Kocsis Károly - Kocsisné Hodosi Eszter: Magyarok a határainkon túl - a Kárpát-medencében Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 26. p.
49. Gyönyör, (1989), i.m., 161-162. pp.
50. Gyönyör, (1989), i.m., 163. p.
51. CSMKJB (1982), i.m. 69. p.
52. CSMKJB (1985), i.m. 237-238. pp.
53. Összehasonlítva az 1969-es és az 1983-as adatokat, a szlovák gimnáziumok száma - 99-ről 102-re - 3-mal növekedett, az önálló magyar gimnáziumok száma 4-gyel, a szlovákokkal közös igazgatásúaké 1-gyel csökkent (így lett 14+9-ből 10+8). A szlovák tanulók száma 30 százalékkal (több mint 46 ezer főre) emelkedett, míg a magyaroké 7,5 százalékkal (3750 főre) csökkent. A szlovák osztályok száma több, mint 300-zal gyarapodott, az utóbbiaké 5-tel lett kevesebb. Azok aránya, akik magyar anyanyelvük ellenére szlovák gimnáziumba járnak, 21% körül mozgott már 8 évvel ezelőtt is. Gyönyör (1989), i.m., 314. o. táblázata alapján
54. A mezőgazdasági műszaki középiskolások aránya (14,3%) összhangban áll a szlovákiai magyarság statisztikai számarányával, míg a legnagyobb lemaradást az ipariskoláknál (6,8%) és a közgazdasági (8,7%), a "humán szférából" a könyvtárosi (5,3%) és a konzervatóriumi (7,3%) szakiskoláknál találjuk. Az öt önálló intézménybe (3 mezőgazdasági, 1-1 ipari és egészségügyi) és a 18 közös, a szaktárgyakat szlovák nyelven oktató iskolába 1735, illetve 3126 tanuló járt. Együttesen a magyar nemzetiségű

szakközépiskolások 68%-át tették ki. Gyönyör (1989), i.m. 172. p. Az 1979-es adatok szerint a magyarok részaránya is csökken (9,7%) a szakmunkástanulók összességén belül. Az alig 13 ezres magyar tanulólétszámból 1614 fő a 6 önálló magyar iskola (közülük 4 mezőgazdasági) valamelyikébe, 2863 fő a 18 közös igazgatású intézménybe járt. A magyar anyanyelvű szakmunkástanulók 66,2%-a kizárólag szlovák nyelvű képzést kapott. Gyönyör (1989), i.m., 181. p.

55. Gyönyör (1989), i.m., 184. p.

56. Amit egy a köztársaság nemzetiségi oktatását reprezentáló kiadvány diszkrétén úgy fogalmaz, hogy "a Nitrai Pedagógiai Fakultáson lényegében érvényesül a felkészítésben a kétnyelvűség" az a valóságban azt jelenti, hogy az alapiskolák alsó tagozatának tanítóit és a felső tagozatok, illetve gimnáziumok matematika-biológia, matematika-technika és fizika-technika szakos tanárait a legutóbbi időkig csak részben magyar nyelven képezték. 1983-ban 102 diáknak adatott ez meg. Az 1990-es felvételi tájékoztató már újabb tantárgy-kombinációkat is tartalmaz (magyar-szlovák, magyar-énekek, angol-testnevelés, német-testnevelés, matematika-fizika, matematika-földrajz, biológia-kémia). Minden egyéb kombináció akkor választható szabadon, ha minimum 10 fő erre jelentkezik - s felvételt is nyer.

A fenti idézet forrása: Fodor Zoltán: Nemzetiségi iskolák a Szlovák Szocialista Köztársaságban

Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1988.61. p.

57. Járásonként vizsgálva az 1000 magyar, illetve szlovák lakosra jutó felsőfokú végzettségűek számát, mindössze Kassa város és a Kassa-vidéki járás adatai kedvezőbbek a magyarokra nézve. (83:69 illetve 15:11 az arány). Valamennyi egyéb helyen fordított a sorrend: néhány közigazgatási egységben többszöröse a szlovák diplomások aránya a magyarokénak. Gyönyör (1989), i.m., 300-301. o. táblázata alapján

58. CSMKJB (1985), i.m., 238-239. pp.

59. A politikai rendszerváltás, a jogállam megteremtése, az európai értékrendbe való csatlakozás mellett az egyik legerőteljesebb szempont a szlovák nemzeti önrendelkezés és a szuverén nemzetállam megteremtése és a nemzeti kisebbségek jogállásának megváltoztatása. A magyar szülők és pedagógusok 1990 tavasza óta ismételt kérvényei ellenére sem engedélyezik a kommunista rendszerben összevont magyar iskolák függetlenítését a szlovák iskoláktól, ellenben megszüntették a szlovák iskolaügyi minisztériumban a kisebbségek iskoláit gondozó szakosztályt. 1990 októberében a szlovák parlament olyan nyelvtörvényt fogadott el, mely a kommunista időszakhoz képest lényegesen korlátozza a kisebbségek anyanyelvének használatát. Az 1991 tavaszán elfogadott rehabilitációs törvény nem terjed ki az 1945-48 között, a német és magyar, illetve lengyel lakosságot ért anyagi és jogi sérelmekre. 1990 tavaszától folyamatosan zajlanak a szlovák városokban faj-, nemzet- és idegengyűlöletet szító tüntetések, melyek ellen az igazságügyi szervek nem lépnek fel. A magyar kisebbség, mely a többi nemzetiséggel együtt a szövetségi állam fenntartását kívánja, joggal fél attól, hogy Csehszlovákia kettészakadásával a nacionalista erők kerülnek győzelemre, s megisméltódnak a "hontalanság évei" jogtiprásai. Átfogó rendezés hiányában az önkormányzatok mai helyzete a parciális manipulációra ad lehetőséget, s ezt csak kihangsúlyozza, hogy az ország adminisztratív területi felosztása kezdettől fogva kisebbségellenes. Merre tart Csehszlovákia? Az Együttélés Politikai Mozgalom memoranduma a csehszlovákiai nemzeti kisebbségekről = Limes, II., no. 1. (1992. január) 27-30. pp.

60. Szabó Rezső: A szlovákiai magyarság politikai képviselőjének megújulása = Regio, II., 1. sz. (1991), 110-113. p..

III. Az intézményi oldal: Az iskola

1. A komáromi magyar tannyelvű gimnázium

a) Történetéről

Szlovákiában az 1983/84-es tanév kezdetén tíz önálló magyar és nyolc közös igazgatású, szlovák-magyar tagozatokból álló gimnázium működött. Az előbbieket Nyugat-Szlovákiában Dunaszerdahely, Galánta, Komárom, Szene, Ipolyság, Somorja, Zselíz, valamint Pozsony városában, Kelet-Szlovákiában Kassa, Szepsi; az utóbbiak a nyugati kerületben Érsekújvár és Párkány, a közép-szlovákiaiában

Fülek, Rimaszombat és Tornaija, a keleti részen Királyhelmece, Rozsnyó és Nagykapos településeken található. A tizenhét iskola közül négyben a magyar tanulók száma még a 100 főt sem éri el, s csupán 4-5-6 osztállyal működnek - zömmel Közép- és Kelet-Szlovákiában, közös igazgatás alatt.

Valamennyi intézmény közül a legrégebb múltra visszatekintő és a legtöbb diákot befogadó a komáromi gimnázium. Történetét így foglalja össze több évkönyve is:

"Iskolánk elődjének - a komáromi bencés gimnáziumnak - alapítási éve: 1649. Ebben az évben ajándékozta ugyanis II. Ferdinánd király az úgynevezett Vágrófházat a jezsuita atyáknak, hogy abban iskolát rendezzenek be. /.../ 1786-ban II. József császár a Jézus Társaság egyházi rendjét eltörölte. A komáromi gimnázium közvetlen állami vezetés alatt volt 1812-ig, amikor is az 1802-ben visszaállított Szent Benedekrend vezetése alá került. Azóta - egész 1945-ig - bencések tanítottak a gimnáziumban. /.../ 1855-ig a tanítás nyelve latin volt, 1855-60-ig pedig német lett. Az 1867. évi kiegyezés után az intézet teljesen visszanyerte magyar mivoltát. /.../ Az iskola egyházi és bencés jellege 1945-ben - a felszabadulás során - szűnt meg, 1945-50-ig az iskola mint szlovák tannyelvű állami gimnázium folytatta hivatását." /61/

Az "1945-50-ig az iskola nem működött" /62/, "5 évi kényszerpihenő" /63/ és hasonló óvatos megfogalmazások után 1990-ben merik csak leírni: "a hontalanság éveinek kezdetén ennek az iskolának is be kellett zárnia kapuit." /64/ Ám az alma mater jogfolytonosságát egy kis lélekszámú, illegális "bujdosó osztálynak" részben ez idő alatt is, egészen 1948-ig sikerült biztosítani. /65/

1950-ben egy évig a szlovák gimnáziummal közös fenntartásban, majd önálló igazgatás alatt tanítottak. Kilenc éven át működött egy óvónőképző tagozat, 1952-től Magyar Tannyelvű Pedagógiai Iskolaként, külön igazgatósággal, 1960-as - máig sem indokolt - megszüntetéséig, a magyar anyanyelvű óvónőképzés egyedüli intézményeként 400 szakembert bocsátott útjára. /66/ Feladatát a lévai szlovák óvónőképző magyar tagozata vette át, kétnyelvűvé téve az oktatást.

A sűrűn váltakozó iskolai törvények számos alkalommal szervezték át az intézményt, 1953-tól az elemi, a polgári iskolát és a 3 éves gimnáziumot ötvözte, ez 1960-ban tizenkét osztályosra bővült, 1962-től a kilencéves alapiskolára és az általános középiskolára választották szét. Ez utóbbit 1969-től fokozatosan váltotta fel a négyévfolyamos gimnázium. /67/

b) Diáklétszám, vonzáskörzet

1950-ben mindössze néhány tucat diákkal kezdték meg a tanítást, s mivel Szlovákia egyetlen magyar gimnáziuma volt 1950-53 között, a Csallóköztől a Bodroghöz minden táj gyerekhada megfordult itt, eltérő tudásszintet és különböző nyelvjárások, észjárások jellegzetességeit hozva magával. /68/

A szlovák nyelven írt iskolai anyakönyvek, összesítések a többszöri átszervezéssel részben szétszóródtak, így a létszámokra vonatkozó adatokat csak 1967-től kezdve tudtam az évkönyvekből kigyűjteni. A vonzáskörzet növekedése az iskola hátról négy évfolyamosra szervezése és az adott korcsoport létszámának változása miatt is csak ± 40 fős létszám-eltéréseket találtam az egymást követő tanévek során. A "mélypont" 1968/69, 337-es diákszámmal, az egyik "csúcs" 1981/82-re esik, 513 fővel. A másik legnépesebb év az 1990/91-es: 563 a diákok száma, akik ma már 18 (közülük 5-5 I. és II.) osztályba tagolódnak. Mindvégig a leány tanulók száma a magasabb, általában

1,5-2-szerese a fiúkénak (a 70-es évek legelején két tanévben is 3-szoros az arányuk). Mivel nincs meg az intézményi feltétele annak, hogy az anyanyelven folyó képzés minden iskolatípusban általánossá váljon, - egyes tanárok szerint - az úgymond "menteni a magyart" jelszavával, gyengébb képességű tanulók felvételével "hígul a gyerekanyag". A további bővítésnek mind a pénzühiány, mind a színvonal tartás igénye ellentmond.

A kibocsátó alapiskolákra vonatkozó, 1967-1986 közti adatok szerint a tanulók 43,2 %-a járt valamelyik Komárom városi, alig több, mint fele (51,5 %-a) a járás egyik általános iskolájába. A fennmaradó rész zömét az érsekújvári, a dunaszerdahelyi, a galántai, a lévai és a nyitrai környék adta. A hiányzó töredéket a trencsényi, a Pozsony-vidéki, a rimaszombati, a Kassa-vidéki járásokból érkezett 1-2 fő alkotta. Összesen 60 különböző helységből jöttek a diákok, közülük egy fő Budapestről.

Mivel a kisebbségben élők nemzeti tudatának fontos meghatározója lehet az illető környezetének nemzetiségi összetétele, a fenti helységeket aszerint csoportosítottam, a népszámlálási adatok (1980) szerint milyen részarányt képvisel ott a magyarság. (7. sz. melléklet)

Bár a "kibocsátó" települések több, mint egyharmadát az abszolút magyar többségűek alkotják, a diákoknak csak negyedrésze jött innen. E csoport szinte kizárólag 1-1,5 ezres kistelepüléseket jelöl. A helységek és a tanulók számának mintegy negyedét adják a 75-90 %-ban magyarul lakta települések: nagyobb, urbanizáltabb falvakat, továbbá néhány közeli, még ma is magyar dominanciájú város (Gúta = 83 %, Dunaszerdahely = 81 %) találunk itt. Bár az 50-75 %-os magyar többségű csoport az összes település számának csak 14 %-át adja a maga 8 helységével, a diákokénak csaknem felét nyújtja. Ezen egység foglalja magába a hivatalosan 62 %-os magyar részesedésű Komáromot, de ide sorolható még pl. Ógyalla, Párkány is. A települések egyötödét, a diáklétszám alig századrészét a maradék két nagyságrend adja. Olyan, szlovák többségű nagyobb települések egy-egy képviselőjét találjuk itt, mint Érsekújvár, Rimaszombat, Szepsi, valamint Léva, Nyitra. Ide sorolható még a számottevő magyarsággal nem rendelkező, a nyelvhatár feletti ország rész néhány falujának lakója is.

A komáromi járásban összesen 34 település található, ahol számottevő a magyar népesség. Közülük a két legalacsonyabb részesedésű Imely (47,1 %) és Ógyalla (51,7 %), míg 17 helységben 90 % fölötti. Jelenleg a 33 magyar többségű településen 11 alsótagozatú és 20 nyolcosztályos anyanyelvű alapiskola működik, ez utóbbiból Komáromban három is, Gután kettő. Abból, hogy a táblázat 22 járásbeli helység alapiskolájáról adott képet s jelenleg csak 17 településen található magyar általános iskola, kiolvasható, hogy Bogya, Madár, Megyerics, Nagykeszi és Vágfüzes községeké a vizsgált időszakban szűnt meg. Közülük három abszolút magyar többségű, egy 86%-os, egy pedig 66 %-os magyar túlsúlyú falu, lakosságuk 1500 fő körüli, kivéve az 560 lakosú Vágfüzest.

Mivel a magyar többségű települések 60 %-ában van csak nyolcosztályos anyanyelvi iskola, az összevont magyar-szlovák óvodába majd iskolába járók egy része számára a magyar középiskolai képzés - lévén nem egyenrangú alternatíva - fel sem merül. /69/ A nemzetiségi lét tudatos vállalása egy jelentős hányad részére, akik az érvényesülés egyetlen útját a többség iskolarendszerében látják, korántsem magától értetődő.

c) Továbbtanulás

A kisebbségi oktatásügyet az elmúlt évtizedekben kettős teher sújtotta: egyrészt az eltorzított marxista-leninista ideológiából, a kommunista rendszer lényegéből fakadó aránytalanságok, másrészt az asszimilációt tudatosan gyorsító tényezők.

Ez utóbbiak közül néhány példa. Az állami ösztöndíjak keretét 1970 óta jelentősen csökkentették, s megtiltották, hogy a szlovákiai magyar diákok saját költségükön tanuljanak az anyaországban vagy onnan felajánlott ösztöndíjat fogadjanak el. Külföldi főiskolákon és egyetemeken azok folytathatják tanulmányaikat, akik a Selmecbányai szlovák oktatási nyelvű központi gimnáziumban érettségiztek. A 70-es évek iskolatörvényének végrehajtási rendelete alapján - mely arra az elvre épült, hogy járasonként egy magyar nyelvű, illetve közös igazgatású magyar-szlovák gimnázium létezhet a továbbtanulni kívánók számától függetlenül -, több magyar gimnáziumot felszámoltak.

A struktúrából adódott, hogy csakúgy, mint a többi szocialista ország bármelyikében, az oktatásügyet itt is átpolitizálták: minden iskolatípus kiemelt feladata lett a materialista világnézet megszilárdítása, a munkásosztály diadalának dicsőítése, mind a tananyag kiválasztásával, mind a termelő munkába állás gyakorlati és elméleti úton való előkészítésével. /70/ Hosszú évekig az ipari és mezőgazdasági ágazatokon, az üzemi gyakorlatokon, gyárlátogatásokon, tanműhelyekben töltött órák, sőt napok foglalták el a humán képzés idejét. Mindezekben a tanítás és a vizsga - természetesen - szlovák nyelven folyt.

Az uralkodó ideológiának megfelelően a kiemelt középiskolai típusok a szakközépiskolák és a szakmunkásképzők lettek, háttérbe szorítva a gimnáziumokat - a tanítás nyelvétől függetlenül. /71/ A járás három magyar gimnáziuma közül kettőt (az ógyallait és a nagymegyert) is ilyen szakmai jellegű intézménnyé szervezték át az 1970-es években, az alacsony színvonalra való hivatkozással. Vagyis nem az okot, az anyanyelvi alapiskolai képzés hátrányos helyzetét, hanem az okozatot számolták fel, s mivel a folyamat a felsőoktatásig gyűrűzött, a következmény annak szűkítése lehetett.

A tervutasításos rendszernek megfelelően a népgazdaság igényeinek szigorú figyelembevételével, a tudományos-technikai forradalom vívmányaira és távlataira való hivatkozással, évtizedeken át a műszakitermészettudományos szakág erősítése volt a cél. Még 1988-ban is körlevélben kötötte ki a kerületi [oktatási] ügyosztály, hogy "e területre kell irányítani a felsőoktatásra jelentkezők 55%-át, és biztosítani kell a katonai főiskolára előírt irányszámot." /72/ Ez utóbbival kapcsolatban megmosolyogtató a sztahanovista munkaversenyekre emlékeztető fogalmazás: "Külön figyelmet érdemel a katonai főiskolákra jelentkező 4 tanuló, nemcsak azért, mert ezzel az ezirányú kötelezettségünket 200%-ra teljesítettük, hanem ezért is, mert az irányszámban meghatározott szakokat választották." /73/

Ezzel szemben sok tanév pályaaorientációjának úgymond "szépséghibája" a pedagógiai szakokra jelentkezők magas száma. Ami tudniillik "nem felel meg a népgazdasági érdekeknek", a társadalmi igény és az egyéni érdeklődés össze nem egyeztetéséből fakad. /74/ Valójában mesterségesen szorították le a keretszámokat, ennek következtében reális az a veszély, hogy a nyugdíjaskorú, előregedő tanárrejteget nem lesz, aki felváltsa. A századfordulóig 1500-2000 végzett pedagógusra lenne szükség, és már ma is hiány van. A sebtében

megszervezett "gyorstalpaló" azonban a már ismert "ördögi kört": az alacsony képzettség szülte színvonaltalanságot sejteti. /75/

Egyéb összefoglaló statisztika nem lévén, csak az éves krónikák jubileumi összefoglalói és saját számításaim adhattak támpontot a továbbtanulás fő irányiról. 1985-ben az alábbi összesítést találtam: "Iskolánkon a 35 év alatt összesen 3495 tanuló szerzett érettségi bizonyítványt, melyből 2992 a nappali, 428 az esti tagozaton végzett, valamint 75-en magántanulóként érettségiztek. A nappali tagozaton érettségizett tanulóinknak 54,2 %-a szerzett vagy szerez főiskolai végzettséget, 18,2 %-a felépítményű szakiskolán tanult, vagy tanul tovább, 2,1 %-a választott szakmát, 17,3 %-a közvetlenül munkaviszonyba lépett, 8,2 % sorsa ismeretlen számunkra." /76/

A magam kigyűjtötte adatok nem a ténylegesen felvettekre, hanem a jelentkezők számára, a választott szakirányra vonatkoznak. Az összesítés alapján 1964-90 között (leszámítva az 1965/66-os évet, melynek adatai hiányoztak) a 2500 érettségizettből a 80%, csaknem 2000 tanuló szándékozott továbbtanulni. Legkisebb arányban 1968/69-ben (50%) és 1966/67-ben (57%), míg az alapul vett 25 tanévből 17 esetben 80-96% között (a csúcs 1981/82). A felsőfokú tanintézetbe jelentkezetek száma és aránya így oszlott meg az iskolatípusok szerint:

tanári pálya (egyetemnek természettudományos és bölcsész tanári kara, tanárképző, testnevelő)	438 fő = 22,2%
--	-------------------

tudományegyetemek

természettudományi kar	116 fő = 5,9%
bölcsészettudományi kar	93 fő = 4,7%
jog kar	52 fő = 2,6%
orvosi karok (gyógyszerész, állatorvos is)	164 fő = 8,3%
közgazdasági	85 fő = 4,3%

főiskolák

műszaki	357 fő = 18,0%
mezőgazdasági, erdészeti	170 fő = 8,6%
katona-rendőrtiszti	50 fő = 2,5%

művészeti	9 fő = 0,5%
------------------	-------------

teológia	1 fő = 0%
-----------------	-----------

felépítményi szakiskolák	381 fő =
---------------------------------	----------

külföldi intézménybe jelentkezett

összesen:

19,3%

62 fő =

3,1%

1977 fő =

100%

Bár a ténylegesen felvettekről nincsen pontos adat, irányadó lehet, hogy a magyar felvételizők a szlovákoknál (57,5 %) valamivel rosszabb arányban (55,1 %-ban) jutnak felsőoktatási intézménybe. Lévén, hogy kiemelt népgazdasági terület, a műszaki főiskolák esetében indulhattak nagyobb eséllyel, míg a pedagóguspályára való felvétel a többszörös túljelentkezés miatt kevésbé valószínű. Alacsony a közgazdasági, jogi pályára, s a bölcsészkarra jelentkezők száma. Azt a tényt, hogy a humán értelmiség irodalomcentrikus, s csak elvétve akad képzett magyar régész, néprajzos, szociológus, újságíró, könyvtáros, a jelentkezési számarányok is tükrözik.

d) Az iskola "szellemisége"

A bencés hagyományoknak és a gazdasági fejlődés szakemberszükségletének megfelelően a gimnáziumban a képzés technokrata iránya dominált mindvégig. Az állandó jellegű szakmai kiscsoportok közül több fizikai, matematikai, kémiai, számítástechnikai szakkör, valamint sakk-kör és a természettudományok "mestereinek" ALFA-klubja működött és működik ma is. A természettudományos erőpróbákat a matematikai, fizikai, biológiai, kémiai, csillagászati és földrajzi olimpiákon való részvétel jelentette. Az iskola hírnevét főként két szaktárgy kerületi és országos versenyein elért eredmények öregbítették: matematikából 1958 és 1985 között 88-an szerepeltek a regionális, 4-en az országos döntőben, míg fizikából 162-en, illetve 15-en. /78/

Míg a legfontosabb reál tárgyakból évtizedeken át folytak háziversenyek, a szép magyar szó fejlesztése érdekében (a Szülői Munkaközösség által) kiírt irodalmi pályázatot csak 1967-ben és 1968-ban említik a források, a magyar nyelvi és stilisztikai versenyre, a Kassán rendezett Kazinczy Napokra és ennek helyi fordulóra is csak néhány alkalommal történik utalás. Az irodalmi versenyeken négyszer a szlovák literatúra volt a téma, egy-egy esetben Fábry Zoltán, illetve Móricz Zsigmond és Móra Ferenc együtt.

A középiskola legrégebb - és sokáig egyetlen - tartós humán jellegű közössége az irodalmi színpad, mely 30 éves fennállása folyamán 57 irodalmi összeállítást, lírai oratóriumot, diákdramát mutatott be. Ezekben kb. 1000 tanuló szerepelt, akik 28 kerületi és országos díjat nyertek. Az együttes tagjai vers- és prózamondói országos versenyeken 68 első, második és harmadik helyezést értek el, a magyarországi Jókai Emléknep szemléin pedig kilenc alkalommal voltak a legeredményesebbek. /79/ A szép sikerek ellenére azonban a magyar nem tartozott a kiváltságos tantárgyak közé. /80/ Azt, hogy a diákszínpad az anyanyelv ápolásánál időnként fontosabbnak vélt funkciót is kénytelen volt ellátni /81/, csak a rendszerváltás után fogalmazzák meg: [a gimnáziumot] "művelődési központtá szeretnénk formálni, amelyben a természettudományok mellett méltó helyet kapnak a klasszikus tudományok és kulturális értékek. Jövőben az iskolai kultúrmunkát nem a politikai harcok, hanem az erkölcsi értékek szolgálatába kell állítani." /82/

Mivel valamennyi középiskolából kiszorult a rajz és ének oktatása, az esztétikai nevelés hiányát a Harmos Károly képzőművészeti kör hivatott pótolni 1985-től. Az úgyszintén teljesen kieső honismerettel az 1982-87 között működő Péczeli József honismereti szakkör foglalkozott, célul tűzve a szűkebb haza jobb, teljesebb megismerését és a társadalomtudományok iránt érdeklődő tanulók látókörének szélesítését. /83/ Mindezek az oly sokáig gyöngye human vonal erősítését szolgálták több-kevesebb sikerrel, csakúgy, mint a tanulók költeményeiből, prózáiból, rajzaiból és az iskola életéről szóló rövid beszámolókból összeállított ifjúsági lap, a "Diáktükör".

Az egyéb tartós iskolai közösségek politikai jellegűek voltak: mind a SZISZ (Szocialista Ifjúsági Szövetség) alapszervezetei, mind az 1969-től 20 éven át "népszerű" Lenin-klub (Orosz szakkör) feladata a szocialista hazafiság és internacionalizmus eszméinek elmélyítése, a munkásmozgalmi hagyományok ápolása, ezzel szoros összefüggésben a Szovjetunióra vonatkozó ismeretek szélesítése és a csehszlovák-szovjet barátság bővítése volt. A nemzetköziség jelszavára hivatkozva a Lenin-klub tevékenységében egyetlen magyar vonatkozású epizódot találunk /84/, ugyanakkor furcsa paradoxon, hogy a legaktívabb iskolaközi kapcsolatot Magyarországgal ők ápolták - a szovjet hadsereg dél-komáromi, 86-os számú középiskolájának diákjaival. Míg a szomszédos szlovák gimnázium - 68-as emlékei miatt - nehezebben állt a szovjetbarátságra, a magyar iskola internacionalistább lett talán még a kötelezően elvártnál is.

A SZISZ - a mi KISZ-szervezetünkhöz hasonlóan - ugyanolyan elnemzetietlenítő kommunista pártállami szócső volt, mint a szocialista országok bármelyikében. /85/ Veterántalálkozók, ideológiai előadások, a párttagok utánpótlásának biztosítása, ateista kör működtetése, politikai évfordulók méltó megünneplése jelentette itt is a mozgalom tartalmát. Önálló, netán nemzeti hovatartozását is kifejező magyar ifjúsági szervezet megalakulása egyetlen alkalommal, 1968 tavaszán került szóba.

A magyarországi iskolákkal való kapcsolattartásra is túlnyomórészt a politika diktálta formalitás és a szakszerűség szabta technokrata irány volt a jellemző. Pedagógus, illetve diákdelegációk a legsűrűbben a délkomáromi szovjet iskolából, illetve a Jókai Gimnáziumból jöttek, emellett az oroszlanyi, a székesfehérvári, a budapesti Fazekas Mihály Gimnázium és a komáromi közgazdasági szakközépiskola küldöttsége fordult meg itt. A tatai Eötvös, később a dél-komáromi Jókai Gimnázium tanulói rendszeresen résztvevői voltak a természettudományos háziversenyeknek - és viszont. A dél-komáromi Jókai emléknapi rendezvénysorozatán szereplők voltak az itteni színpadosok, emellett összesen 4 alkalommal képviselték iskolájukat kulturális seregszemléken Győrben, Tatán, Sopronban. Elvértve találunk olyan esetet, amikor a magyarországi oktatásügy képviselői közreműködésével, vagy azok előtt zajlik szakmai munka: egy-egy történelem és szlovák, illetve matematika, fizika óra és az integrált természettudományok oktatásának bemutató órája sorolható ide. Magyarországi főiskolások és egyetemisták egy alkalommal adtak tájékoztatást a külföldi továbbtanulás lehetőségeiről. Magyarországi üdülésre, kirándulásra mindössze hét alkalommal utaltak a források: ezek közül egy-egy tantestületi, illetve szakszervezeti. Néhányan a Balatonnál, illetve a Nemzetközi Duna Túrán töltöttek pár napot. Budapestre pedig a Lenin klub, a szeredi alapiskola és a komáromi szovjet iskola szervezett közös tanulmányutat. Tervezték, hogy diákok közreműködnek a leányvárt régészeti ásatásnál, a II. és III. évfolyam pedig egy alkalommal a Planetárium előadását nézte meg.

A gimnázium szlovákiai kapcsolatai még inkább szakmaiak és "föntről" szervezettek: a kerület, esetenként Szlovákia valamennyi magyar tannyelvű gimnáziumára kiterjedő igazgatói és szaktanári értekezletek, pedagógiai-módszertani fórumok, együttműködési megállapodások, továbbképzések, természettudományos tárgyak és (harmadennyi alkalommal) a magyar és a szlovák bemutató órák teszik ki. Néhány esetben sor került a szlovák gimnáziummal közös akciókra (pl. a csehszlovák-szovjet barátsági hónapot záró rendezvényre, diáknapi vendéglátásra stb.) azonban ebben sem láthatunk sok spontán elemet. A közös kulturális rendezvények száma elenyésző: a szenciek "esztrád-műsora", a helybeli szlovák középiskola, illetve a nyitrai pedagógusjelöltek irodalmi színpadának bemutatkozása sorolható ide.

A külföldi kapcsolatok iránya - az akkori NDK-ba utazó 5 SZISZ-küldöttet kivéve - csupán a Szovjetunió: 7 alkalommal került sor delegációk indítására és fogadására, tanulmányutakra.

Az iskolai órákon kívüli kulturális rendezvények részben - az ELTE professzorai, tudománytörténészek, helyi tudósok közreműködésével - a természettudományok eredményeit ismertették, részben a nemzeti tudatépítés legális formáit, is jelentették. A humán előadások, író-olvasó találkozók szereplői közt legtöbbször a csehszlovákiai magyar irodalom képviselői: Tózsér Árpád, Koncsol László, Dobos László, Duba Gyula, Ozsvald Árpád, Cselényi László. A Magyar Területi Színház művészei számos önálló esttel léptek fel, a Jókai Napok rendezvénysorozat részeként több ének- és táncegyüttes szerepelt. A gimnáziumnak olyan anyaországi személyiségek lehettek a vendégei, mint Weöres Sándor, Károlyi Amy, Jancsó Adrienne, Czine Mihály, Keres Emil, Gazda István, Marx György, Bánffy György, Bodza Klára. (Hasonlóan kisebbségi sorsú magyar népcsoportról - az előadások címe szerint egyetlen alkalommal esik szó, az akkor még tatai gimnáziumi tanár Kálmán Attila erdélyi útbeszámolóján.) A névsor - figyelembe véve, hogy több évtized adatairól van szó - igen szűkre szabott. Joggal feltételezhetjük, hogy az önként vállalt, kötetlen ismeretszerzés eleve nem volt képes pótolni, amit a többségi oktatás- és kultúrpolitika, a helyi iskolai vezetés, a csehszlovákiai és (lévén közvetlen a határmenti fekvés) a magyarországi tömegkommunikáció a nemzeti hovatartozás érzéséből szándékosan sorvasztott vagy elszorvadni hagyott.

Azt, hogy a nemzeti kötődés tudatosítása az iskola sokadrangú funkciója volt csak, az évkönyvek tematikus megoszlása is tükrözi. A 30 évfolyam kb. 1800 oldalt ölel fel, ennek több, mint a fele az osztálynévsorok, alapiskolák, az évfordulós találkozók, érettségi vizsgák, továbbtanulási mutatók leírása, az iskolaév krónikája, a tantestületi összetétel, igazgatói bevezető. Több mint 300 oldal a természettudományos oktatásé: a szakkörök, olimpiák, szaktárgyi továbbképzések beszámolóit, fizikai cikkek alkotják. Feleannyi 1661 cikket, alig 200 oldalt kap a közművelődés: a honismereti és Harmos-szakkör, a színpad, a Diáktükörből vett szemelvények, az anyanyelvi alkotóversenyekről szóló beszámolók töltik ki. 120 oldal a testnevelésé, 100 a politikai szervezeteké: a SZISZ, a Lenin-klub, az iskolai pártszervezet munkáját, a mozgalmi évfordulókat öleli fel. 44 oldal a (képzőművészeti illusztráció, a karikatúra, 41 az idegen nyelvek tanítása, 23 a mezőgazdasági munkák, védnökségi üzemek, műhelygyakorlatok témaköre. A sorban utolsó előtti, mindössze 33 oldallal a magyar vonatkozás: Jókai Mór, Kultsár István, Baróti Szabó Dávid, Czuczor Gergely, Apáczai Csere János, Steiner Gábor és Bíró Lucián (aki az utolsó bencés igazgató volt) összesen 25 oldalt kap. A 25 éves fennállás tiszteletére egy, a többségi nemzetiségi politikát is "népszerűsítő" cikk szól a kétnyelvűségről, egy diákvers és -próza az anyanyelvről, s egy könyvismertetés az erdélyi Utunk-ból, melyet Beke György írt komáromi tanár kollégájuk, Szénássy Zoltán könyvéről.

A Jókai-emlékezést és a bilingvizmus-cikket leszámítva valamennyi írás 1982 után született.

2. Tudatformálás zsákutcában

a) A használatos történelembünyvek bemutatása

A felnövekvő újabb nemzedékek történelmi ismereteik legjavát ma már az iskolarendszerek különböző fokozataiban sajátítják el. A tankönyv politikai eszköz is lehet: ugyanúgy válhat az egymás elleni gyűlölködésre, az előítéletek rögzítésére, az ellentétekre nevelés, mint a népek közötti egyetértésre, a mások iránti tiszteletre, együttműködésre tanítás eszközévé. Esetünkben azt vizsgáljuk, a kisebbségi magyar gimnazista előtt - az államalkotó nemzet szelektálta tények alapján - milyen magyarságkép bontakozik ki. Mivel a használatos történelembünyvek a többségi iskolákban használtak fordításai /86/, ezért pusztán a tananyag futólagos áttekintése alapján is kiszűrhető: találunk-e olyan vonásokat, melyek a szlovák történelmi tudatot torzító etnocentrizmusra, nacionalizmusra engednek következtetni. Csokorba gyűjtve a magyar vonatkozások említését, pontokba szedhetjük a bünyvek szemléletének fő jellemzőit.

1. A jelenlegi politikai határok visszavetítése

Történetünk megírásakor és tanításakor - a szomszédos országok közül - kétségtelenül a szlovákok vannak a legnehezebb helyzetben. Amíg Erdély vagy Horvátország történelmi múltja saját autonómiájában is vizsgálható, addig a mai szlovák terület a történelem folyamán soha, semmilyen formában nem különült el Magyarországtól. Mivel 1918-ig annak szerves részét képezte, mint területi egységnek nincsen külön története./87/

Azon realitás ellenére, hogy Szlovákia 1918 őszén tűnik fel Kelet-Közép-Európa térképén, a tankönyvek a mai politikai választóvonalak leképezéseként a királyi Magyarország felvidéki, részben szlováklakta területeit a legkorábbi említésektől kezdve Szlovákiának nevezik, s a megfogalmazások azt sugallják, mintha egymástól független területekről lenne szó. (Elvértve fordulnak elő olyan árnyaltabb kifejezések, mint "Magyarország szlovákok lakta része", vagy "a mai Szlovákia területén"). Nemcsak Felső-Magyarország, Felföld, Csallóköz "átkeresztelésével", hanem a helységnevek kivétel nélküli szlovákosításával is találkozunk. Mindössze egy-két alkalommal találunk (ott is következtelenül) magyar (Szepességben, Gömörben, Hontban és Zvolen [Zólyom -Sz.D.J.] megyében" II/174. p.), illetve kétnyelvű településnevet Az utóbbira hozható egyetlen példa a történelmi Csehország területére esik, a fehérhegyi (Biela hora-i) csatával kapcsolatban; következésképpen nem áll fenn annak a "veszélye", hogy a kettős névhasználat a magyar diákok otthonosságérzetét erősítené Szlovákiában. /88/

2. A magyar-szlovák közös múlt elhallgatása, a sorsközösség hiánya

A dunamenti népek egymásrataltságának, a többszázéves közös fejlődés tudatosításának szinte nyomát sem találjuk. Bár sem a politika-, sem a művelődéstörténet olyan kiemelkedő alakjainál mint Comenius (II/60. p.) vagy a szlovákosan írt Sámuel Tesedik, Jozef Ignác Bajza (II/132. p.) nem kerül szóba a Magyarországhoz fűződő esetleges kapcsolat, ugyanakkor pozitívnak minősíthető magyar eseményekhez több alkalommal kapcsolnak a szerzők szlovákiai vonatkozást. /89/

Az, hogy az évszázados etnikai folyamat erősen vegyes, aktívan kétnyelvű, kétkultúrájú közösségeket is kialakított, akik nemzetiségi egyenjogúsága kölcsönösen tiszteletben tartandó, a tankönyv kiegészítő dokumentumgyűjteményében, egy alkalommal, a szlovák nemzet 1848-as kérelmében kap csak helyet: "[külön nemzeti parlamentek kellene, hogy] kijelöljék a néprajzi határokat, hogy minden nemzet nemzeti környezetéhez húzódhasson, és ne kényszerítsék a magyar kisebbséget, hogy a szlovák többségnek, a szlovák kisebbség pedig a magyar többségnek szolgáljon és annak alávesse magát" (II/311. p.) Ezt azért fontos kiemelni, mert a továbbiakban jószerével csak néhány halvány utalás történik arra, hogy Csehszlovákia határain belül nemzetiségek is élnek. /90/ Számuk, elhelyezkedésük, sorsuk, szellemi örökségük ismeretlen azok előtt, akik kizárólag e tankönyvekből merítik történelmi tudásukat. Mindez a szlovák tanulók ismeretanyagát is csorbítja: megfosztja őket attól a sokszínűségtől, gazdaságtól, melyet egy számottevő kisebbség önálló kultúrája nyújthat. A "homogenizált" Csehszlovákia-kép azonban elsősorban a másajkúaknál okozhat "tudathasadásos" állapotot, hiszen a hivatalos történelemírás szerint alig léteznek.

A sorsközösség halvány megnyilvánulásai csak nyomokban, a szociális indítékok kiváltotta 1831-es úgymond kelet-szlovákiai felkelés (II/121. p.) és a Bach-rendszer kapcsán (II/178. p.) lelhetőek csak meg. Az egymásrataltság egy korabeli dokumentumban vetődik még fel, a CSKP "A nemzeti összetartásért a köztársaság védelmében" c. kiáltványában (III/331-335. pp.). Itt szerepel: "Abból az elvből kiindulva, hogy nem lehet szabad az olyan nemzet, amely más nemzetet elnyom, a cseh kommunisták következetesen és odaadóan harcolnak a szlovákok, a németek, a magyarok, a lengyelek és az ukránok nemzeti jogaiért." (III/334, p.) Vajon milyen elveket vallottak a "hontalanság éveiben" azok a kommunisták, akik 1938 májusában, a fasiszta veszély fenyegető árnyékában még így fogalmaztak?

3. Szláv elnyomatás - negatív magyarságkép

Mind a cseh és szlovák, mind a román, de még a szerb és a horvát nemzeti gondolkodásban is alaptézisnek számít: ezen nemzetek kifejlődésének első számú akadálya a magyar uralkodó osztályok és azok állama volt, egészen 1918-ig. /91/

Eszerint a morva birodalom bukása után a két szláv nép egyesülésének legfőbb gátjai Árpád honfoglalói voltak (I/26. p.). A bűnbakká kikiáltott magyarság szerintük "hallatlan elnyomást" erőltető hatalommá nőtte ki magát az évszázadok során, s minden, ami ennek ellentmondana, nem kerül a tananyagba. (Például a II. osztályos tankönyv Habsburg Rudolf 1609-es felséglevelét az akkori Európa legszabadabb vallástörvényének nevezi (II/14, p.), holott 60 évvel azelőtt a tordai országgyűlés Erdélyben már kimondta a szabad vallásgyakorlatot. /92/ A mindvégig konkrétumok nélküli általánosítások végeredménye csak annyi: "Szlovákiában a nemzeti fejlődést kettős elnyomás fékezte: az osztrák és a magyar. A XVIII. sz. első felében kialakult a rendi Magyarország ideológiai koncepciója, amely a Habsburg-központosítással szemben megvédte jelentős önállóságát, de egyben leigázó elméletével igyekezett a szlovák területet is elmagyarosítani." (II/52. p.)

A legutóbbi századforduló tényleges elmagyarosító törekvéseit visszavetítve negatív értékelést kap Eötvös európai szintű nemzetiségi törvénye, mely az autonóm területek szervezésén kívül minden más jogot biztosított. /93/ Csak azt hangsúlyozzák: "[Az 1867-es kiegyezés után] Egy uralkodó nemzet helyett kettő lett, és a nemzetiségi elnyomás a birodalom mindkét részében erősödött."

(II/177. p.) Vajon milyen magyarságtudat alakulhat ki abban a tizenéves gimnazistában, aki a tankönyve dokumentum-függelékében a következőt olvashatja: "[A magyar kormány] nem ismert fontosabb feladatot, mint elnyomni mindazt, ami szlovák, nem épített fel és nem engedélyezett nemzetünknek egyetlen iskolát sem, nem engedte meg, hogy szlovák emberek bejussanak a közigazgatásba és a hivatalokba, népünket anyagilag tönkretette, középkori hűbéri rendszere és politikája révén kizsákmányolta." (III/324, p.)

4. Történelmi tények kontra történelemtanítás

A már korábban vázoltakkal szorosan összefügg, hogy a szerzők - a többségi nemzetek pozitív identitás-képét kialakítandó - "válogatnak" a tények között. Ez egyaránt jelenti bizonyos események elhallgatását, egyoldalú, saját érzelmeknek megfelelő beállítását és szubjektív leegyszerűsítését, mint az esetleges negatív események "elkenését". Korántsem teljes az az idézetsor, melyet a fejezetcím alá gyűjtöttünk, terjedelmi okokból csak ízelítőül tudtunk felvillantani néhányat.

Kiemelkedő történelmi személyek és események "zanzásított" jellemzését több esetben is tetten érhetjük. Rákóczi úgymond "saját céljaira Használta ki a parasztság elégedetlenségét" (II/48. p.), a zászlaja alatt harcoló másajkúakról - köztük a jelentős számú szlovákról - a kötet írói "megfeledkeznek". Egyoldalú beállítás a Hunyadiaké: a nagy törökverőre jutó hat sor több, mint fele birtokai nagyságáról szól, de csak ennyi a küzdelmeiről: "a törökök elleni harcokban szerezte meg népszerűségét" (I/206. p.). Fia, Mátyás rövid jellemzése azzal zárul:

"becsvágyó külpolitikája a törökök elleni harcot nem tekintette elsődleges feladatának" (I/207. p.).

A szemléleti visszavetítés akár ideológiákról, akár határokról van szó, történelmietlen. Ezért súlyos csúsztatás az 1940. évi Magyarországot fasisztának bélyegezni /94/, az osztályharcos szemléletnek megfelelően pozitívnak minősíthető eseményeket kisajátítani /95/, kizárólag a szubjektív szempontok szerint mérlegelni bizonyos tényeket: utóbbiak jó példája a wilsoni 14 pont interpretálása /96/. A Magyar Tanácsköztársaság bukásához vezető diplomáciai lépéseket sem tárják fel, s a felemás információk alapján az a kép alakul ki: a magyar kommunisták cserbenhagyták szlovák társaikat. /97/ Tényszerű felsorolásban közlik mindössze, mely utódállamok alakultak ki a Monarchia területén, egy térkép pedig az új politikai határokat rögzíti. A versailles-i békerendszerről csak annyi szól: "eredményei Európa és a világ további fejlődése szempontjából nem sok jót ígértek. A béketárgyalásokon ugyanis nem szüntették meg az imperializmusnak azokat a fő ellentéteit, amelyek az első világháború kitöréséhez vezettek." (III/58-59. pp.)

Szembetűnő: ami a trianoni "béke" után úgymond igazságos és a nemzeti fejlődés szempontjából előremutató, a túlnyomórészt németes magyarlakta területek anyaországukhoz való csatolásakor katasztrofális és igazságtalan. /98/ Ugyanakkor ellenpéldaként hadd álljon itt az is, saját területi gyarapodásukat hogyan kommentálják az írók: "A nyugati nagyhatalmak határozata és néhány kárpátaljai burzsoá politikus beleegyezése alapján 1919-ben Kárpát-Ukrajnát is Csehszlovákiához csatolták." (III/66. p.)

Érdeemes példát hozunk a nemzeti történelem esetleges negatív eseményeinek homályos megfogalmazására is. Azt, hogy 1848-ban a Szlovák Nemzeti Tanács által szervezett önkéntesek előbb a császári katonasággal és a magyar gárdákkal szemben, majd utóbb már a császári tisztek vezetésével

harcoltak (II/158. p.), így summázzák: "A szlovákok Bécs felé orientálódásának több komoly oka és hiányossága is volt, melyek ugyanúgy, mint a cseh liberálisok osztrákbarát politikája, gondolkodásra készítetnek és tanulságosak." (II/159. p.)

A tankönyvek szövegezésére jellemző - s elsősorban a legújabb kor eseményei kapcsán -, hogy azon esetekben, amelyek egy későbbi munkásmozgalmi - osztályharcos szemlélet szerint elítélendők, a szerzők a *csehszlovák* terminust alkalmazzák, a belpolitikai bűnbak pedig a szociáldemokrácia opportunistáé, a csehszlovák, illetve a cseh burzsoázia, átvéve a magyar uralkodó osztályok korábbi szerepét.

5. Osztályharcos szemlélet

Az 1868-ban alapított Általános Munkásegyletről elismerően írják: "a magyarországi munkásságot nemzetiségre való tekintet nélkül tömörítette, és a magyarországi munkáspárt megalapozója lett" (II/231. p.) a tankönyv addigi szövege alapján - leszámítva a Reformátorok Titkos Társasága félremagyarázott programját - magyar részről ez az első pozitív viszonyulás a nemzetiségek felé. Az Európában elsőként, 1849. júliusában hozott magyar nemzetiségi törvényről nem, az 1868. évről pedig a már idézett, elítélő hangnemben esik szó. Az sem véletlen, hogy a többi honfitársához képest hosszasan méltatott, két leckében is említett Frankel Leó az egyedüli "szepítőtelen" magyar történelmi személyiség históriánkban, sőt, fotót is egyedül róla közölnek. /99/ Ha végigtekintünk a könyvekben szereplő anyanemzeti személyek igencsak hiányos listáján, a névsorban lévőket vagy saját nevük és múltjuk minősíti kedvezőtlenül, vagy szövegkörnyezetük "húzza le". A megfogalmazások alapján nem találunk köztük egyértelműen pozitív, követendő személyiségeket - leszámítva az államalapító Gézát és Istvánt. A politikatörténet hősei közül éppen azok maradtak ki, akik életükkel vagy mártírhalálukkal bizonyították hazaszeretetüket, s mivel a kultúra, művészet, tudománytörténet a kötetben eleve sokadrangú helyet foglal el, ennek képviselőit elvétele sem tartják érdemesnek megemlíteni a szerzők.

6. Rövid összegzés

Anélkül, hogy tovább részleteznénk a tárgyi tévedéseket, ellentmondásokat /100/, már az eddigi illusztrációk is igazolják: az elemzett forrásokról nehéz jót mondani. Szemléletük mindvégig a többségi nemzetek Magyarországgal szembeni negatív attitűdjét tükrözi, számtalanszor csorbítva, átgyúrva, kihagyva történelmi tényeket. A könyvek tárgyilagos szövegrészei kizárólag a gazdasági helyzetre vonatkoznak, s igen kevés az olyan megállapítás, amely egybeesik a magyar történelmi irodalomban megfogalmazottakkal.

Ennek fényében azt állapíthatjuk meg: a szlovák és a magyar nemzeti történetírás ma is nagyon sok ponton homlokegyenest ellentétes színezésű képet fest ugyanarról a közös történelemtől. Mivel históriánkban hiányzik a közös sorstudat, így azok tanítása is a sajnálatos manipulációk, kisajátító törekvések jegyében zajlik. Gyökeres történelem-szemléleti váltásra lenne szükség ahhoz, hogy Kelet-Közép-Európa minden egyes, kevert etnikumú országának lakossága félelem és gyanakvás nélkül tekintsen egymásra. Ám amíg ez nem valósul meg, az ilyen és ehhez hasonló tankönyvek sok mindent szolgálnak, de legkevésbé talán a reális nemzetiségi önismeretet.

b) Magyar irodalom - vagy valami más?

Az 1964-90 közti időszak magyar nyelv és irodalom tételeinek tematikus csoportosítása akkor lenne "objektíven" bírálható, ha módunk volna a magyarországi, illetve a többségi szlovák irodalmi vizsgatémákkal való összevetésre. Valószínű ugyanis, hogy az észlelt jellemzők, ha nem is ilyen nagy aránytalanságot mutatva, de a szocialista emberformálás valamennyi kísérletében megtalálhatók. Ugyanakkor feltételezhetjük, hogy a politikai elkötelezettség, az uniformizáló dogmákká torzított marxi ideológia súlykolása a többség árnyékában élő kisebbségeket bizonyára még inkább sújtotta: az államalkotóknak ugyanis nem a nemzeti hovatartozás tudatosítása, hanem az országukhoz hű állampolgárok nevelése a célja. Mivel a jelzett összehasonlítás hiányzik, a minősítések alapja az a - mai szemmel joggal magától értetődőnek tűnő - követelmény lehetett, miszerint egy magyar irodalmi tétel velejárója az anyanemzeti és a "szépírói" vonatkozás. Hogy ez korántsem volt így, igazolják a számadatok.

A tételek nagy hányada olyan, a literatúrától többnyire független, átpolitizált kérdésköröket ölelt fel, amelyeknek egyetlen funkciója a szocialista ideológiából következő "törvényszerűségek" leírása. Közülük minden kilencedik konkrét történelmi eseményekkel és világpolitikai folyamatokkal kapcsolatos (pl. a XX. század történéseinek jelentősége és hatása; a kommunizmus - antikommunizmus harca; a NOSZF, a Szlovák Nemzeti Felkelés eszmeisége; a CSKP megalakulása, forradalmi útja; a SZISZ szerepe; a szocializmus építése, és az új világrendszer kialakulása). A feladatok közül csak három irodalmi vonatkozású: "Csehszlovákia Kommunista Pártja forradalmi útjának ábrázolása a hazai irodalmunkban. (Fejtegetés)"; "A második világháború és a felszabadulás a kortárs írók műveiben"; illetve "A szocializmus építésének ábrázolása a felszabadulás utáni irodalomban. (Előadás az irodalmi körön)" /101/ Négy tétel a szocialista országok együttműködésének, a tudományos-műszaki forradalomnak a népgazdaságra gyakorolt hatásaival, 11 téma a termelő munkával, ezzel szoros összefüggésben a nők szerepének megváltozásával, a fiatal generációk küldetésével, pályaválasztásával kapcsolatos. /102/

Míg az előbbieket egyáltalán nem, a következő tematikus csoport, mely kizárólag a munkásosztály marxista világnézetét tárgyalja, nagy számban tartalmaz magyar irodalmi vonatkozásokat. Arra, hogy a fentén kívül más ideológia is létezhet, egyetlen cím utal: "A haladó szellemű tanulók nézete a babonáról és a vallásos vakbuzgóságról. (Felszólalás a SZISZ-gyűlésen)". /103/ A kommunista erkölcs, a proletár internacionalizmus, a szocialista hazafiság, a kispolgári életstílus bírálata, a munkásosztály forradalma a tételek együtödében szerepelt. Ady Endre kétszer, József Attila négyszer, konkrét szerző - megjelölés nélkül a mai magyar irodalom, illetve a XX. századi magyar költészet összesen háromszor kapott itt helyet.

A kultúra fogalom köré fűzhető témák között (9 tétel) találjuk a szlovákiai magyar kultúra és irodalom keletkezését, fejlődését, az úgymond csehszlovák szellemiség gyarapodásában szerzett "érdemét" is. (E jelzöt ugyanolyan fenntartással kell fogadnunk, mint az össznemzeti "jugoszláv" vagy "szovjet" minősítést.) A kérdések másik fele (5 tétel) általánosságban foglalkozik a CSKP kultúrpolitikájával, az irodalom és a művészet szerepével, a városok és a falvak múlt- és jelenbeli szellemi életével, a tömegkommunikációval.

Ugyancsak nagyszámú direkt politikai eszmefuttatást takar a közösségi értékek tárgykör, CSKP KB-, Brezsnyev- és Gorbacsov-idézeteken keresztül is taglalandó a kollektivitás, a "nagy közös cél" elérése, a békeharc, összesen 6

esetben. A hazaszeretet mindössze három alkalommal, a szocialista embert formáló környezet (s ebben az iskola) szerepe kétszer kerül szóba. A háborúellenessége humanizmus, antifasizmus szintén csak három évben volt vizsgatétel, míg az értelem, az érzelem, az erkölcs, a felelőssége a szabadság összesen négy tételben kapott helyet. Az e csoportba tartozó 17 téma közül csak néhány kötődik a magyarsághoz: a konkrét szerzők között csupán Petőfi Sándort és Radnóti Miklóst találjuk, általában a XIX. és XX. századi magyar, illetve a kortárs csehszlovákiai magyar irodalom összesen négy alkalommal szerepelt. /104/ Az egyéni emberi értékek köréből a szerelem és a barátság három, illetve két esetben tárgya a vizsgáknak; konkrétan - két évfolyam azonos tétele alapján - Petőfié, négy említéssel. Az igazság és szépség gondolata egyszer, Fábry Zoltán művei alapján fejtendő ki, két tétel pedig az irodalmi eszményképpel való személyes azonosulást kutatja.

A társadalmi rétegekhez és tudatvilágukhoz fűződő kérdések - a népköltészetre vonatkozót /105/ kivéve - magyar írókhoz, költőkhöz kötődnek. A paraszthősök, a népi alakok, a népiesség, a magyar és a szlovák nép ábrázolásakor, a dzsentrivilág elítélésekor, a munkásosztály és a parasztság leírásakor Mikszáth Kálmán és Móricz Zsigmond 3-3-szor, Ady Endre két alkalommal, József Attila pedig egyszer szerepel forrásként. Az összesen 12 tétel közül 5 általánosságban a XIX-XX. századi magyar irodalomra kérdez.

A sorsközösség címszó alá azokat a témákat soroltam, melyek - mintegy táguló perspektívaként - a magyarságot, a dunai népek összetartozását, az európaiságot, végül a teljes globalitást taglalják. Az anyanyelvű népcsoportnak a Szlovákián belüli helyzete mindössze egyetlen alkalommal kerül szóba /106/, de kétségtelenül abból a célból, hogy az évkönyvek lapjairól is több ízben visszaköszönő axiómát - miszerint "a lenini nemzetiségi politika pártunk bölcs útmutatása nyomán teljes mértékben diadalt aratott" /107/ -, tényként könyveltesse el. A keletközép-európaiság három tételben, Ady Endre és József Attila 2-2-szeri jelölésével szerepel, a tágabb kereteket a "Hazánk - Európa" és a "Maradjon otthonunk a Föld" cím mutatja. /108/

A legkevesebb elemből az a témacsokor állt, mely mindenfajta burkolt vagy nyílt ideológiai befolyásolás, értékorientáció nélkül - a címe alapján - önmagában és önmagáért vizsgál magyar irodalmat. Mindössze a "Mikszáth Kálmán élete utolsó szakaszának elemző értékelése" /109/ és (két alkalommal) az "Ady Endre és Móricz Zsigmond eszméinek barátsága, irodalmi céljaik összehasonlítása" /110/ című fejtegetések tartoznak ide. Ez - természetesen - nehezebb és bonyolultabb kérdéskört jelentett, mint az ideológiai feladatok megoldása, ami - életkori okokból - kevésbé tette vonzóvá az úgymond "csak" irodalmi, "öncélú" erőpróbákat. /111/

A politikai témák prioritása azonban általában is érvényesült. Ha megvizsgáljuk a számszerű összesítéseket, kiderül, hogy a tételek csaknem fele, a 104-ből 49 (47%) kizárólag politikai célzatú, s ezeknek sem az irodalomhoz, sem a magyarsághoz nincsen még halvány közük sem. Az oktatási gyakorlat - a pártállam meghosszabbított karjaként - a magyartanítást is az agitációs propaganda eszközévé alacsonyította, ennek köszönhetően a vizsgatémák felének a műfaja politikai vezetőktől vett idézet fölötti elmélkedés, fejtegetés, kongresszusi állásfoglalásokat taglaló beszámoló, az ifjúsági lapba írt újságcikk, előadás, SZISZ-vezetőségi ünnepi beszéd. /112/

Sajnos, az nem derül ki minden esetben, a tanulók választása hogyan oszlott meg az egyes témák között. Az 1964-től 1990-ig tartó 26 tanév közül 13 esetben részletezték csak ezt, ezen években a tanulók fele, 1 274 fő érettségizett. Az,

hogy közülük csak 701-en (55 %-os arányban) vállalkoztak politikai okfejtésre, talán nem tűnik szembetűnően soknak. Azonban torzítanak a számok, s a teljes összesítés - valószínűleg - ennél rosszabb képet mutat ma: éppen azok az évek adatai hiányoznak inkább, amelyekre a legsúlyosabb ideológiai nyomás esik."Az 1970 előtti és az 1985 utáni 11 évfolyamból 7 közül részletesen témaeloszlást; e két szakaszra összesen 13 politikai feladat (8, illetve 5) esik. Csaknem annyi, mint az 1970-85 közötti szakasz 5-5 évére egyenként (12-12-12, összesen 36, az e tárgyú tételek majdnem háromnegyede). E tizenöt évfolyam érettségizőiről csak hat esetben tudjuk, mit választottak, s mivel akkor öt alkalommal is a négy tételből három ilyen jellegű volt, joggal tekinthetjük megalapozottnak a fenti állítást. /113/

Bár a tankönyvek anyaga - a világirodalommal párhuzamosan, szűkebb vagy bővebb terjedelemben - a Halotti Beszédtől kezdve a kortárs nemzetiségi irodalom képviselőinek említéséig a magyar irodalomtörténet legfontosabb alakjait tartalmazza, a részletezés a magyarországihoz hasonlóan - ideológiai szempontok szerint történt. Csakúgy, mint a történelem tananyagban, a legutóbbi néhány évtized itt is domináns: a IV. osztályos könyv teljes egészében az 1945 utáni irodalom tükré, a világnézetnek megfelelően szűrt és tálalt keleti és nyugati művekkel. Ebben a kárpátaljai, a romániai és a jugoszláviai magyar irodalomra összesen két oldal jut, az ebből való szemelvények és kiegészítő olvasmányok tízet kapnak - a 462-ből. /114/

Az sem lehet véletlen, hogy bár Kölcsey Ferenc összesen 13, Vörösmarty Mihály 38 oldallal részesül, mind a Himnusz, mind a Szózat megcsonkított szöveggel szerepel: 5-5 versszak, illetve 1-1 oldal magyarázat fér csak el. Magától értetődő, hogy nem a helyszűke miatt maradtak ki éppen azok a strófák, amelyek a a magyarság honfoglalásával, a Hunyadiak dicsőségével, a megvívott szabadságküzdelmekkel kapcsolatosak, s népünk ezeréves Kárpát-medencei történelmére utalnak. /115/ Ezzel szemben a legnagyobb súlyt - kellő rostálással - Ady Endre (65 oldal) és József Attila (45 oldal) kapja.

A tételek közül összesen 44 vonatkozik a nemzeti irodalomra: 36 az anyaország, 8 pedig a Felvidék magyarságának szellemi örökségére. A konkrét szerzőről szóló feladat ezek közül 25, illetve mindössze egy. A teljes lista szerint az oktatáspolitikai vezetői Mikszáth Kálmánon (3), Móricz Zsigmondon (4), Petőfi Sándoron (3), Ady Endrén (7), József Attilán (7), Radnóti Miklóson (1), a csehszlovákiai magyar írók közül Fábry Zoltánon (1) kívül mást nem tartottak érdemesnek kiemelni. Az ő munkásságuk az, amelyhez néhány fontos eszme, illetve a közelmúlt nézetrendszerével összefüggő társadalombírálat, paraszt- és népábrázolás, forradalmiság, materializmus köthető. Akik nem feleltek meg a fenti "osztályharcos" szempont szerinti válogatáskor - mint Balassi, Kölcsey, Vörösmarty, Arany, Madách, vagy netán a város szülőtte, Jókai, hogy csak néhányukat említsük - értelemszerűen kimaradtak.

Mindezek évtizedekig tényként való elfogadását volt, aki egymagában nem tudta, a többség még kevésbé akarta megváltoztatni. A kisebbségi sorba már beleszületett, iskoláit az újraindult gimnáziumban, majd a prágai, pozsonyi egyetemen, szlovák vagy cseh nyelven végző fiatal generáció tipikus gondolkodásmódjának tekinthetjük az igazgató szavait: "A sötétszoba-effektus tökéletesen működött: csak egy-két ember araszolt a falig, a zömük középtájon, egy kis körben mozgott, s még addig sem ment el, ameddig büntetlenül lehetett volna (...) A legtöbb ember - s a pedagógusok nagy része is - nem egy reformer típusú. Inkább konzervatív; a célja nevelgetni, szépen tanítgatni. Ehhez legalább a tanárnak meg kell teremteni egy bizonyos nyugodt légkört: így nagy többségük elfogadta a korlátokat, s tudomásul vette, hogy ezek között mozoghat. S ez nem

biztos, hogy gyávaság. Megalkuvás a valósággal. És mi van, ha ezt nem teszi valaki? Háborog, hogy oda kell tenni egy Husák-idézetet? Ám legyen. Ha ő négy év alatt megtanította a magyar irodalmat, hát, kérem, meg kell adni a császárnak, ami a császáré... mindenkinek, ami a magáé!" /116/ Vajon a rendszerváltás a fejekben lévő korlátokat is el tudja-e bontani, visszaszoktatva a szellemi elitet arra, hogy a rá vonatkozó döntéseket ne csak tényként, hanem netán kritikával fogadja?

Lábjegyzetek:

61. Papp Géza: Iskolánk története. In: Évkönyv 1959/60.5. p. Az ÉK rövidítéssel jelölt jegyzetek a következőkben a gimnázium évkönyveinek harminc évfolyamából való idézetek. Mivel ez alatt többször változott az iskola jellege, az állandó ismétlések elkerülése céljából a kiadóként feltüntetett pontos intézmény-megjelöléseket itt és most sorolom fel együtt:
- o Tizenegyéves Általános Iskola és Pedagógiai Iskola igazgatósága, Komárno (1960-ig),
 - o Tizenkétéves Általános Iskola, Komárno (1960-62),
 - o Az Alapfokú Kilencéves Iskola és Középfokú Általános Iskola igazgatósága, Komárno (1962-69),
 - o Az Általános Középskola és Gimnázium (igazgatósága), Komárno (1969-73),
 - o A Magyar Tannyelvű Gimnázium (igazgatósága), Komárno (1973-88),
 - o A Magyar Tannyelvű Gimnázium Igazgatósága, Komárom (Komárno) (1989),
62. Iskolánk története ÉK 1975/76.12. p.
63. Horváth József igazgató: Előszó ÉK 1979/80.3. p.
64. Oláh Imréné: Bíró Lucián (1898-1990) ÉK 1989/90.11. p.
65. A Pozsonyi Rádió magyar nyelvű adása "Alma materek" címmel sorozatot indított. A Tóth Erika szerkesztette "A komáromi gimnázium" c. részben, 1990. január 12-én Szabó Rezső így nyilatkozott: "1948 végéig hivatalos magyar oktatás Csehszlovákiában nem volt, de létezett egy titkos iskola, egy ú.n. bujdosó osztály, amelybe az 1945 után itt maradt bencés paptanárok összeszedték azokat a fiatalokat, akiknek nem volt módjuk más iskolában tanulni. (...) Voltak, akik kimaradtak, voltak, akik szlovák iskolába mentek, vagy átszöktek Magyarországra és ott folytatták a tanulást. 17-en, akik ezen a tablón rajta vagyunk, hűek maradtunk a komáromi magyar bencés gimnáziumhoz, (...) és 1947-ben 6 hónap alatt készültünk a gimnázium 6. és 7. osztályának az anyagából. Győrben, a bencés gimnáziumban vizsgáztunk le. 1948-ban a komáromi bencés székház épületében, titokban hallgattuk tanáraink előadását, és készültünk az érettségire. Tényleg titokban, Dél-Komáromba átszökve érettségiztünk, komáromi bencés tanulókként. (...) Ebben az a csodálatos és szép, hogy így megvan a jogfolytonossága a komáromi magyar gimnáziumnak a sötétség éveiben. Azokban az években, amikor Közép-Európában megtörténhetett, hogy négy évre még az elemi iskolába járás jogától is megfosztottak egy népcsoportot. Ez a bujdosó osztály története, a gimnázium históriájának egyik, szinte ismeretlen momentuma, amiről még csak két évvel ezelőtt sem lehetett volna beszélni. (...) Ha ott találtak és elfogtak volna bennünket, menthetetlenül börtönbüntetés várt volna ránk, hisz a papoknak meg volt tiltva a tanítás. Ekkor a szerzetesrendeket már kezdték feloszlítani, az utcán magyarul beszélő lányokat kopaszra nyírták, s ha tudták volna, hogy mi itt Petőfit, Aranyt, Adyt magyarul tanuljuk és szavaljuk! Hogy mit kockáztattunk? Hát azt, hogy a Dunán át kellett jutni. Két olyan eset volt, amikor felfedezték a csónakot és elkezdtek lőni utána, de szerencsére senkinek sem történt semmi baja. Sokan azt mondták, reménytelen az egész, egyáltalán minek? Hiszen az értelmiséget kitelepítették, akiket nem, sokan megszöktek. Mi pedig hittünk, éppen a paptanáraink hite alapján abban, hogy van remény, új élet, ébredés, van visszatérés. És a paptanáraink hite igazolódott. 1948-ban is, 1968-ban is, de leginkább ezekben a hónapokban." A jogfosztottság időszakára mindössze egyszer történik utalás, az Oláh Imréné megfogalmazta 1967/68-as tanévi krónikában: "Néma évtizedek után egyenlő emberekhez méltó élet elérékezésében reménykedik hazánk 14 millió, hat nyelven beszélő lakossága. (...) A diák nem mindig sajátíthatta el a tudást saját anyanyelvén, a vezető helyek dilettánsokkal való gyakori betöltése és a hibák sorozata csúfította el a szocialista iskolát." (ÉK 1967/68.9. p.) Ám a prágai tavasz - s vele a szabad szólás joga - elnémíttatott. A diákok nyári, őszi hónapok alatti fegyelmességének, helytállásának jutalma - így fogalmazott Horváth József igazgató - a lelkiismeret nyugalma: "Helyesen kellett tájékozódniuk, és a békés kibontakozást jelentő helyes útra kellett vezetnünk a ránk bízott tanulókat. Megpróbáltuk elvezetni őket az egészséges, józan ítéletalkotáson keresztül az egyedül járható útra, legfelső állami szerveink utasításainak a követésére." (ÉK 1968/69.3. p.)

66. Gáspár Tibor: Volt egyszer egy magyar óvónőképző = Nemzetőr, XXXIV., 481. szám (1990. május), 5.p.
67. Horváth József: A gimnázium épületének története ÉK 1978/79,19-20. pp.
68. Lásd a 65. sz. jegyzet szerinti műsorban Turczel Lajos nyilatkozatát
69. "A szlovákiai magyarság identitása kezd alapjában megroggyanni, mert a szülők már nem azért nem adják gyerekeiket magyar iskolába, mert nincs, hanem mert nem látják értelmét. Végülis, ha van 15 szülő, aki azt kéri, a helyi hatóságok kötelesek magyar iskolai vagy óvodai osztályt indítani. De sokszor nincs." Kalmár (1990) i.m. 82. p. Ugyanezt a felvidéki kisebbségi újságíró így fogalmazza meg: "... furcsa paradoxon: most már nem az iskolák kiáltanak tanítóért, a tanítók keresnek iskolát, gyakran hiába. (...) A magyar szülők nem anyanyelvi iskolába íratják csemetéjüket, mondván: hadd érvényesüljön! (...) A nyelvtudás önmagában nem jelent érvényesülést is, és főleg nem nagy karriert látványos pályán. Ahhoz tehetség is kell. A tehetség e pedig a nemzetiségi iskolában sem kallódik el." Gyurkovics Róza: Emberek, otthonok, haza In: A Nő évkönyve 83 Zivena, Bratislava, 1982.32. p.
70. Az e szemléletet tükröző torzszülemények közül is érdemes néhányat idéznünk:" A múlt elavult, megcsontosodott, helytelen nézeteit, előítéleteit tudományosan alátámasztott, progresszív elvek sziporkázó konfrontációjában számolhatjuk csak fel. Érveink vaslogikája, gyakorlat bizonyította igazsága győzheti meg a tanulót. A deklaratív módszerek ma már csak árthatnak. A marxizmus téziseinek hirdetése kézzelfogható bizonyítékok hiányában csak üres szófecsérlés. Itt érvényesül elsősorban, hogy minden ékesszólásnál szebben beszél a tett. A gyermek fontos megfigyelő, szeizmográfként kileng pszichikuma mindenre, ami körülötte lejátszódik. Előtte csak határozott jellemű, kiforrott materialista világnézetű, a szocializmus ügyéért lelkesen dolgozó nevelők állhatnak meg sziklaszilárdan akár a katedrán, akár a mindennapi élet forgatagában." Bertók Imre: Előszó ÉK 1963/64.3. p. " Az említett eredmények ellenére van mégis egy különösen gyenge pont. A társadalmi körülmények azt a célt tűzték ki, hogy a tanulóiban fejlesszük a nagyüzemi látókört, szemléletmódot. Ugyanakkor életkori okok miatt is a tanulóink csak kézi szerszámokkal és egy-két kisgéppel dolgozhatnak. Ennek az ellentmondásnak a feloldása még korántsem sikerült, néhány kivételes esettől eltekintve." Kamocsai Gyula cikke a műhelygyakorlatokról ÉK 1962/63. 24. p." Közvetve a társadalomtudományi tárgyak is hozzájárulnak a politechnikai képzéshez. Amikor a történelemben a termelőeszközök fejlődését, a feudális gazdálkodást, az ipari forradalmat, a munkásmozgalom kibontakozását tanítjuk, a mai termelés és technika megértéséhez segítjük hozzá a tanulókat. Az irodalom tanítása a szocialista építés hőseinek, a termelőmunkában helytálló munkásoknak, parasztoknak megismeréséhez, megszeretéséhez és megbecsüléséhez járul hozzá." Nagy Árpád: Munkára való nevelés ÉK 1962/63.25. p.
71. "Nem mindig arról kell beszélni, hogy milyen állandó szlovák elnyomás volt itt. Az nagyobb dolog volt, s rafináltabban ment: voltak bizonyos törekvések, hogy ezt vagy azt szlovákul kell tanítani, vagy a főiskola kérdése, mely ugyebár szóba sem jöhetett. Szóval, lehetett az iskolapolitikával játszózni. A gimnáziumok nagyon kevés pénzt kaptak, de ez nem kimondottan magyarelleses céllal folyt; hanem a gimnázium, mint középfokú iskolatípus ellen ment. Ezeket finoman visszanyomták, ugyanakkor óriási támogatással fölemelték a tanoncképzőket, a szakközépeket, s közben a hely, ahol a szellemi elitet képezték, abszolút mostoha körülmények között volt. De mindegyiknél. Ez a sorvasztás valamennyi gimnázium elleni büntetés volt. Míg a szakközépek válogathattak a kiválóbbaknál kiválóbb tanuló között, többszörös volt a túljelentkezés, a gimnáziumba az jutott, aki oda nem fért. S ez így ment évekig," Keszegh István igazgatóval 1990 októberében folytatott interjúm részlete.
72. Rácz Lajos Pályaválasztás ÉK 1987/88. 73-74. pp. (A későbbiekben hivatkozott Rácz-írások is mind e címen jelentek meg.)
73. Rácz Lajos ÉK 1977/78.42. p. Kedvünkre válogathatunk még azon idézetek közül, melyek igazolják, hogy a spontán érdeklődésnek "végérvényesen sikerült áttörni a közönyt és meg nem értést, ami megváltoztathatatlanak tűnt pár évvel ezelőtt." Közülük még egy: "Az összképből a katonai felépítményi szakiskolára jelentkező két lányt kell kiemelnünk, ami a katonai pályákkal kapcsolatos helyes nézetek megerősödését jelzi." Rácz ÉK 1980/81.53. p.
74. " A továbbtanulók között szereplő 10-est azért tartjuk kedvezőtlennek, mert pedagógiai főiskolákra való jelentkezést fed, ami nincs szinkronban a pillanatnyi társadalmi szükséglettel. A többi adat - úgy érezzük - hűen tükrözi a társadalmi szükségletet és azt a felvilágosító munkát, amit az osztályfőnökökkel és a Járási Katonai Parancsnokság megbízottjával ebben az irányban végeztük." Rácz ÉK 1976/77.47. p." A pályaválasztás második szembetűnő területe a pedagógusjelöltek csoportja. A fő probléma abban van, hogy a tanárszakok általában 10 létszámmal indulnak, és mi két, két és fél csoportot kitöltünk jelentkezésünkkel. Ez a bejutás valószínűségét nagyban csökkenti. További aggodalomra ad okot az is, hogy a két természettudományi szak kivételével humán szakkombinációt, illetve - mint a statisztikából is kitéjük - 1-4-es tanítószakot választottak. Rácz: ÉK 1984/85.108-109. p. Ám két évvel később már azt olvashatjuk: "[a

- pedagóguspályára készülők 16 fős száma] a korábbi években igen magas lett volna, azonban járásunkban az előrejelzés szerint a 4-5 év múlva bekövetkező generációváltás indokoltá teszi az utánpótlás nagyobb számú képzését." Rácz ÉK 1986/87. 64. p.
75. "[a magyar nyelvű pedagógusképzést] most távtanulással akarják megoldani, itt, Komáromban. Már olvastam a hivatalos leiratban, hogy magyar pedagógusképzés folyik Nyitrán és Komáromban. Hogy micsoda félrevezetés! Hát, hogy mi folyik itt? Felvettek boldog-boldogtalant a távtanulásra, de itt nem szakképzett tanárok tanítják őket, odament oktatónak mindenki, aki akart! Ezekkel a távszakosokkal akarják betömni a magyar iskolákat, szakképzett erőknél kiáltják ki őket. De műveltségük nem lesz, szakmai felkészültségük nem lesz, s mivel ők tanítják majd a magyar gyerekeket, nyilvánvaló, hogy a magyar iskolák színvonala így csökken. S ez majd indok lesz arra, hogy 5-10 év múlva a magyar iskolákat fokozatosan leépítik színvonalatlanság miatt. Ördögi egy kör." Gáspár Tibor történelem-magyar szakos tanárral 1990 októberében folytatott interjú részlete
76. Dr. Miklós Elemér: Iskolánk 35 éve ÉK 1984/85.6. p.
77. 1964 és 1990 között 62 diák felvételizett külföldön. Annyit tudhatunk csak, hogy 14-en Magyarországra, 5-en Moszkvába készültek, 1-1 fő Bulgáriába és az NDK-ba, a többi esetben országonkénti bontás nélkül közölték az adatokat. A hazánk javára történt arányeltolódást - természetesen - korrigálónak tartják: "A pályaválasztásban új színfoltot jelentenek a külföldi főiskolákra jelentkezők. Meg kell mondanunk, hogy a külföldi továbbtanulás lehetőségei közül csak a magyarországi keretet használták fel tanulóink és nem éltek a Német Demokratikus Köztársaság és a Szovjetunió kínálta lehetőségekkel. Ez utóbbi mintegy előjelzése az iskola jövő évi feladatai egyikének." (név nélkül:) Pályaválasztás ÉK 1970/71.33. p. Tegyük hozzá: az évi 30 csehszlovákiai tanuló számára, aki Magyarországon képezte magát, olyan szakokat szabtak meg, amely a népgazdaság szempontjából fontos volt (pl. mezőgazdaság, élelmiszeripar stb.), s lehetőleg minél távolabb állt a nemzeti öntudattól.
78. Dr. Kalácska József: Matematika olimpia az eredmények tükrében ÉK 1984/85. 33-35. pp. Ipóth Barnabás: Fizikai versenyek iskolánk fennállásának 35 éve alatt ÉK 1984/85.40. p.
79. Gáspár Tibor történelem-magyar szakos tanár összesítése. 1962 és 1981 között találtam utalást arra, hogy Dobai János vezetésével a színjátszó csoport próbái folynak. Három alkalommal Trenyov: "Gimnazisták"-ja, 2-2-szer Mark Twain: "Tom Sawyer"-e, és Verne: "A tizenöt éves kapitány"-a volt műsoron, illetve Füsü József és Tóth Miklós színművei. Mivel nem egymást követő tanévek során, hanem több éves szünetekkel, összesen 9 alkalommal, mindössze 1-1 mondat szól róluk, - úgy tűnik - mindössze egy időnként felbukkanó kezdeményezésről volt szó, melynek jelentősége elmarad az irodalmi színpadé mögött.
80. Az anyanyelv ápolásán fáradozók "megbecsülésre még gondolni sem mernek, hiszen a szereplés, vers- és prózamondás nem kötelező, a felsőbb oktatásügyi szervek sem méltányolják, a versenyeken elért eredményeket sehol nem veszik figyelembe -még a pedagógiai főiskolára való felvételin sem. Csak a megértő szülőktől, tanároktól és a hálás közönségtől kapnak elismerést egy-egy sikeres fellépés után." Gáspár Tibor: Kulturális életünkől ÉK 1986/87.21. p. "Az oktatásügyi szervek nem kérik számon senkitől, hogy iskoláinkban miért nincsenek irodalmi színpadok, színjátszó együttesek, tánccsoportok, énekkarok, amelyek anyanyelvünk ápolását, irodalmi ismeretek bővítését, népi hagyományaink megbecsülését, az esztétikai nevelést szolgálják. Még azokat sem tartják számon, amelyek dolgoznak, sőt országos eredményeket érnek el. Pedig az esztétikai nevelés fontossága ott szerepel a pártkongresszusok határozataiban, beszélnek és írnak róla." Gáspár Tibor ÉK 1983/84.19. p.
81. Vendégeink Arkagyij őrnagy vezetésével elismeréssel nyilatkoztak a látottakról, egyben meghívták a szereplőket a szovjet Hajózási Társaság komárnói kirendeltségére. Tanulóink a szovjet hajósok számára 70 perces orosznyelvű műsort adtak elő. Meg kell emlékeznünk még egy ünnepi szereplésről, melyet felszabadulásunk 25. évfordulóján adtunk. Itt tanulóink ismét új műsorral szerepeltek." Goda Éva: Iskolánk kulturális életéről ÉK 1969/70.10. p.
82. Gáspár Tibor: Gimnáziumunk kulturális élete a társadalmi változások tükrében ÉK 1989/90.20. p. A műsorok több, mint fele kifejezetten politikai aktualitású, s a szlovák nemzeti felkelés, a NOSZF, a felszabadulás, a Lenin-évforduló, a CSKP megalakulása kapcsán született. Az önálló műsort kapott szerzők között Csokonai Vitéz Mihályt, Petőfi Sándort, Madách Imrét, Páskándi Gézárt és Pállya Istvánt, illetve Hasekot és Shakespeare-t találjuk, hat összeállítás a szülőfölddel, illetve az emberi értékekkel kapcsolatos válogatás.
83. Főleg a helytörténetet: a város múltját, személyiségeinek munkásságát, irodalmi, történelmi kapcsolatait dolgozták fel, magyarországi vendégelődők segítségével is. A gyűjtőmunkával is megpróbálkozott a szakkörvezető, de - előzetes ismeretek híján - a néprajzi hagyományokkal való ismerkedés látszott csak célszerűnek. A mások fontos dolog az értelmiségi szerepre orientálás volt; kezdve az ehhez szükséges kézikönyvtár kialakításától a magyarországi progresszív folyóiratok ismeretén át az egyetemes magyar kultúra iránti fogékonyságig. A munka öt év után mind az iskolai vezetés, mind az akkor szakköri tagok részéről érdektelenségbe fűlt. Mivel a honismereti tevékenység

Szlovákiában nem vált mozgalommá, mindez elszigetelt kezdeményezés maradt. Ifj. Trugly Sándor régész szakkörvezetővel 1990. októberében folytatott interjúm alapján.

84. "A Lenin Klubon belül kibontakozik az internacionalista eszme. Klubunk a szlovák tannyelvű gimnázium klubjával karöltve védnökséget vállalt Krivosik Pál felett, s elhatározta, hogy elősegíti Leningrádba való kijutását, hogy ott a világhírű szovjet sebészeti visszaadhatta egészségét. (...) A fiú súlyos beteg, de optimista, és bízik a nagyon fejlett szovjet orvostudományban, s abban, hogy Leningrádból gyógyultan tér haza." (Vajon akkor is Leningrádba kerül, ha Budapesten szintén gyógyítható?) (A klub vezetősége): Lenin Klub ÉK 1972/73. 36. p.
85. "Az ifjúsági szervezet tevékenységének legfontosabb területe az eszmei-nevelő munka, amelyen belül sikeresen végrehajtottuk a SZISZ KB politikai iskolázásról szóló határozatát. (...) A hagyományosan megtartott Vörös sarkok versenyében a szép díszítések, megdöntött eszmei mondanivalók, szép kivitelezés mellett megtalálhattuk mindazt, amit pártunk XV. kongresszusa az ifjúság elé célul és feladatul tűzött: öntudatos, tanult, kulturált ifjúság kinevelését, az új értelmiség létrehozását, a ma tanuló ifjúság köréből. Az iskolai hangszórón keresztüli propagandamunkát csak addig valósíthattuk meg, amíg azt a hangszóró műszaki állapota lehetővé tette." Sági Zsuzsa: Iskolánk ifjúsági szervezetének munkájáról ÉK 1978/79. 22. p.
86. Szlovákia gimnáziumainak első három évfolyamában tanítanak történelmet, a következő könyvek felhasználásával: I. Doc. PhDr. Tomáš Jílek, CSc. - PhDr. Václav Michovský, CSc. - PhDr. Jarmila Ruzičková, CSc. - PhDr. átefan Mocko -Doc. PhDr. Marián Skladany, CSc: Történelem a gimnázium I.osztálya számára [Az ősoktól a késői feudalizmusig] Bratislava, 1985. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 223 p. II. nProf. PhDr. Vratislav Capek, DrSc. - Prof. PhDr. Jozef But-vin, CSc. - Prof. PhDr. Miloš Dohnál, CSc. - Prof. PhDr. Ján Hucko, DrSc. - PhDr. Anna Kováčová, CSc: Történelem a gimnázium 2. osztálya számára [A XVI. sz. közepétől 1918-ig] Bratislava, 1987. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 325 p. III. Prof. PhDr. Sámuel Cambel, DrSc. - prof, PhDr. Jaroslav Sýkora, CSc. - Doc. PhDr. Zdeněk Macek, CSc. - PhDr. Ivan Kamenec, CSc: Történelem a gimnázium 3. osztálya számára [A NOSZF-től napjainkig] Bratislava, 1987. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 346 p. (Az egyes szövegrészek idézésekor a következőkben csak a kötetek címe előtti római számot és az oldalszámot tüntetem fel.)
87. Szabolcs Ottó: Külföldi tankönyvek magyarságképe. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.37. p.
88. A történelmietlen terület elkülönítésre, a kizárólagos helységnévhasználatra néhány példa: A "Szlovákia bekebelezése a korai feudális magyar államba" címszó alatt: "Szlovákiát a hazai és az idegen eredetű földesurak kapcsolták Magyarországhoz, amikor a hazai szláv lakosság közé mongol eredetű besenyőket, kunokat és magyar székelyeket telepítettek." (I/132. p.) (...) "Bocskai István a törökök segítségével majdnem egész Szlovákiát hatalmába kerítette, és egészen a morva határig nyomult." (II/14. p.) "Nemesi felkelések Magyarországon és Szlovákiában". (II/47. P-) Idézzünk néhányat a szlovákosított helynevekből is: "Az első gőzhajó a Dunán Bratislavánál" (II/117. p. - képaláírás) "A magyar rendi országgyűlés az akkori Bratislavában elérte a bécsi udvarnál, hogy önálló magyar kormányt alakíthatnak." (II/151, p.) "Tevékenységük [a Cseh-Szláv Társaságé - Sz. D. J.] szorosán összefüggött a többi felsőbb iskolán működő diákszervezettel (mint pl. Kežmarokban, Levočában, Prešovban, Banská Štiavnícában, Trnavában, Nitrán, Banská Bystricában és másutt)." II/129, p.)
89. "Néhány szlovák értelmiségi bekapcsolódott az ún. magyar jakobinusok (1795) mozgalmába, akiknek programjában a feudalizmus felszámolása szerepelt. Harcoltak Magyarország politikai függetlenségéért és annak egyenjogú nemzetek köztársaságává való átalakulásért. Szlovákiából származott Hajnóczy József (modrai evangélikus lelkész fia volt), (...) Sámuel Vranovský, (...) a rajeci Karol Smetanovič, František Abaffy Árva megyéből, a stitniki Štefan Marton és mások." (II/126. p.) (A többi magyar felkelő nevét szükségtelennek tartották megemlíteni - valószínűleg nem felvidéki eredetük miatt...) A fenti cél érdekében emelik ki a szerzők a következőket is: [Amagyar Habsburg-ellenes mozgalmak kapcsán]"... a küzdelem intenzívebbé és szívósabbá vált, mint azelőtt a cseh országrészekben, ezért a Habsburgoknak sosem sikerült teljesen megtörniük a magyar rendeket. A nemesi felkelésekben a szlovák nép is részt vett." (II/48. p.) "Elsősorban Frankái Leó (...) szerzett érdemeket tevékenységével, hogy a munkások egyesültek, és 1880-ban megalapították a Magyarországi Általános Munkáspártot. Ehhez hozzájárultak a bratislavai munkások is, akik az alakuló kongresszusra (...) Karol Hanzliceket delegálták." (II/237. p.)
90. "Az önálló Csehszlovákia létezésébe a német kisebbség és a szlovákiai magyar kisebbség is csak nagyon nehezen nyugodott bele" (III/65. p.) - olyannyira, hogy "kisebbségi katonai erővel" kellett megszárniuk az Ausztriával határos németlakta területeket... Mindössze annyit közölnek a szerzők: "A Csehszlovák Köztársaság lakosságának csaknem egyharmadát a nemzetiségek képezték: németek, magyarok, ukránok és lengyelek. A nem marxista módon kezelt nemzetiségi kérdés nagy problémákat okozott a cseh burzsoáziának." (III/66. p.) A következő mondatokból azonban kiderül: ezt a csehszlovák viszonyra értik, hiszen kizárólag azt taglalják. Arra, hogy milyen sors várt a II. világháború

után az esetek döntő többségében őslakos kisebbségekre, mindössze két rövid részletből következtethetünk: "[A földreform] Csehszlovákiában három szakaszban ment végbe: 1. A német és magyar földbirtokosok, valamint az árulók és a kollaboránsok földjének a kisajátítása." (LI/198. p.) "Minden közigazgatási és végrehajtó szervet, melyeket a megszállók és az árulók volt rendszerei alakítottak meg, feloszlattak. A községeknek és a kerületeknek ideiglenes igazgatására, amelyeket többségükben politikailag megbízhatatlan, nem szlovák lakosság lakja, közigazgatási bizottságokat neveznek ki." (III/339, p.)

91. Glatz Ferenc: A "nemzetállam" zsákutcája. A "Magyarok a Kárpát-medencében" c. História-könyv második kiadásának előszava. História, XI. no. 1-2. (1989), melléklet 1. p.
92. Barta Gábor: Az erdélyi fejedelemség születése Gondolat, Budapest, 1984. 140. p.
93. "Az 1868. évi nemzetiségi törvény Magyarországon politikailag csak egy nemzetet ismert el - a magyart, a nem magyar nemzetiségeket (a horvátok kivételével) csupán nyelvcsoporthoz tartozóknak tekintette (nemzeti jogok nélkül). A szlovákokkal szemben az új politikai irányvonal mindjárt a kiegyezés után a szlovák nép nemzeti egyenjogúsításáért indított tömegmozgalom (népi petíciók) ellen foganatosított kemény intézkedésekben nyilvánult meg." (II/243. p.) A liberális és demokratikus elveket tartalmazó jogszabályról ugyanakkor tárgyyszerűbben ír a magyarországi tankönyv: "Az új nemzetiségi törvény biztosította a nemzetiségek nyelvhasználatát a községi, városi és megyei életben (ha a kisebbség a 20%-ot elérte, a második, harmadik, stb. nyelvet is engedélyezni kellett.) Az alsó fokú iskoláztatás teljesen nemzetiségi nyelven történt, magyar nyelvet még tantárgyként sem kellett tanítani." Závodszy Géza: Történelem a gimnázium III. osztálya számára. Az újkor története. Negyedik kiadás Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. 199. p.
94. "Később (...) a háromhatalmi egyezményhez további európai fasiszta államok is csatlakoztak (Magyarország, Románia, Bulgária, Horvátország és a fasiszta szlovák állam)." (II/136. p.) A jelzőnek ellentmond, hogy az ország 1941. április 11-ig megőrizte semlegességét, s a hitleri megszállásig a környező államok zsidóságának is mentővívart jelentett. "A kétségtelen jobbrtolódás s a német szövetség ellenére a hazai viszonyok merőben különböztek a náci uralom alá kényszerített Európától, de sokban még a szomszédos országokétól is." L. Nagy Zsuzsa: Legújabb kori történelmünk In: Egy ezredév. Szerkesztette: Hanák Péter Gondolat, Budapest, 1986. 365. p.
95. Saját érdemként tüntetik fel pl. a következőket: "[Az Általános Munkássegyletéhez] Hasonló programot hirdetett az 1869-ben Bratislavában alapított Előre (Vorwärts) munkásönképzőegylet, amely aktivitásával Marx Károly érdeklődését is felkeltette. Még ugyanabban az évben megszervezte a magyarországi szocialisták első nyilvános gyűlését. Ez volt az első nagy történelmi lépés a szlovákiai munkásmozgalom fejlődésében." (II/232. p.) Az nem derül ki, vajon miért "Előre", illetve "Vorwärts" az egyesület neve - hiszen akkor kiderülne, hogy pozsonyi magyar és német munkások szervezetéről van szó.
96. A határon túli könyvek - természetesen - sajátos "szemüvegen" át utalnak a wilsoni 14 pontra. E pontok főbb gondolatait idézzük a párhuzamos hazai tankönyvből: " - a nemzeti elv érvényesítése a határok meghúzásakor - a Monarchia népei részére az önálló fejlődés lehetősége (ez-nem jelentette a Monarchia feldarabolásának tervét.) (...) Wilson terve a szovjet példával szembeni alternatív megoldásként jelent meg." Jovánna Szirtes Ágota: Történelem a gimnázium IV. osztálya számára Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. 18. p. Nézzük, hogyan fordít ezen a szlovák szerzőgárda: "Wilson, látva a Habsburg-monarchia feltartóztatlan összeomlását, jegyzéket intézett a bécsi kormányhoz. Ebben elismerte a Csehszlovák Köztársaságot, és meghatározta az Osztrák-Magyar Monarchia kapitulációjának a feltételeit." (III/46. p.) Tudományos objektivitással nem vádolható tehát az írók, hiszen "a 10. pont valójában «Ausztria-Magyarország népei» kapcsán azt szögezte le: «rendelkezzenek a leghabababb lehetőséggel autonóm fejlődésük biztosítására». Bécs és Budapest a túlélést, a kedvező békét éppúgy a 14 pont alapján szerette volna elérni, mint ahogyan a nem magyar népek politikusi erre hivatkozva szorgalmazták az elszakadást, a létesítendő új államok területi gyarapodását. Utóbbit azonban garantálták a háború alatt kötött titkos szerződések és elhangzott ígérek, amelyek az olasz, a csehszlovák, a román, a délszláv igények kielégítésére vonatkoztak." L. Nagy Zsuzsa (1986) i.m. 301. p.
97. A megfogalmazás szerint a szlovák tanácsköztársaság azért nem tudta a tömegbázisát kiterjeszteni, mert meghagyta a régi magyar adminisztrációt, nem osztotta fel a magyar feudálisok földjét és nem fogadta el a szlovák irodalmi nyelvet hivatalosként, s az alábbi okok miatt bukott el: "Miután a Magyar Tanácsköztársaság legfelső szervei elfogadták az antant hatalmak ultimátumát, a magyar Vörös Hadsereg elhagyta Szlovákiát, s a Szlovák Tanácsköztársaság háromhetes fennállása után felbomlott." (II/53. p.)
98. Az első bécsi döntésről írt egyik idézet pl. így szól: "A müncheni diktátum utáni Csehszlovákia felszámolását - Kelet-Szlovákia egy részének elfoglalásával és Kárpát-Ukrajna megszállásával - Magyarország, valamint Těšín ipari körzetének és néhány észak-szlovákiai község elfoglalásával Lengyelország tetőzte be. Ezáltal Csehszlovákia megszűnt államként létezni." (III/121. p.) Az, hogy Anglia és Franciaország is tanácsolta a német, magyar és lengyel kisebbségi kérdés rendezését, s hogy Dél-Szlovákia visszacsatolt 12

ezer km²-nyi területének 1 millió lakosa túlnyomórészt magyar volt, szintén csak a hazai tankönyvből derül ki.

99. A teljes névsort vizsgálva megállapítható, hogy a középkor taglalásakor még egy-két bekezdést kap Géza fejedelem és István király (I/130. p.), Hunyadi János és Mátyás (I/206-207. pp.). Egyx mondat utal II. Endre, IV. Béla (I/161. p.), Károly Róbert (I/162. p.), Nagy Lajos, Luxemburg Zsigmond (I/163. p.) korára, csak említik Béla herceg és I. László (I/132. p.), Csák Máté (I/162. p.), Habsburg Albert és "Utószülött" László (I/206. p.) nevét. A felsőbb évfolyamok könyveiben Bethlen Gáboron, Bocskai Istvánon és Rákóczi Györgyön (II/7. p.), Thököly Imrén és II. Rákóczi Ferencen (II/48. p.) kívül csak Hajnóczyval (II/126. p.), Engelmann Pállal (II/237. p.), Külföldi Viktorral (II/232. p.), Major Istvánnal (III/86. p.), Tisza Kálmánnal (II/237. p.), Bánffyval (II/238. p.), Tildy Zoltánnal (III/195. p.), Nagy Ferencsel (III/237. p.), Kádár Jánossal (III/245. p.) és Eszterházyval (III/333. p.) találkozunk, semleges, negatív, esetleg ambivalens beállítással. (A keresztnévek a tankönyvben hiányoznak.) A mai szlovák művészek között Németh Endrét, Tibor Bártfayt és Klára Patakyovát tekinthetjük esetleg a magyarság képviselőinek (III/303. p.).
100. Ide sorolhatjuk, hogy a könyv 1547-re teszi Magyarország három részre szakadását; a források egyes megállapításai kétértelműek, logikátlanok (pl. a Magyarországi Szlovák Szociáldemokrata Párttal kapcsolatosan: II/263-264. pp.). Olyan eset is akad, amikor mindössze 2 oldal választ el egy állítást és annak cáfolatát (az utódállamok létrehozásáról: H/42, illetve 44. p.). Aránytalanság, hogy a III. osztályos kötet egyharmada a szocialista világrendszer kialakulásával és fejlődésével, a fennmaradó rész 8 leckéje az orosz forradalommal foglalkozik. Magyarország 1945 utáni fejlődése néhány sort tesz ki összesen.
101. Érettségi vizsgák értékelése. (Az ezt követő tételcímek az évkönyvek azonos című fejezeteiből valók). ÉK 1980/81. 49. p., ÉK 1964/65. 14. p., illetve 1979/80. 45. p. Érdemes idéznünk azt a címet, mely - valamennyi politikai téma közül - leginkább emlékeztet egy pártpropaganda összefoglalójára: "A CSKP 1974 novemberi ülésének beszámolója alapján felszólalás a SZISZ gyűlésen: ÉK 1974/75. 34. p.
102. Ízelítőül ezek közül is néhány: "Hogyan szeretnék hozzájárulni szocialista hazánk fejlődéséhez" ÉK 1967/68. 29. p. "Előttetek az élet, ne feledjétek, hogy ezután a ti munkátok eredményétől is függ népünk jóléte és hazánk további felvirágzása (Elmélkedés a fiatal nemzedék küldetéséről a fejlett szocialista társadalom építésében)" ÉK 1980/81. 49. p. "Dolgozzatok fegyelmezetten, szorgalmasan, ügyesen, készségesen, tudatosan és alkotó módon, hogy az emberek tisztelhessenek benneteket a haza építésében és védelmében vállalt szerepetekért! (Cikk az ifjúsági folyóiratba.)" ÉK 1983/84. 67. p.
103. ÉK 1976/77. (oldalszám nélkül) A téma kifejtését több alkalommal vezető politikusok (köztük G. Husák, M. Gorbacsov, L. I. Brezsnyev stb.) beszédrezsletéhez kötik. PL: "Kinek köszönhetem, hogy ilyen vagyok? A kommunista pártnak, amely emberré nevelt? (Elmélkedés M. Válek idézett gondolata alapján a CSKP megalakulásának 65. évében)" ÉK 1985/86. 77. p.
104. A nemzeti hovatartozással kapcsolatos eszmét, s a konkrétan, így meg sem fogalmazott hazaszeretet - természetesen - összekapcsolják az általános politikai követelménnyel: "A nemzeti öntudat, a tettekre ösztönző hazafiság és a szocialista internacionalizmus eszméi a csehszlovákiai magyar irodalomban (Fejtegetés)" ÉK 1966/67. 21. p.
105. A nyelvromlást is tükröző tételcím: "A népköltészet mint az emberiség vágyainak megnyilvánulása az igazságtalanság eltávolításáért és az emberiség érvényesítéséért (Fellépés az irodalmi körön)" ÉK 1978/79. 42. p.
106. "A magyarság kulturális és gazdasági fejlődése a szocialista Csehszlovákiában (Újságcikk)" ÉK 1970/71. 30. p. Ha eltekinthetnénk attól, hogy ezekben az évtizedekben milyen gondolatokat vártak el e cím alatt, maga a téma akár a reális helyzetértékelést is szolgálhatta volna. Az azévi 103. érettségiző egyike sem válaszolt erre - sem a kívánt ideológiai tisztelekörök, közhelyek szintjén, sem másképp...
107. Öreg diákok: Húszéves találkozó ÉK 1971/72. 34. p.
108. "Hazánk - Európa (Előadás az ifjúsági klubban)" ÉK 1989/90. 42. p. Maradjon otthonunk a Föld! (Beszámoló a SZISZ-gyűlésen a környezetvédelem céljairól és feladatairól)" ÉK 1988/89. 62. p.
109. ÉK 1975/76. 68. p.
110. ÉK 1974/75. 34. p., illetve ÉK 1982/83. 59. p.
111. A három tanév közül kettő az, melyben részletezik, az egyes témákat hány tanuló választotta. Eszerint 200 diák közül mindössze 9 akadt, aki Ady és Móricz összehasonlítását végezte el, mígy ugyanebben az évben a CSKP-nak a XIV. kongresszus utáni kultúrpolitikáját (a 114 érettségizőből) 82-en, a "Korunk irodalma és én" elmélkedést 16-an, a CSKP-ülés alapján készült SZISZ-beszámolót 7-en választották. Egy évvel később a CSKP jelentőségét 26-an, a CSSZK és a Szovjetunió együttműködését 40-en méltatták a 86 diák közül, Móricz társadalombírálatára 12-en, a dolgozók ideológiai fegyvereként szolgáló szocialista hazafiság és proletár nemzetköziség taglalására 8-an vállalkoztak; így

Mikszáthot senki sem elemezte. A harmadik tanévben, 1982/83-ban hasonló arányt feltelezhetünk, hiszen a másik három tétel: a humanizmus és a háborúellenesség a magyar íróknál; a SZISZ-elnök búcsúbeszéde a ballagókhöz; illetve az alábbi "magasröptű" okfejtés: "Hogy az életünket egyre szebbé, tisztábbá és jobbá tehesük, állandóan legyen tudatunkban az a tény, hogy a magas életszínvonal nemcsak jóllakottságot jelent." ÉK 1974/75.34. p., illetve 1975/76. 68. p.

112. Bár az előbbieken vázolt csoportosítás szerint más-más témakörbe (történelem, világnézet, közösségi értékek stb.) tartoznak pl. az alábbiak, közös ideológiai alapjuk egyértelmű: "A CSKP keletkezésének történelmi jelentősége és feladata a kapitalizmus elleni harcban és a szocialista társadalom építésében (Fejtegetés)" ÉK 1975/76.68. p. "A 80-as évekbe a munkások jogainak, a békének és a nemzetek biztonságának aktív harcosainként léptünk (Idézet L. I. Brezsnyevnek az SZKP XXVI. kongresszusán elhangzott főbeszámolójából - fejtegetés)" ÉK 1981/82.42. p. (A tanulók csaknem fele választotta) Végül egy "gyöngyszem": "A szocialista ember nem zárkózik önmagába, csak a magánéletbe, hanem kezdeményezően részt vállal az osztársadalmi problémák megoldásában, érzékenyen él kollektívája problémáival, lakhelye, környéke és az egész társadalom örömeivel és gondjaival (Fiatal ember elmékedése a CSKP KB elnökségének a CSKP KB XV. plenáris ülésén elhangzott beszámolójából való idézetten)" ÉK 1979/80.45. p.
113. A történelmi aktualitás - természetesen - mindig is preferált bizonyos témákat: pl. 1966/67-ben "A Nagy Októberi Szocialista Forradalom - az emberiség történetének új korszaka" c. értekezést 80-an választották a 93 tanuló közül. ÉK 1966/67. 21. p.
114. PhDr. Alexander Csanda, DrSc, Ján Gerő, PhDr. František Mózszi: Irodalom a gimnázium, a szakközépiskolák és a szakmunkásképző intézetek (tanulmányi szakok) IV. osztálya számára 2. rész. Slovenské Pedagogické Nakladatelstvo, Bratislava, 1987. 224-225., illetve 226-235. pp.
115. A Himnuszról az "Őseinket felhozád..." és az "Értünk Kunság mezejin..." kezdetű versszakok töröltettek, a Szózatból az "Ez a föld, melyen annyiszor..." sortól a "Megfogyva bár, de törve nem,/ él nemzet e hazán" gondolatig hiányos szöveg. Katarína Danišová, PhDr. Mikuláš Kováts, PhDr. Ladislav Tankó: Irodalom a gimnázium, a szakközépiskolák és a szakmunkásképző intézetek (tanulmányi szakok) II. osztálya számára I. rész. Slovenské pedagogické nakladatelstvo, Bratislava, 1985. 63-65., illetve 93-95. pp.
116. Keszegh István igazgatóval folytatott interjúm részlete (1990. okt.)

IV. Az empirikus vizsgálat

1. Módszertani alapvetések

A korábbiakban láttuk, a nemzetiségiként való megmaradásra milyen külső tényezők lehetnek hatással a középiskolások esetében: míg a közelmúlt politikai gyakorlata - mely számos esetben a családjuk életét is meghatározta - öröklődő hagyomány részeként él bennük, a jelenbeli nemzetiségpolitikai törekvések saját maguk érvényesülési lehetőségeire, perspektíváira is hatnak. Mindennapos tevékenységük egy a maga szellemiségével, tanári összetételével, meghatározott profilú kisebb közösségeivel eleve adott közegben, az oktatásirányítás által megszabott és szelektált tananyag elsajátításával zajlik. Arra a kérdésre, hogy ezen objektív elemek miként "szubjektívizálódnak" milyen fokú nemzeti azonosulásnak lesznek az építőkövei, egy kérdőív segítségével kerestem a választ. A felvétel tárgyát képező két osztály (59 fő) ún. kemény változói és az alább részletezendő témakörök alapján 7 nagyobb csoportba volt osztható az ív 94 kérdése. A felmérés során a következőkre összpontosítottam:

1. milyen fokú az érettségi előtt álló nemzetiségi fiatalok kétnyelvűsége, melyek az összetevői (vizsgálva a hozott nyelvi alapot, a kibocsátó régió kétnyelvűségét és a különböző kommunikációs helyzetek nyelvhasználatát);
2. saját magukat nemzetiségi szempontból miként jellemzik;

3. milyen a beállítódásuk nemzetiségi nyelvükkel, kultúrájukkal, politikai érdekképviselőjükkel kapcsolatban;
4. hogyan ítélik meg anyanyelvi oktatásuk szlovákiai helyzetét, saját iskolájuk szerepét;
5. (a már felsorolt témakörök tükrén át is) milyen szinten áll nemzetiségi azonosságtudatuk;
6. milyen szálak fűzik a tanulókat a nyelvi nemzetükhöz, vagyis Magyarországhoz; élnek-e általánosító gondolkodási sémákkal, attitűdökkel, sztereotípiákkal a többségi, államalkotó néppel, illetve saját anyanemzetükkel kapcsolatban;
7. milyen személyes céljaik vannak és ezeket befolyásolja-e nemzeti hovatartozásuk.

A hazai szakirodalom szerint a nemzeti tudatosítás az egyén iskolai végzettségével, foglalkozásával és mobilitásával mutat összefüggést. Esetünkben, mivel azonos korú és előképzettségű alanyokról van szó, a különböző válaszok megoszlását a szülők iskolai végzettségével és foglalkozásával vettem össze. Harmadik megkülönböztető jegyként az állandó lakóhely (a helyben lakás, illetve az iskola vonzáskörzetéből, a környező községekből való bejárás) szolgált.

E három független változó rögzítésére a választípusok összesítésekor külön kódrendszert dolgoztam ki.

Minden egyes tanuló két kódszámot kapott, melyek egyidejűleg mindkét szülő iskolai végzettségét és foglalkozását jelölték. (Például: az 1-es számot kapta, akinek mindkét szülője értelmiségiként dolgozik, 2-est, akinél egyikük értelmiségi, a másikuk irodai alkalmazott; iskolai végzettség esetében a 4-es szám azt jelölte, akinek mindkét szülője középfokú tanintézetet végzett, a 9-es arra utalt, hogy mindkettőjüknek csak alapiskolája van.) Mivel mind a képzettség, mind pedig a foglalkozás-típus tág határok között mozgott s ez többféle kombinációt eredményezett, az iskolai végzettség esetében 10 féle, a foglalkozásnál 17 féle variációval találtam szemben magam. (8. sz. melléklet) Természetesen ezek gyakorisága eltérő volt: az oktatási csoportosítás a középiskolát végzeteknél mutatta a nagyobb, s a szélső pólusok kapcsolódásánál a kisebb elemszámot, míg a foglalkozások esetében 9 olyan típus szerepelt, mely legfeljebb két tanulóra vonatkozott. Munkám az adatok szóródása miatt értékelhetetlen lett volna a párosítások összevonása, kategorizációja nélkül.

A fentiek figyelembe vételével a szülők iskolai végzettsége szerint a következő csoportokba osztottam a tanulókat:

1. mindketten felsőfokú iskolát fejeztek be	összesen 4 fő	7%
2. egyikük diplomás, a másik vagy középiskolát végzett, vagy szakmunkás	összesen 11 fő	19%
3. mindkettő érettségizett	összesen 19 fő	32%
4. egyikük középiskolát, a másik szakmunkásképzőt vagy alapiskolát végzett	összesen 13 fő	22%

5. egyik szülő sem érettségizett: mindketten vagy szakmunkásképzői vagy alapiskolai bizonyítvánnyal rendelkeznek; valamint az e két típus kombinációjával és az egyaránt befejezetlen alapiskolával bíró 2 főt soroltam ide	összesen 12 fő	20%
---	-------------------	-----

Hasonlóképpen jártam el a foglalkozási variációk összevonásakor, melynek eredményeként a következő párosítások alakultak ki:

A. mindkét szülő értelmiségi	összesen 6 fő	10%
B. egyikük értelmiségi, a másik irodai alkalmazott vagy szakmunkás, illetve vállalkozó	összesen 16 fő	27%
C. értelmiségi - inaktív (nyugdíjas, illetve htb.) pár	összesen 5 fő	8%
D. szakmunkás, irodai dolgozó és vállalkozó foglalkozásúak kombinációi	összesen 16 fő	27%
E. egyikük szakmunkás vagy irodai alkalmazott, a másikuk inaktív: nyugdíjas, illetve htb.	összesen 8 fő	14%
F. szakmunkás, betanított, mezőgazdasági munkás és htb. egymással való kombinációi	összesen 8 fő	14%

A vizsgált két osztályban - a gimnázium minden tanulója kiterjedő adatokkal szemben - segédmunkás, önálló kiskereskedő és munkanélküli szülőket nem találtam. Az egyedülállókat a végzettségüknek és a foglalkozásuknak megfelelő "homogén" csoportba osztottam (tehát pl. egy özvegy anyja diplomás értelmiségiként az 1-1 kódszámokat kapta, érettségizett szakmunkásként a 4-5-öt.)

Minden kérdés feldolgozásakor az adott tanulót jellemző két kódjel együttes feltüntetésével rögzítettem a feleletet, s külön jelöltem, hogy helyben lakó vagy bejáró-e a megkérdezett. Így a választípusok összesítésekor, a kódszámok visszakeresésével olyan keresztábrákat tudtam szerkeszteni, melyekről leolvasható volt az adott válasznak a szülők iskolázottságával, foglalkozásával és lakóhelyével való össze- (vagy össze nem) függése.

IV. Az empirikus vizsgálat

2. A minta

A két osztály 59 tanulója közül 30 volt a fiú (51 %), 29 a lány (49 %) (2. kérdés). 18-an laktak Komáromban, a többiek állandó lakóhelyei a következők voltak: Guta (5 fő), Marcelháza, Nagykeszi (4-4 fő), Hetény, Nemesócsa (3-3 fő), Őrsújfalu, Dunamocs, Csallóközarányos, Csicsó (2-2 fő), Ifjúságfalva, Ekei, Karva, Martos, Lakszakállas, Szilas, Madár, Bogya; illetve az érsekújvári járásból

Pózba, Szimő és Érsekújvár; a dunaszerdahelyiből Medve, Nagymegyer és Nyárasd (1-1 fő) (3. kérdés). Ideiglenes lakóhelyüknek (4. kérdés) 4-en jelölték Komáromot, 1 fő Komáromszentpétert. (Mivel az intézménynek nincsen kollégiuma, az albérletben vagy a rokonoknál lakókról lehet szó.) 10-en utaltak az előző lakhelyükre (5. kérdés). A migráció többféle irányban zajlott: 3-an azonos nagyságrendű falvak közt változtattak helyet, községből Komáromba és viszont 1-1 diák családja költözött. Ugyancsak egyedi eset volt községből a saját illetve szomszédos járásbeli kisebb faluba, a szlovák többségű nagyvárosból kisközségbe, a külföldről Komáromba költözés, illetve a lelkészi hivatással járó, kistelepülések közti többszörös lakóhelycsere.

A megkérdezettekhez összesen 113 szülő: 54 apa és 59 anya tartozott (6-7. a-f kérdés). Az utóbbiak közül 4 volt a Komáromban, 1 a falun élő egyedülálló. A szülők életkora tág határok között mozgott: két-két 35 év alatti anyát és 56-60 év közti apát, sőt egy 55 évesnél idősebb anyát is találtam. A nők 80 %-a volt 36-45, a férfiak háromnegyede 41-50 éves.

Az iskolai végzettség nemek szerinti megoszlása némiképp eltér az összes gimnáziumi tanuló szüleiére vonatkozó adatoktól (9. sz. melléklet). Mintámban szerepelt az a diák, kinek sem apja, sem anyja - egyedüliekként a több, mint 1000 szülő közt - nem fejezte be az alapiskolát. Nem találtam olyan apát, ki csak általánost végzett volna - ugyanakkor az e képzettségű anyák aránya valamivel meghaladta az iskolai átlagot. A teljes létszám adataihoz képest az osztályokban feleannyi a szakmunkás nők, több, mint kétharmaddal kevesebb a gimnáziumot végzett apák részesedése. Mind a férfiak, mind a nők több mint harmadrésze - jóval az iskolai átlag fölötti hányaddal - egyéb középiskolát végzett. Valamennyi mutató, mely a - mindkét nembeli - magasabb iskolatípust elvégzőkre érvényes, elmarad az összes diákra vonatkozó adat mögött./117/

Mind a "teljes" tanulólétszámra, mind a közelebről vizsgált mintára az apák magasabb iskolai végzettsége a jellemző. Az 54 szülőpár közt mindössze 9-et találtam, ahol az anya volt képzettebb: 2 esetben felsőfokú iskolát fejezett be, míg párja szakmunkásképzőt; 7 alkalommal pedig érettségizett, férje pedig nem. A magasabb iskolai végzettség a városban élőkhöz kötődik. Bár a mintán belül egyharmad rész a komáromi lakos, köztük nem találtam csak általános iskolát végzeteket (ezek mindegyike falun élő nő), míg csaknem kétszer annyian érettségiztek közülük gimnáziumban, mint a falvakból származók. A felépítményi szakiskolát, főiskolát és egyetemet végzett szülők között 10 községlakó és 12 komáromi található. /118/

Az osztályfőnökök összesítése alapján mód van a szülők foglalkozási megoszlásának /119/ teljes körű, illetve mintabeli vizsgálatára is. (10. sz. melléklet) Mindkét összesítésben sok volt a diploma nélküli középvezető (a felmért két osztályban pl. építésvezetőket, főnövért, üzemi konyhavezetőt, gazdasági részlegvezetőt stb.-t találtam), akik számával együtt 20%-ra duzzadt a "betanított értelmiség" kategória. A átlagot jóval meghaladta a szakmunkás apák, kis mértékben a háztartásbeli nők aránya, de a betanított munkás apák, a vezető és betanított értelmiségi nők, a mindkét nembeli mezőgazdasági fizikaiak, vállalkozók nem érték el az össziskolai részesedést. Az apák csaknem háromnegyedét a szakmunkások (52%) és a betanított értelmiségiek (20%), a nők túlnyomó többségét együtt az adminisztratív munkakörnek (29%), a (szinte mindannyian betanított) értelmiségiek és háztartásbeliek (19-19%), valamint a szakmunkások (15%) adták.

Az egyes foglalkozások településtípusonkénti megoszlása ismét a városiak magasabb státuszát mutatja. A vezető értelmiségi apák, betanított értelmiségi

anyák csaknem fele komáromi, s az adminisztratív munkakörnek közt is több a városi nő, mint általában az anyák közt. A betanított munkások mindegyike, a 11 háztartásbeli nőből 10 a bejáró diákok szülője. A mezőgazdasági fizikaiakat is a vidékiek, míg a váltakozókat, nyugdíjasokat a városiak között találjuk. /120/

Az eltartók munkahelyét sokan elfelejtették feltüntetni: az apáknál 15, az anyáknál 13 esetben. A meglévő adatok szerint az apák fele, egy fő kivételével a komáromi férfiak mindegyike a lakóhelyén dolgozott, míg az aktív városi nők 65 %-a, a falun élők 20 %-a talált helyben munkát. A rokkant, háztartásbeli és azon nőket leszámítva, akik munkahelyéről nincs adat, az anyák 40 %-a ingázott - ám minden információ birtokában bizonyára ennél magasabb arányt mutathatnánk ki.

A szinte teljesen homogén anyanyelvű mikrokozmoszt mutatja, hogy mindössze három vegyes házasság kötött a szülők között: 1-1 szlovák társ, illetve egy lengyel anya szerepel a megkérdezettek családjában. 52 apa és 56 anya vallotta magát a népszámláláskor magyar nemzetiségűnek, 1-1 férfi szlováknak, illetve csehszlováknak sorolta be magát, ugyanez az önbesorolás az anyák esetében még a lengyel szülővel bővült. Érdekes megoszlást mutat a vallási hovatartozás: míg az apák 41%-a, az anyák 72%-a katolikus, a reformátusoknál fordított a helyzet: 50 %, illetve 19%. Két evangélikus anyát, egy baptista szülőpárt találunk, emellett három férfi és egy nő kapott ateista jelzőt. E témához kapcsolható, hogy a diákok közül 22-22-en soha, illetve alkalmanként, 8-an ritkán, 7-en gyakran látogatnak templomba (32. kérdés). Hitoktatásban 11-en részesültek (19%), mindannyian magyarul (33. kérdés). A rendszeres templombajárók közül 3-an komáromiak, a 7 diák közül egynek mindkét szülője, egy másikkal pedig édesanyja diplomás. Az anyák között három a háztartásbeli. Úgy tűnik, a vallásos tudatforma a középfokú vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséghez kötődik: 5 esetre ez a jellemző.

Az óvodába (1), az alapiskolába (19) és a gimnáziumba (5) járó testvérek (12. kérdés) mindegyike magyar nyelven tanul. Az egyéb iskolatípust látogatók közül (32 fő) csak 3 szakmunkástanulót, 8 szakközépiskolai diákot oktatnak részben az anyanyelvén, a felépítményi intézményi (2), a főiskolai (10), az egyetemi (4) a hallgatók közül összesen 4-et - de közülük egyet a budapesti ELTE-n.

Lábjegyzetek:

117. Az iskolai átlagtól való eltérést indokolja, hogy bár az osztályok zöme mindvégig reál tagozatú volt, felmérésben egy humán és egy reál (IV. A és C) osztály szerepel. A szakosított csoportok diákanyagát a szülők végzettsége alapján érzékelhetően szelektálják: az alsóbb, már 5 osztállyal működő évfolyamok esetében ez különösen szembetűnő. Jellemző, hogy 1-2 erős, reál tantervű csoportba került a szellemi elit gyermekeinek zöme: az I. évfolyambeli diplomás apák számának (38) több mint harmadrésze (13 fő), a vezető értelmiségi apák (20) fele (10 fő) egyetlen reál osztályra esik, míg az általános tantervűbe jutott az évfolyam valamennyi segédmunkás szülője (7 apa és 6 anya). Ugyanez a másodévesekre is áll: itt a 29 vezető értelmiségi közül 9 apa és 6 anya gyermeke, valamennyi segédmunkásé (9 fő) szintén együtt kerül egy-egy külön osztályba. A harmadéven két osztály osztozik a felső rétegből származók 3/4-én, a IV. D-re pedig az évfolyam 31 diplomás szülőjéből egyetlen egyetemi végzettségű apa jut.

118. A településtípusonként így oszlott meg az iskolai végzettség: 4 elemi, illetve 7 osztályt 1-1 apa és anya, csak alapiskolát 11 nő végzett - valamennyien falusiak. 4 komáromi (3:1 férfi-nő arányban) és 20 vidéki (háromnegyedik az apa) fejezett be szakmunkásképzőt, 1 komáromi apa és 6 anya gimnáziumot, míg összesen 4 vidéki nő érettségizett ezen iskolatípusban. Számarányuknál kevesebb az egyéb középiskolába járó helybéliek részesedése (5 apát és 4 anyát találunk itt, míg a vidékiek közt 16, illetve 18 a számuk), de szakosító iskolákat csak a komáromiak (1 apa és 3 anya) látogattak. 4-4 a főiskolára járt helyi mindkét nembeliek, 5 illetve 1 az ide sorolható vidéki férfiak és nők száma. Egyetemet viszont csak a vidéki felső értelmiség képviselői (1-1 polgármester, orvos apa, illetve egy lelkész házaspár) végeztek.
119. Az egyes foglalkozások munkamegosztási rétegekbe való besoroláshoz támpontul szolgált: Kolosi Tamás: Tagolt társadalom. Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon. Gondolat, Budapest, 1987.252-255. pp.
120. A nyugállományuknál átlagot meghaladó aránya nem a komáromiak magasabb életkorával, hanem az illető személyek betegségével kapcsolatos: mindannyian (2 nő és 1 férfi) rokkantnyugdíjasok.

IV. Az empirikus vizsgálat

3. Diglosszia - bilingvizmus

Bilingvizmuson vagyis kétnyelvűségen a pszicholingvisztika és a nyelvészeti tudomány azt érti, amikor a beszédközösség képviselői egyidejűleg két vagy több nyelvet ismernek, amelyet mind a magán-, mind a közéletben képesek használni. Ezzel szemben a diglosszia megléte esetén ugyanaz az egyén a két nyelvet párhuzamosan beszéli: az egyiket a köznapi életben, a másikat a "hivatalos" használatra tartalékolja. Felmérésem egyik kitűzött feladata a kétnyelvűség fokának feltérképezése volt, melyet három területen érdemes vizsgálnunk: a gimnáziumot megelőző nyelvelsajátítás, a kibocsátó régió és a mindennapi közlés vonatkozásában.

A magukkal hozott nyelvi alappal kapcsolatosan mindannyian a magyart jelölték meg anyanyelvükként (26. kérdés), 57 esetben "mindenki" volt a válasz arra, hogy ki beszél a családban magyarul (8. kérdés), illetve hogy a vizsgált személy kikkel beszél (9. kérdés) anyanyelvén. Aki vegyes házasságból származott, az apát, testvért, nagyszülőt írta be. A szülőkkel való kommunikációs nyelvként (10. kérdés) 57-en a magyart, ketten emellett a szlovákot, az angolt jelölték meg. (Ez utóbbi attól a fiútól ered, aki előzőleg Johannesburgban élt. Édesanyja lengyel mostohaapja magyar.)

Utazás közben (11. kérdés) a fentihez hasonló dominanciát mutat a magyar nyelvhasználat: itt szintén 57-en jelölték, mindkettő (a szlovák és a magyar) válasz két esetben fordul elő.

A magyar nyelv megismerését (21. kérdés) 48-an a családdal, 1-1 fő ehhez és az iskolához, rokonokhoz egyaránt, 8-an pedig az előzőekhez és a társasági kapcsolatokhoz kötötték. (1 fő félreértette a kérdést.) Mindössze 5-en (9%) felelték, hogy egyidejűleg sajátították el a többségi és az anyanyelvet (22. kérdés), a megkérdezettek egyötöde ezt az óvodás-, csaknem háromnegyede az

iskolás korra teszi. (23. kérdés) Ezt alátámasztja az arra adott válasz, hogy a gimnáziumot megelőző oktatási intézményekben melyik volt a foglalkozások domináns nyelve. Óvodába 2 komáromi tanuló nem járt, egy pedig (volt lakóhelyén) angol nyelvűbe iratkozott (29. kérdés), míg 26:25 arányban, összesen 51-en teljesen magyar nyelvű, illetve szlovák nyelvórákkal tarkított képzésben részesültek. Kizárólag szlovák óvodába 5-en jártak (9%): a falusi, befejezett alapiskolával sem rendelkező, betanított munkások fia, illetve további 4 komáromi tanuló (3-uk szülei érettségizettek; egyiküké felsőfokúak; foglalkozás szerint összesen 3 szülő az értelmiségi, a többi adminisztratív, szakmunkás, illetve háztartásbeli.) Az általános iskolát mindannyian magyar tannyelvű intézményben végeztek. /121/ - Egyetlen diák akad a válaszadók közt, aki egyformán jól beszéli a két nyelvet (24. kérdés), viszont 14 fő (29%) vallotta azt, hogy hol ritkán, hol gyakrabban, de keveri a szlovák kifejezéseket és a magyar szót (25. kérdés - 11. sz. melléklet). Meglepő, hogy közülük ketten homogén értelmiségi, tízen pedig az egyik értelmiségi szülő révén, "vegyes" családból valók, míg a megmaradt két tanuló szakmunkás-háztartásbeli családi háttérű. Ha az iskolai végzettséggel vetjük egybe a számadatokat, egy tanuló az, akinek mindkét, 7 diáknak pedig csak az egyik szülője diplomás. Hármuk szülei egyaránt középiskolát fejeztek be, ennél alacsonyabb végzettséggel csak 3 pár rendelkezik. 6 fő lakóhelye Komárom, 8-an pedig vidékiek - holott a mintában az egyharmadrészt sem éri el a helybeliek aránya. A romló szintű anyanyelvhasználat - úgy tűnik - a falvaknál kevertebb anyanyelvű városi közeg, a - talán az értelmiség nyitottságára is visszavezethető - tágabb interetnikus kapcsolatok velejárója. Az, hogy az adatok szerint főleg a diplomás, részben a csak középvégzettségű értelmiséggel bíró családok jellemzője a szavak keverése, talán annak is mutatója, hogy bennük legalább tudatosul ez a folyamat, amit az alacsonyabb végzettségűek lehet, hogy - lévén természetesnek tűnő - észre sem vesznek.

A kibocsátó régió kétnyelvűségére utal a szülők munkahelyi nyelvhasználatára vonatkozó két felelet is. (14-15. kérdés) A férfiak esetében mindössze két középfokú és egy szakmunkás végzettségű apa (közülük egy a helybeli), a nők közül egy adminisztratív munkakörű, középiskolát befejezett az, aki ritkán szól anyanyelvén. Egyáltalán nem használja egy, szintén irodai alkalmazott anya. Hasonló magyar túlsúlyt mutat az állandó lakóhely verbális csatornája (16. kérdés): 40 diák (68%) véli, hogy a beszélt nyelv többnyire, 2 tanuló pedig, hogy 100 %-ban a magyar. 14-en (24 %) a "szlovákul alig" választ adták, s az egyenlő arányú szlovák-magyar megoszlást csak két komáromi, a "többségében szlovákul" feleletet egyetlen (az érsekújvári) tanuló választotta. A diákok több mint háromnegyede észleli úgy, hogy valamennyi korcsoport rendszeresen beszéli az állandó lakóhelyén a magyart (17. kérdés), összesen 6-uk (10%), - köztük 4 a komáromi - szerint ez a 20 év alattiakra és az. azt követő csoportra együtt (1-1 fő), illetve a 20-50 évesekre (4 fő) a jellemző. Azt a felmérésekkel igazolt tény, miszerint a nyelvcsere legkevésbé az idős generációkat fenyegeti, 8 válasz (14%) tükrözi: szerintük a rendszeres magyar szóhasználat az 50 évesnél korosabbak sajátossága. Nyelvhasználat ilyen megítélése nem kötődik valamelyik végzettségi csoporthoz.

44-en vélik úgy, (a megkérdezettek 75 %-a), hogy mindkét nem egyaránt megtartotta anyanyelvét (18. kérdés), külön a nőkre 3, a férfiakra 1 voks esett. Ketten "nem tudom"-mal feleltek, s 8-an úgy, ez nem függ a nemtől. Egy városi értelmiségi és egy falusi, szakmunkás-háztartásbeli, érettségi nélküli szülőpár gyermeke egyaránt árnyaltabb választ adott e kérdésre: eszerint az "élettárs nemzetiségétől függ", hiszen "a vegyes házasságokban a domináns szülő nyelvét beszélik".

A lakóhelyi magyar nyelvhasználat színtereire (19. kérdés) vonatkozó feleletek ugyancsak egységes képet mutattak. 93%-ban valamennyi helyszínt megjelölték (község háza, bolt, templom, oktatási intézmények, szórakozóhelyek), mindössze 1 tanuló, az alapiskolával sem rendelkező betanított munkások gyermeke vélte úgy, hogy ez csak a hivatal, az üzlet és a kocsmá, cukrászda jellemzője. Ezt az egységes képet van, aki árnyalja: "ha hivatalos ügyről van szó és az illető hivatalnok nem beszél magyarul, szlovákul kell beszélni" (alapiskolával bírósági háztartásbeli-szakmunkás pár gyereke, Érsekújvár). 3-an választották a község háza kivételével valamennyi színteret, közülük ketten komáromiak. Egyikük meg is jegyezte: "a hivatalnoktól függ, de remélem, a helyhatósági választások után a magyarul történő ügyintézés természetes lesz". (Középfokú végzettségű, egyedülálló, adminisztratív munkakörű nő fiáról van szó.) Tehát csak 5 %-uk támasztja alá, hogy a közigazgatásból mind a szóbeli, mind az írásbeli magyar nyelvhasználat kiszorult. Hogy a többség ezt nem észleli, az életkorukból adódó kevés közvetlen tapasztalattal is magyarázható.

A 20. kérdés arra vonatkozott, a diák családjának van-e olyan tagja vagy ismer-e lakóhelyén olyanokat, akik keveset, vagy egyáltalán nem beszélnek szlovákul^ igennel 48-an (81 %), nemmel 10-en (17 %) válaszoltak. Ez utóbbiak közül 6-an helybeliek: 3-an homogén, illetve "egydiplomás", 3-an érettségizett szülői háttérűek, értelmiségi és szakmunkás szülők gyermekei. Ellenben a "maradék" 4 vidéki közt nincs olyan, akinek mindkét szülője legalább érettségizett lenne, s mindegyikük - egy adminisztratív munkakörűt kivéve - fizikai munkás. A megoszlás szerint úgy tűnik: rokoni kapcsolatait, ismeretségi köre alapján legkevésbé a városi értelmiségi és középrétegek egy része, illetve a falusi, alacsony képzettségű, fizikai dolgozók kis hányada zárkózik el a kizárólag magyar anyanyelvűekkel való érintkezéstől. Az igen-nel felelők közül többen idősebb családtagjaikra (pl. 9-en saját nagyszüleikre), 5-en távolabbi rokonaikra, ismerősökre utaltak, 1 fő a saját édesanyját, hozta fel példaként.

Néhány kérdés arra is vonatkozott, bizonyos kommunikációs helyzetekben hogyan alakul a nyelvhasználat. Abban az esetben, ha egy szlovák is van a társaságban (13. kérdés), 19-en (közel egyharmadrészen) továbbra is a magyart beszélik, 10-en (17 %, köztük 7 a komáromi) váltanak át a szlovákra, míg 15-en (25 %) csak a szlováknak fordítanak, 13-an (22 %) pedig (mindannyian falusiak) mindkét nyelvet használják. A szlovákra átváltók fele (tehát részesedésüket jócskán meghaladó mértékű) a középiskolát végzett szülők gyermeke (4 komáromi és egy falusi). Néhány árnyaltabb válasz utal arra, hogy az adott környezet magyar túlsúlya miatt jellemző a kölcsönös nyelvismeret: "ha csak szlovákul tud, természetesen szlovákul, de általában mindig tudnak magyarul" (falusi, csak az egyik szülő érettségizett, mindketten mezőgazdasági fizikai munkások); "magyarul, s ha nem érti, lefordítom. Elég sok szlovák ért magyarul, néhányan kérik, hogy magyarul beszéljek, mert meg akarnak tanulni" (helybeli, apja vezető értelmiségi, anyja középfokú végzettségű rokkantnyugdíjas).

Magyarul 56-an beszélnek szívesebben (27. kérdés). A "mindkettőn", a "magyar-szlovák-angol" és az érzelmileg közömbös "mindegy" választ összesen hárman adták. Mindnyájuk szülei érettségizettek: az első a szakmunkás szülei nemzetiségeként a "cseh-szlovákot" feltüntető vidéki tanuló, a másik kettő komáromi: egyikük a volt johannesburgi, adminisztratív-vállalkozó szülőpáré, a másik irodai alkalmazott - betanított értelmiségi háttérű. Ha saját maguk részére írnak fel valamit (28. kérdés), mindannyian a magyart, egyikük (szakmunkás végzettségű és foglalkozású, vidéki szülők gyermeke) néha a szlovákot használja.

Tematikusan ide kapcsolható az a kérdés, mely a saját nyelvtudás megítélésére (93. kérdés) vonatkozott. Magyarul eszerint 53-an kiválóan, 6-an közepesen beszélnek. A szlovák nyelvismeret 9-ük (15 %, köztük 7 komáromi diák) esetében minőségi, míg 42 közepesnek, 7 gyengének, 1 tanuló rossznak jellemezte. (E két utóbbi kategória minden tagja falusi, mindössze egy "egydiplomás", értelmiségi-szaktanácsos foglalkozású szülőpár gyermeke tartozik ide, a többiek 3, illetve 4 esetben érettségizett, vagy ennél alacsonyabb képzettségű szülői háttérrel rendelkeznek). Az államszövetség második hivatalos nyelvét, a csehét meglehetősen kevesen beszélik jól: egyetlen komáromi szaktanácsos-háztartásbeli foglalkozású, érettségizett pár gyermeke minősíti így magát, míg 7-en közepes, 29-en gyenge, 22-en rossz minősítést adtak a nyelvtudásnak. A rokon orosz nyelvet ketten kitűnően, 14-en közepesen, 2-en gyengén, a nyugati nyelveket még ennél is alacsonyabb szinten beszélik: a német 8-4-4, az angol 18-20-3 esetben részesült a közepes, gyenge, illetve rossz jelzőből.

Lábjegyzet:

121. Míg Gyönyör József (1989) többször idézett könyve azt írja, hogy az SzSzK Oktatási Minisztériuma 1971. szeptember 1-jétől a magyar tanítási nyelvű alapiskolák első évfolyamában, 1977. szeptember 1-jétől az óvodákban tette kötelezővé (utóbbiban kísérleti jelleggel) a szlovák nyelv oktatását (162. p.), a csehszlovákiai magyarság Jogvédő Bizottsága szerint ez 1971-től kötelező mindkét oktatási intézményében. A szlovák nyelvórák számát folyamatosan emelték az iskolákban heti 13 óráig: a bizottság szerint a többségi nemzet nyelvórái az I-IV. osztályában a heti tanítási órák felét tették ki. CSMKJB (1982), i.m. 118. p. Hogy a szlovák nyelv térhódítása azóta is folyamatos, az alábbi, néhány évvel ezelőtti idézet is igazolja: "Az 1989/90-es tanévben a földrajzi olimpia négy kategóriájában mérhették össze diákjaink tudásukat. Ez idén annyival volt nehezebb megírni munkájukat, hogy csak szlovák nyelven kidolgozott munkát fogadott el a kerületi bíráló bizottság." Fehér István: Földrajzi olimpia ÉK 1989/90.36. p.

IV. Az empirikus vizsgálat

4. Az anyanyelvű oktatás helyzete, megítélése

A 31. kérdés azt firtatta, hogy előnyt jelentett-e a középiskolai tanulmányaik során az adott általános iskola (12. sz. melléklet), ahová jártak (már utaltunk rá: ez mindannyiuk esetében magyar tananyelvű volt). Pozitív választ kétharmad részük (40 fő) adott, de 6-an (köztük 5 komáromi) ezt nem indokolták. Az, hogy az alapképzés legfontosabb jellemzője az anyanyelven folyó oktatás volt - kinél érzelmileg is alátámasztottan, kinél praktikus szempont alapján -, 13-uk esetében kap hangsúlyt. Érdekes, hogy az egy érettségizettel - vagy ezzel sem - rendelkező szülőpárok gyermekeinek legnagyobb hányada (csaknem fele) részére volt ez a legfontosabb ("foglalkoztam saját történelmünkkel és irodalmunkkal"; "sok szépre megtanítottak az anyanyelvvel kapcsolatban" - szak-, illetve mezőgazdasági fizikai munkás - háztartásbeli, falusi párok a szülők; "magyarul könnyebben értem a szaktantárgyakat" - komáromi, "egydiplomás", értelmiségi illetve inaktív tagú szülőpár gyermeke). Úgy tűnik, az anyanyelv ilyen kiemelése a falun élő, alacsonyán képzett szülői háttérű gyerekek sajátossága, összesen 20-an azt válaszolták, hogy az alapiskolájuk felkészítette őket a továbbtanulásra, az ott folyó oktatást dicsérték. (Ide soroltam azokat is, akik - rosszul értelmezve a kérdést - a jelen iskolájukat minősítették: "ez a legjobb

szintű a városban"; "itt magasabb a színvonal". Ugyancsak itt kapott helyet az a néhány válasz is, mely általánosságot közölt, szintén nem érezve fontosnak a képzés nyelvét: "sok mindent megtanultam", "még szeretnék továbbtanulni, ha sikerül".) Az érettségizett szülők gyermekei a számuknál jóval nagyobb részarányban adták voksukat e szempontra: a továbbtanulást előtérbe helyezők csaknem fele (9 fő - 45%) közülük került ki. A foglalkozási csoportok esetében e válasszal a részben értelmiségi és az irodai-szaktanácsos rétegbe sorolhatók mutatják a nagyobb, s azon családok gyermekei a kisebb összefüggést, ahol csak az egyik szülő szakképzett fizikai munkás. A 20 fő egyharmada (6 tanuló) a komáromi lakos. Az alapiskolai képzést 3-an kapcsolták össze a szlovák nyelv jobb elsajátításával (ketten falusiak: egyikük "egyértelmiségi", a másik kettő anyja révén háztartásbeli, apja szak-, illetve mezőgazdasági munkás).

14-en (csaknem negyedrészt) válaszolták, hogy nem jelentett előnyt az alapiskola: legtöbbjük (6 fő) szerint az alacsony színvonalú intézmény nem készítette fel kellőképpen a gimnáziumra. Két válasz tükrözi, hogy gazdája semmiféle pluszt nem kapott, mivel átlagos helyzetű és tudású társak közé került, s akadt, aki "mindegy volt"-tal, másikkal egy "erről egyáltalán nincsen szó"-val summázta véleményét. Egyikük negatívumként azt hozta fel, hogy nem tanulhatott meg jól szlovákul (vidéki, szaktanácsos szülők gyermeke), hárman pedig nem indokolták választásukat. Az e választípust elfogadók közt legtöbben ismét az érettségizett szülők gyermekei vannak, számarányukat meghaladó, 43 %-os mértékben. Ugyancsak összefüggés látható azon két foglalkozási csoporttal, mely e képzettségi szintre épül: ismét az "egyértelmiségi", illetve szaktanácsos-irodai alkalmazotti rétegbe sorolhatókat találjuk itt a legnagyobb számban. Mindössze két falusi érezte hátrányát az alapfokú képzés adott szintjének: mindketten a nyelvtanítással hozzák ezt kapcsolatba ("gyenge volt a nyelvtanítás" - szak - illetve betanított munkás szülőpár, egyikük érettségizett; "idegen nyelvet csak oroszra tanultunk" - értelmiségi, diplomás szülők).

A jelen iskolatípust is minősítette az a kérdés (60. számú), mely azt firtatta: a megkérdezett, ha újra dönthetne, ismét ezt választaná-e. 48-an (81 %) az igenre szavaztak, 7-en nem írták, miért. A további tanulmányokra való felkészítést (14 fő) és az anyanyelven való oktatást (6 fő) összesen a többiek fele érezte kiemelkedőnek, míg negyedrésztük (10 fő) az iskola hírnevére, magas színvonalára hivatkozott; 6-an pedig azt és az anyanyelv fontosságát együtt hangsúlyozták. 7-en általánosságokat fogalmaztak meg (pl. "nagyon jó itt", "minden szempontból megfelel" stb.), míg ketten azért döntenének újra így, mert nincs jobb (ez utóbbiak komáromi, egydiplomás párok gyermekei). Akik a "részben" választ adták (5 fő), egy érettségizett szülőpárt kivéve alacsonyabb iskolai végzettségű, szaktanácsos gondviselők gyermekei, ketten helybeliek. Indokul ketten azt hozták fel, hogy helyettük döntöttek, rábeszéltek őket, az egyik komáromi inkább angol nyelvű gimnáziumba menne, ha mehetne. Akik egyértelműen másik intézményt választanának, mind az öten falusiak: diplomásokat, érettségizett és még azzal sem rendelkező szülőket egyaránt találunk közöttük. Ketten a felsőoktatás szűkösségét hozták fel ("nincs megfelelő lehetőség a továbbtanulásra, pl. Nyitrán ebben az iskolaévben nem nyílik magyar-német szak"), ketten a tanulmányi eredményükkel hozzák kapcsolatba a döntést ("nem tanultam elég jól"; "jobb lett volna valami szakmát tanulni" - ez utóbbi a diplomás szülők gyerekének véleménye). A másik, de csak egyik szülője révén értelmiségi háttérű diák úgy véli: "szörnyű itt a helyzet ez egetverő igazságtalanság és egységesség miatt". Hogy ez pontosan mit is takar, nem derült ki.

Viszonylag sokan vannak, akik nem tudnak konkrét javaslattal szolgálni a nemzetiségi iskolákban folyó munka jobbításához (55. kérdés). Több mint

egyötödük nem válaszolt, "nem tudom"-mal felelt két fő, ötük véleménye pedig az, hogy minden úgy jó, ahogy van: összesen egyharmadrészt (20 fő) tesznek ki. Kevés kézzelfogható takarnak az olyan feleletek is, mint a "mindent", "tanítani", "kötetlen beszélgetéseket", "közös összejöveteleket" rendezni. A diákélet mobilizálását hárman, az iskolarádió működtetését, a kulturális tevékenység fellendítését ketten-ketten javasolták, a szlovák iskolákkal való baráti kapcsolatok ápolását, több tanulmányi kirándulás szervezését, a kötelező szlovák érettségi eltörlését 1-1 fő szorgalmazta. 8-an (14 %) vélik úgy, hogy a nemzeti tudat építése lenne a legfontosabb: ők több anyanyelvi irodalmi és történelmi képzést, magyarországi iskolákkal való állandó kapcsolatokat indítványoznak (fele-fele arányban találunk köztük helybélieket és bejárókat; 6-uk mindkét szülője legalább érettségizett, ebből 1-1 fő az egy- illetve kétdiplomás szülői háttérű. Valamennyi szülő közt csak kettő a szakmunkás, a többi adminisztratív és értelmiségi munkakörű). A legtöbb választ adó (szám szerint 22) a fölösleges tárgyak helyett a nyelvtanítás erősítését tűzte ki elérendő célul: közülük 10-en a magasabb szintű szlovák oktatást javasolják. Elgondolkodtatóak azok az érvek, melyekkel néhányan alátámasztják a fentieket. Először egy bejáró, szakmunkás-háztartásbeli, egy érettségivel sem rendelkező szülőpár gyermekét idézem: "a szlovák nyelvet sokkal jobban kellene tanítani, (...) hogy ha a diákok kikerülnek az életbe, ne kerüljenek hátrányos helyzetbe; hogy a magyar szülők ne adják gyerekeiket szlovák iskolába azzal az ürüggyel, hogy ott majd biztos megtanul szlovákul." /122/ Ugyanezen foglalkozású, érettségizett, komáromi szülők fia úgy véli: a magasabb szlovák tudás azért szükséges, hogy "e téren ne lehessünk sebezhetőek, az idegen nyelvek pedig azért kellenek, hogy ne vesszünk el a nagyvilágban." Azok között, akik a nemzetiségi iskola legfontosabb funkciójának a többségi nyelv tökéletes elsajátíttatását tekintik, arányszámát jócskán meghaladóan kapnak helyet a legalacsonyabban iskolázott réteg, a foglalkozási csoportok közül pedig a háztartásbeli-szakmunkás szülőpárok gyermekei.

Az anyanemzet, kisebb számban a többségi népcsoport néhány jelentős, múlt- és jelenbeli, történelmi, közéleti, kulturális alakjának jellemzését /123/ is feladatul adtam (57. kérdés -13. sz. melléklet). Mivel a feleletek viszonylag egységes történelemismeretről tanúskodnak, csak a negatív szélső pólusokat: a hiányos és hibás válaszok személyenkénti megoszlását érdemes majd áttekintenünk.

A legtöbb helyes információ Halász Juditot (84), Kodály Zoltánt (79) és Szent Istvánt (74) illeti, majd A Dubcek (67), J. Tiso és Dózsa György (62-62) következik. Ők azok, akiket szinte kivétel nélkül mindenki ismer: hibás meghatározás nem esett rájuk, s válaszhiányt is csak A Dubcek (3), J. Tiso (1) és Szent István (1) esetében (!) regisztráltam. A többségi nemzetet képviselő 2 személyt nem ismerők szülei - egy adminisztrátor kivételével - fizikai munkások és háztartásbeliek, mindössze 1 érettségizett szülőpár van közöttük. Annál meglepőbb, hogy első királyunkról egy "egydiplomás", értelmiségi-háztartásbeli szülői háttérű diák nem adott jellemzést.

A tanulók létszámát megközelítő, legalább 50 helyes meghatározás esett meg Mária Teréziára (61), Weöres Sándorra (59), Nyilasi Tiborra (57), Kossuth Lajosra és T.G. Masarykra (55), Kun Bélára (53), Rákosi Mátyásra és Lázár Ervinre (52), Árpád fejedelemre és E. Benesre (50). Összesen 45 volt a konkrétumok nélküli, homályos megfogalmazás: például, hogy István "európai uralkodó", míg Rákóczinál csak a "szabadságharc", a "fejedelem" szó szerepelt; Kossuth Lajos eszerint "nagy vezér". E pontatlan meghatározásokon 11 személy osztozik: a legtöbbet E. BeneS (9) kapja, 6-ot (!) Árpád fejedelem és Rákóczi

Ferenc, valamint Kádár János, 4-et Mária Terézia és Grósz Károly, 3-at (!) Kossuth Lajos, Szent István, 2-t Rákosi Máttyás, 1-et Dubcek és T. G. Masarylc.

Ennél jóval magasabb számú hibás választ találtam: 63-at. Csaknem egyharmaduk a közelmúlt és napjaink személyiségeire vonatkozik: Kádár Jánost 10-en definiálták hibásan (pl. "Rákosit követő elnök", "Magyarország volt köztársasági elnöke", "magyar államfő 1989-ig"), Grósz Károlyt 8-an (közülük 3-an az "első szabadon választott köztársasági elnököt" tudják a személyében, mások "kommunista miniszternek" nevezik), Lázár Ervinben pedig van, aki politikust lát (1 fő). Mint ahogy már volt szó róla, 5-en Árpád fejedelem nevéhez fűzik az államalapítást, kettejük szerint Rákóczi az 1848-as forradalom (!) vezéregyénisége (egyikük, aki ezt írja, "egydiplomás", egyértelmiségis háttérű). Mária Teréziát 12-en kapcsolták az akkor még nem létező Osztrák-Magyar Monarchia fogalmához. Kossuth Lajost volt, aki katonai vezérként nevezte meg, másikkuk a halálának helyeként Amerikát említette.

A legnagyobb hiányosságok és torzulások a 20. század első felének alakjainál érzékelhetők. Tisza Istvánt 6-an rosszul, 8-an egyáltalán nem jellemezték, Károlyi Mihály esetében 3:10, Kun Bélánál 3:8, Horthy Miklósnál 8:5, Rákosi Máttyásnál 3:6 az arány. Károlyiról írják: "a szoc. dem. párt vezére talán"; "köztársasági elnök 1919 után" (érettségivel sem rendelkező szakmunkások, illetve egy háztartásbeli anya adják a mögöttest). Horthy esetében a hibás válaszok közé soroltam azokat a "bűnös nép" ideológiáját a közvéleménybe sulykoló kijelentéseket is, miszerint ő lett volna "a II. világháború alatt a fasiszta Magyarország vezére", vagy "a fasiszta Magyarország első embere." Sajátos, hogy Kun Béla 3-uk szerint az 1956-os forradalom résztvevője (középvégzettségűek a szülők, csak egyikük szakmunkás; a hat szülő közül 3 (!) betanított értelmiségi), Rákosiban többen - köztük homogén diplomás szülők gyermeke is - a 60-as évek államfőjét tudják.

Akit mindannyian pontosan ismertek, mindössze Dózsa György, Kodály Zoltán és Halász Judit. Aki tudott róla, szintén konkrétan, helyesen jellemezte Tisót és Nyilasi Tibort (1 illetve 2 diák nem adott választ). Az összes többi személyiségre vonatkozott több-kevesebb általánosító és hibás állítás, s volt, aki nem ismerte őket: ez alól nem kivételek a magyar történelem olyan kiválóságai sem, mint Árpád fejedelem, Szent István, Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos. A válaszhiányok (70) nagyobb része az 1900-1950 közti időszak személyiségeire esik: szám szerint 37. A maradék 33-ból a csehszlovák történelem alakjainak 12 jut, míg a közelmúltat, a jelent reprezentáló magyar képviselőknek 13 esetben nincsen meghatározásuk (ezek közül Lázár Ervinnek 6-szor). Legismertebbnek a magyar történelmi múlt alakjai bizonyultak: az első hat névre 8 válaszhiány esik, köztük Rákóczira 4.

Akik nem jellemezték valamennyi személyiséget, összesen 13-an vannak: mindannyian a falvak lakói, 1-1 nevet hagyott kitöltetlenül 3 fő, 2-öt illetve 3-at 1 és 3 diák, 1-1 esetben hiányzik 4,6,8,10,12, illetve 16 (!) meghatározás. A diplomásokat mindössze két apa képviseli, homogén középvégzettségű párt 5-t találunk. Számarányukat jócskán meghaladó mértékben vannak jelen az egyetlen érettségizett szülővel rendelkező családok gyermekei: az összes hiányosan válaszoló közel 40 %-át alkotják (5 fő). Mindössze három szülőpár van, amelynek mindkét tagja fizikai munkás, s 1 a homogén és 6 a "félértelmiségis" háttér. (Ez utóbbiak közé tartozik a hetényi református lelkész és háztartásbeli, érettségizett feleségének gyermeke, aki 12 (!) személyt nem jellemezett). Hogy a rendkívül hiányos adatközlés nem az idő rövidségére vagy gondatlanságra vezethető vissza, a többi meghatározásból kitűnik. /124/ 10 személy 1-1 történelmi, közéleti személyiséget jellemezett hibásan, 14-en 2-2-öt.

Azok között, akik a legtöbb tárgyi tévedést írták (4 fő 3-at, 2 fő 4-et, 1 fő 5-öt), szintén nem találunk komáromi tanulót. A szülők között 4 (!) a diplomás, 8 (!) az érettségizett, s mindössze 1-1 az alapiskolával, illetve szakmunkásképzővel rendelkező: foglalkozásra nézve 4 szakmunkás és egy háztartásbeli van köztük, a többi szellemi.

A felsoroltak közül 13-an nem tudták - vagy nem akarták - kiválasztani azt, aki számukra a legrokonszenvesebb\ illetve a legellenszenvesebb (58. kérdés). 10-en egyik kérdésre sem feleltek, míg 3-3 tanulónál csak pozitív, illetve csak negatív példa szerepel. Az összes rokonszenvi választás (65) csaknem 40 %-a (24) Szent Istváné, őt Árpád fejedelem (9), Rákóczi Ferenc (7), Nyilasi Tibor (5) és Halász Judit (4) követi. Horthy Miklós, Kodály Zoltán, Kossuth Lajos és Weöres Sándor 3-3, Dózsa György 2, Mária Terézia, Károlyi Mihály és (egyedüli többségi nemzettagként) Masaryk 1-1 voksot nyert el. A elutasítások (71) csaknem fele (34) Tiso-é, 15-öt kap Rákosi Mátyás, 7-et Benes, 5-öt Horthy Miklós, őket 4 szavazattal Kun Béla, 2-2-vel Kádár János és Grósz Károly, 1-1-gyel Masaryk és Kossuth követi. (E legutóbbit az őt ide soroló, a volt johannesburgi fiú úgy jellemezte: "neki köszönhető, hogy a magyarság ezen a «szinten van».)

Mivel több ízben is tapasztaltam a jó és a rossz meghatározások szó szerinti előfordulását, feltételezhető, hogy bizonyos válaszok nem az egyéni tudás fokmérői. Azt, hogy néhányszor a saját véleményétől eltérő felelet született meg, egy falun élő, középvégzettségű szellemi, illetve szakmunkás pár gyermekének példája is mutatja. A legrokonszenvesebb - a maga ítélete szerint - valószínűleg Halász Judit volt, de a nevet áthúzta, s Szent Istvánt írta be. Ugyanígy járt el a kérdés másik felénél: itt először - a bizonyára csak találomra kiválasztott - Lázár Ervin szerepel, majd helyébe Rákosi Mátyás és Kun Béla került. Hármójukról azonban mindössze annyi információja volt összesen, hogy Rákosi "nagy kommunista" volt. Ez a helyenkénti "összedolgozás" torzít a történelemismeretük megítélésén, s megnehezíti a reális ítéletalkotást.

Lábjegyzetek:

122. Szlovák nyelvet és irodalmat heti 3 órában, második idegen nyelvként (az 1990. évtől, az orosz nyelv kötelező jellegének megszűnésétől) angolt és németet, szintén heti 3-ra emelt óraszámban tanítanak. Mivel az anyanyelven folyó felvételizés rendkívül szűk körű, az egyetemi és főiskolai tanulmányokra való felkészítést a szak- és általános konvenáció órák szolgálják, ahol is a különböző tudományágak szakkifejezéseit sajátítják el szlovák nyelven. A többségi nyelv tanítása színvonalának emelését az évente megrendezett irodalmi és nyelvi vetélkedők is elősegítik.
123. A válaszokat 5 csoportba soroltam: az elsőbe a konkrét, helyes megállapítások tartoztak (ezek egyaránt magukba foglalták az illető "tiszttségét" és a hozzávetőleges időbehatárolást), a másodikat a helyes, részben hiányos meghatározások alkották. (Itt kapott helyet pl. Árpád jellemzésekor "a 7 magyar törzs fejedelme", a "honfoglaló.") A harmadik csoportba az általánosító megjegyzéseket gyűjtöttem ki (eszerint pl. Árpád "magyar vezér", vagy "nagyon híres uralkodó"), a negyediket a hibás válaszok alkották (pl. az, mely szerint Árpád "magyar fejedelem, fia, István. 10. század", vagy amelyek szerint ő az államalapító.) Az utolsó egységet a választ nem adók képezték. Mivel maga a jellemzés olykor több információt, néha valós és hibás

részelemet együtt tartalmazott, szükséges volt, hogy ezeket külön kezeljem. Pl. a művészet, sport, közelmúltbeli és mai alakjai közül Kodály Zoltánt volt, aki zeneszerzőként, népdalgyűjtőként, Halász Juditot színésznőként és énekesnőként, Nyilasi Tibort focistaként és edzőként egyaránt definiálta. E meghatározásokat külön-külön kellett, hogy számításba vegyem, hiszen a történelmi személyiségek esetében is így jártam el: ez alapján pl. ha valaki Grósz Károly 1980-as évek végi MSZMP első titkárságához a világútleveél bevezetést is hozzákapcsolta, ez két jó információt jelentett. Ez a magyarázata annak, hogy a diákok számát - adott esetben - jócskán meghaladja a táblázat rovataiban szereplő adatok összege. A differencia - értelemszerűen - a teljes értékű és a szintén helyes, de részben hiányos válaszok esetében a legnagyobb, s mivel általánosító és hibás meghatározást csak egyet-egyet írt valaki egy személyhez, a táblázat e rovataiban szereplő adatok már az így felelők számát jelentik.

124. Annak a lánynak, aki a 22-ből 10 nevet hagyott kitöltetlenül, anyja alapiskolát végzett háztartásbeli, apja középiskolával főraktáros. Akit lényegretörően és jól jellemzett, mindössze: Árpád, Dózsa, Kossuth, Rákosi, Kodály, Weöres, Halász és Nyilasi. Pontatlanul írja le Mária Terézia, Dubček, Kádár és Grósz szerepét, Szent Istvánról pedig csak annyit közölt: "az első király, akit szentté avattak." A már említett hetényi lelkész leánya a fent elsőnek felsoroltak közül még Árpádot sem ("magyar híres uralkodó") és Kossuthot sem ("nagy vezér") tudja történelmi eseményekhez kapcsolni. Dubcekről azt írja: "nagyon rokonszenves, bár nemigen ismerem." Mindössze a Dózsáról, Kodályról, Weöresről és Halász Juditról szóló válaszai tekinthetők elfogadhatónak (!). Arra a kérdésre, hogy a felsoroltak közül ki áll hozzá legközelebb, illetve tőle legtávolabb, "nem tudom"-al felelt. Jogos tehát az önkritikája, hiszen a megelőző kérdésre (elégé megismerted anyanemzedet történelmét és kultúráját?) azt felelte: "sajnos, úgy érzem, hogy nem, de ez nem csak az én hibám." Megdöbbenő, hogy e tudásbeli hiányosságokat éppen a szellemi elit egyik képviselőjének gyereke mutatja. Mindössze 6 névre adott magyarázatot egy szakmunkás végzettségű és foglalkozású szülőpár gyereke: valamennyi, ha nem is teljesértékű, de - a Mária Teréziát jellemző általánosítást ("magyar uralkodó") leszámítva - jó válasz. (Mivel egyike volt azoknak, akik a legrövidebb idő alatt futottak végig a kérdőíven, több nyitott kérdést is megválaszolatlanul hagyva, hármójuk közül az ő esetében indokolt, hogy felületességet is feltételezzünk.)

IV. Az empirikus vizsgálat

5. Nyelvi - kulturális attitűdök

a) A saját nemzeti-nemzetiségi kultúrával kapcsolatosan

Az e témakör alá sorolható kérdéseket több egységre bonthatjuk. Először a szubjektív nyelvi tudatosságra utaló, s a közösség nyelvi állapotát véleményező válaszokat veszem sorra.

A közösség, a népcsoport számára is több a nyelv pusztá eszköznél: műveltségének hordozója, sorsának tanúja, önmagával való azonosságának őrzője, szimbóluma. Kiemelten fontos szerepe van a többség mellett élő kisebbségek esetében: "Az anyanyelvi műveltség egyfelől (...) személyiségkérdés: annak a feltételét jelenti, hogy az egyén képes legyen árnyaltan kifejezni

akarát, kellő szinten tudja megfogalmazni érdekeit és érveit. (...) Másfelől a nyelvi kultúra szintje döntően meghatározza a kisebbségi közösség egészének mozgási, érvényesülési, önkifejezési lehetőségeit (...) mivel a kultúra végső soron mindig egy közösség ügye, a kisebbségek nyelvi kultúrájának romlása az etnikai közösség fejlődésének lesz a kerékkötője." /125/ Mindez indokolta, hogy a felnövekvő generációk anyanyelvi kötődését több kérdéssel is feltérképezzük. Mindannyian tapasztalták már előnyét annak, hogy két nyelvet tudnak (34. kérdés): a szlovákok, csehek lakta területekre utazást, a hivatalos nyelvek tömegkommunikációjának megértését hozták fel példaként ketten. A párhuzamos nyelvismeret 37-ük esetében (csaknem kétharmadrészüknél) egyben pozitív önértékelési elemet is jelent (51. kérdés), ugyanakkor 12-en (20 %) nem érzik többnek magukat szlovák társaikkal szemben emiatt, 9-ük (15 %) számára pedig a kettős nyelvtudás közömbös. Azok között, akik e két utóbbi lehetőség mellett döntöttek, számarányuknál nagyobb mértékben vannak jelen a csak az egyik szülő révén érettségizett párok, s a közép végzettségűek; ennek megfelelően a foglalkozási rétegek közül a szakmunkás-irodai alkalmazottaké dominál. A számok tanúsága szerint a kettős nyelvtudás a diplomás, illetve az egy felsőfokú végzettségű szülőpárok gyermekei számára bír pozitív értékkelkülönbséggel: a "nem" és "közömbös" választ adó 21 diák közül e két csoportra összesen 2 fő jut. A komáromiak teszik ki a semleges attitűdre utaló válaszadók csaknem felét: 4-en városlakók a 9 e feleletet adók között. "Igen is, nem is" válasz mindössze 1 akadt, egyikük pedig sietve hozzáfűzte a véleményéhez indokolásképpen: többnek érzem magam, "de csak a nyelv miatt, mivel én kettőt tudok, ő csak egyet" (komáromi, érettségizett, adminisztratív-nyugdíjas házaspár gyermeke).

Több mint háromnegyedük (45 diák) gondolja most úgy, hogy leendő gyermekével magyarul fog beszélni (52. kérdés). Míg kizárólag a többségi nyelvre senki sem adta a voksát, 14-en mindkettőt, ezen belül ketten még a további idegen nyelveket is szándékukban áll használni. A homogén felsőfokú végzettségű családok tudatos magyarság-örzésére következtethetünk abból, hogy gyermekeik közül senki sem akar anyanyelvén kívül másképp is szólni majd utódjához: ellenben az "egy-diplomások" arányukat meghaladóan hajlanak erre, s elsősorban az értelmiségi inaktív (nyugdíjas, háztartásbeli) családok tagjai. (Az ide sorolt 5 diákból 3 fogalmazott úgy, hogy mindkét nyelvet fogja használni.) Számához képest ugyancsak kisebb e választípus elfogadásában a legalacsonyabban képzett réteg aránya: az e csoportbeli 12 főből mindössze 2-en szavaztak a mindkét vagy más idegen nyelven való kommunikációra. Azok, akik családi körben kezdenék valamelyik világnyelv tanítását is, mindketten komáromiak, érettségizett, szakmunkás-irodai alkalmazotti rétegbe tartozó szülők gyermekei. A városlakók egyébként e kérdésben nem mutatnak arányuknál nagyobb gyakoriságot: háromnegyedük nekik is arra szavaz, hogy gyermekét csak anyanyelvén szocializálja.

Hasonló megoszlást mutatott az azon szülőkről való véleményalkotás, akik magyar anyanyelvük ellenére szlovákul szólnak gyermekeikhez (53. kérdés): 46-an (78 %) vélik, hogy rosszul teszik 4-en nem indokolják álláspontjukat, míg van, akinek válaszából nemzeti elfogultság tükröződik ("a szlovák nyelvnek nincsen színvonala"), illetve gyakorlati megközelítés olvasható ki ("pl. keverik a két nyelvet"; "az iskolában úgyis megtanul"; "anyanyelvi szinten lehet a legjobban megérteni és elsajátítani a dolgokat"; "ha a gyerek még nem sajátította el kellőképpen az anyanyelvét, kár ezt másik nyelvvel zavarni"). A többség az elnemzetlenítést, a szlovák beszédre való kényszerítést, az erősödő asszimilációt, a nemzeti öntudat sorvadását látja e folyamat mögött, a magyarság elleni véteknek tüntetve azt föl. /126/ Akik szerint jól teszi a szülő, ha szlovákul szól, mind az 5-en bejárók, 2-en érettségizett, a többiek ennél

alacsonyabban képzett, felerészt szellemi és fizikai foglalkozásúak gyermekei. Érvük a többséghez való idomulás: "legalább megtanítják velük a nyelvet egy kicsit, könnyebben alkalmazkodnak"; "attól, hogy szlovákul is beszél hozzá, a magyart nem felejt el, viszont itt a szlovákot is tudni kell"; "szlovákul is jobban megtanulnak". A semleges állásponton ismét a városiakat találjuk. 3-uk véli, hogy számukra "mindegy" a válasz: 1-1 fő a homogén és az "egydiplomás", illetve az érettségizett, egy kivételével szellemi dolgozó szülők gyereke. Indoklást csak a legutóbbi képzettségű páré ír: "ezen a területen úgyis megtanulja a magyart, viszont a szülőtől nem szép, sőt!" Negyedik lehetséges variációként egy szakmunkás-háztartásbeli, vidéki, érettségizetlen pár gyereke azt javasolja: "beszéljenek velük magyarul, de tanítsák szlovákul is."

A különböző generációk nyelvtudásának szintjéről alkotott véleményt igyekezett feltárni a 47-49. kérdés. Az első azt firtatta, hogy a mai fiatalok - összehasonlítva a régebbi időkkel - milyen fokon beszélnek anyanyelvüket. A válaszok fele (25 fő) szerint ez a megelőzőkkel azonos, 4-en gondolják, hogy annál jobb (?) szintű. 2 egydiplomás, egyértelmiségis háttérű komáromi tanuló nem válaszolt, míg 18-uk szerint a ma beszélt szint a gyengébb. Legtöbbjük homogén és egydiplomás (összesen 7 fő), számukat meghaladó arányban, míg az érettségizett, illetve az egy középiskolát végzettel sem rendelkező családok részesedése elmarad az elvárhatótól. Csakúgy, mint a saját nyelvhasználat minősítésekor (ld. a 25. kérdést), a többieknél realisabb helyzetértékeléssel, a tágabb információs bázissal, a tudatosodás nagyobb fokával magyarázhatjuk a legképzettebb csoportból származók túlsúlyát: a homogén felsőfokúak gyermekeinek háromnegyede, az egydiplomásoké csaknem 40 %-a adta a valós veszélyt jelentő nyelvromlásra a voksát. A válaszok foglalkozási csoportok szerinti megoszlása a fentiekkel összefüggő: jóval több a két- és egyértelmiségis családból származók aránya, míg leginkább a szakmunkás-irodai rétegé marad el az összes tanulón belüli mértéke mögött. Az anyanyelv elsekélyesedését főleg a kevésbé homogén magyar környezetű városiak észlelik: az ezt valló komáromiak aránya (7 fő - 39 %) meghaladja a minta egészére vonatkozó részüket.

Ellentmondásnak tűnik, hogy bár magát a nyelvromlás tényét csak 18-an ismerték el, a következő kérdésre, mely ennek okait kutatta, 35-en válaszoltak. /127/ Többségük (61 %) objektív tényezőkre vezeti a folyamatot vissza: 5-en a szlovák nyelvi környezetet, az idegen nyelv negatív hatását hozták fel. Egyikük azt írja: "túl sok idegen (főleg szlovák) szavat [sic!] beszélnek, sok kifejezést magyaráznak idegen szavakkal" - bejáró, középfokú végzettségű szakmunkások gyermeke. Hárman "a magyar lakta vidék titkolt, de mégis érezhető elszlovákosításában", az asszimilációban vélik felfedezni az okokat, zömük (12 fő) azonban ezt egyértelműen a szlovák dominanciája oktatási rendszerben látja: a kevés magyar bölcsődét, óvodát, a szlovák iskolába íratást nehezményezik. (Az utóbbival járó paradox helyzetet is jelzik: "ha szlovák iskolába járnak, egyik nyelvet sem beszélnek rendesen" - szakmunkás-háztartásbeli, nem érettségizett szülőpár bejáró gyermekének véleménye.) Volt, aki a magyar iskolák igénytelenségére, a képzés aránytalanságaira utalt: "alacsony színvonalúak az iskolák, a tanulók nem olvasnak, nem érdekli őket az anyanyelv" (komáromi, homogén diplomás, értelmiségi szülők gyermeke); "az iskolában sem fejlődik a beszélőkészség, mivel sok a diák és kevés idő jut egy-egy tanulóra. Túlzsúfolt a tanterv" (bejáró, szakmunkás, háztartásbeliek, érettségi nélküliek a szülők). A tanulók kisebb hányada kereste a szubjektív tényezőkben a baj forrását: elsősorban a családi háttér hibáiban. Ez volt, akinél a szülők érdektelenségét takarta, másukuk úgy fogalmaz: "otthon nem nevelik Magyarországra" (középfokú végzettségű, vidéki, betanított értelmiségi-adminisztratív pár gyermeke). A további, a szülői háttérrel is összefüggő konkrétumok: a gyenge anyanyelvi kötődés (5 fő), az olvasás hiánya (2 fő); az erőtlen nemzeti tudat, a

kulturálatlanság (1-1 fő). A szintén meghatározó szerepű pedagógusokat mindössze egy "egydiplomás", értelmiségi apával rendelkező vidéki tanuló említette: hiányos tudásukat hozta fel a nyelvromlás egyik lehetséges indítékaként. /128/

Valójában az itt tükröződőnél nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk a szubjektív tényezőknek: az a generációk sorsát eldöntő kérdés ugyanis, hogy van-e miért ragaszkodni az anyanyelvhez, van-e értelme megmaradni magyarnak, az egyéni mérlegelés szintjén dől el. Már utaltunk rá: a "nemzetiség vagy karrier" formájú szembeállítás az ellenérdekeltség egyik legfontosabb mozgatórugója.

Sajátos helyzet a komáromiaké. Ahogy az igazgató fogalmazta: "Mi tényleg annyira itt vagyunk a határon, mint kenyéren a héja. Magyarország testi-lelki közelsége miatt az a vonal minket istenigazából sohasem választott el. Ez nem egy Erdély, nem Léva, nem Érsekújvár. Ez szinte nem vegyeslakta terület. /.../ Itt a magyar televízió, rádió, nincs elszigeteltség. A mi gyerekeink is az anyaországi nevelésen nőttek fel, ahol is a nemzetiség és a nemzeti szót még ki is törölték volna a szótárból. /.../ Állítom, hogy a mi tanulóink között nacionalista nemigen található. Sőt, mi több, majdnem az a gond, hogy a gyerekekben - és a tanárok között is - a magyarságérzést tudatosan kell élesztgetni. Nem mondom, hogy kozmopoliták lettünk - azt azért mégsem, odáig nem mentünk el. Azért annyi pofont mindig kaptunk, hogy érezzük, hogy kik vagyunk."/129/

A fentieket alátámasztandó, a nemzeti tudat halványodásával szembeni közömbössége^ mutatja, hogy a gyerekek mai gyengébb magyar nyelvtudását (49. kérdés) 20-an - azaz egyharmadrészüket! - nem minősítik (14. sz. melléklet). 3-an vélik úgy, mindegy, hogy kevesebbet tudnak-e anyanyelvükön: egyikük szerint "úgyis tudnak mindenhogy". Másikuk úgy fogalmaz: "ez a magyarlakta területen számít, hogy hogyan tud, itt még a magyart jól beszélnek." Ketten gondolják, hogy egyenesen előnyt jelent a ritkább, s alacsony szintű anyanyelvi szóhasználat, mert így - indoklásaiból ez következtethető ki - mód nyílik az egyéb kultúrák befogadására is: "minél inkább tud valaki egy nyelvet, annál többet megtanulhat e nyelven "; "még él a közmondás: ahány nyelven beszélsz, annyi embert érsz."

Mintha csak válaszképpen írta volna ezen öngigazolásra Páskándi Géza - több mint egy évtizede: "a burkoltan erőszakos asszimiláció olykor semmi más, mint az adagolt, apránkénti beolvasztás, a fokozatos felmorzsolás. Például: látszólag semmire sem jó jogokat korlátoznak, s ennek következményei csak később derűnek ki. Néha egy valójában helyes premisszát állítanak föl. Például ezt: «a soknyelvűség mindenki számára gyümölcsöző.» Ez vitathatatlan, ám helyzet, idő, társadalom dönti el, hogy mindez milyen következményekkel jár". /130/ A más nyelvek elsajátítása mellett szóló praktikus, racionális érvek nem szabadna, hogy kiszorítsák az anyanyelv megtartását szorgalmazó szóló érzelmi szempontokat, vagy törvényszerűnek tüntessék föl ezek csökkenő erejét. A párhuzamos nyelvtudások nem kizárásos alapon, egymás rovására épülnek, ellenkezőleg: kellő tudatossággal éppen hogy erősítik egymást. Az ezidáig hiányolt elkötelezettséget az a 34 válasz (58 %) tükrözi, mely hátrányt lát az új generációk kevesebb nyelvtudásában. Legtöbben közülük az anyanyelv elvesztésének, a kisebbség fokozatos beolvadásának, a nemzeti kultúra és öntudat sorvadásának veszélyét látják ebben, ám van, aki érzelmileg kevésbé hangsúlyozottan, "hideg kívülállóként" csupán észszerű következményekre hivatkozik (pl.: "nem érti meg magát magyarlakta területen"; "egy nyelvvel kevesebbet beszél"; "aki nem beszél jól az anyanyelvét, az más nyelven sem fog

tudni jól beszélni." Hárman vélik úgy, hogy a magyar iskolában okozna nehézséget a kellő beszédszint hiánya.)

Ha a fenti választípusok megoszlását a független változókkal egybevetjük, jellemző összefüggéseket találunk. A nyelvhasználat elsekélyesedését hátrányként minősítők között a képzettségi hierarchia szélső pólusain állókat találjuk ismét a számarányukat meghaladó nagyságrendben, hiszen a homogén felsőfokúak mindegyike, az egy érettségizett szülővel, illetve azzal sem rendelkező háttérűek háromnegyede, illetve kétharmada erre adta a voksát. A "középrétegek", az egy felsőfokú és a két érettségizett szülővel bíró családok gyermekeinek csak fele, illetve csak alig harmadrésze ért ezzel egyet: az utóbbiak zömét a feleletet elutasítók közt találjuk. A fenti tagolódásnak megfelelően alakult a foglalkozási csoportok részesezése: a rá eső százalékértéket a homogén értelmiségi és értelmiségi-inaktív párok adata haladja meg. Az "előny", illetve "mindegy" minősítést elfogadó összesen 5 fő különböző képzettségű és foglalkozású szülői háttérű csoportokból verbuválódott, s mindössze annyi a közös bennük, hogy mindannyian bejáró tanulók. A választ nem adókon belül ismét több a komáromi, mint a mintabeli arányuk: 40 %-uk volt ide sorolható.

A komáromiak fele (9 fő), a bejárók 40%-a vélte úgy, hogy a magyar nyelv ismerete bármely szakterületen hasznos lehet (50. kérdés). Az ellentétes véleményen lévők mindannyian (3 fő) városiak, felerészben diplomás szülőkkel: szerintük szűkösek a lehetőségek, mivel "csak a világnyelvek ismerete jelentős". Ketten nem válaszoltak, 5-en pedig határozatlan, általános feleletet adtak (pl. "akármikor jól jöhet, ha többet tudunk"), így a fennmaradó 48 diák osztozott a konkrétan megjelölt hivatásokon. Legtöbben a tanári pályát jelölték (25 szavazat), ezt a kereskedelem követte (11 voks). Az orvosokat 6-szor, a népművelőket, tolmácsokat, újságírókat 5-5-ször, a könyvtárosokat 4-szer említették. A történészek, nyelvészek két alkalommal kerültek szóba, 1-1 diáknak jutott eszébe a néprajzos, muzeológus, műfordító, idegenvezető és a hungarológus szakember. A kulturális szféra prioritását, az államigazgatásban, a gazdasági vezetésben játszott sokadrendű kisebbségi részvételt tükrözi, hogy a gazdasági szakembereket és a politikusi hivatásúakat mindössze 1-1 ízben vetették föl.

Az 54. kérdés azt tudakolta: mit kellene tenni, hogy a nemzetiségek ne feledjék el nyelvüket. Sokan a választható 2 helyett több megoldást is megjelöltek: a leggyakoribb ezek közül a több és jobb nemzetiségi iskola létrehozása (az összesen 136 szavazatból 54 = 40% esett egyedülként erre). Kevesebb, mint feleannyi (25 = 18%) az azt vallók aránya, hogy a családban kell jobban átörökíteni a magyar nyelvet, míg a válaszok 15%-a (21 db) esett a több és jobb anyanyelvi rádió- és tévéműsor szervezésére. Ennél is kevesebben vannak (15 fő = 11%) akik a kétnyelvű feliratok általánossá tételében, illetve a könyvtárhálózat fejlesztésében (13 voks = 10%) látják a nyelvőrzés biztosítékát. Összesen 8-an voltak (6%), akik egyéb javaslattal éltek: 2 fő az anyanyelvi vetélkedőket, 1-1 diák a több kulturális rendezvényt és az olvasásra nevelést szorgalmazta, volt, aki szerint "biztosítani [kell] a kultúra szabadon áramlását"; a fiatalokat "a saját nemzete szeretetére [kell] tanítani". Azt is szorgalmazta egyikük: jó lenne elérni, hogy "versenyeken a magyar diákok magyar nyelven versenyezzenek, magyarul írassák a beküldendő munkáikat" (komáromi, értelmiségi-inaktív pár gyermeke). Az anyaországgal való kapcsolat mélyítése szintén felmerült, s olyan hang is megszólalt, mely az ezeréves határ visszaállításában véli felfedezni az egyedüli lehetséges megoldást. (E legutóbbit, vidéki-érettségizett, betanított értelmiségiek gyermeke írta.)

"A csehszlovák-magyar államhatárhoz simuló magyar etnikai területek egységességében nagy szerepet játszik az «anyaország» szomszédsága, illetve az azzal fenntartott tömegkommunikációs kapcsolat. Egy 1982-es csehszlovák felmérés szerint a magyaroknak 84,5%-a nyilatkozott úgy, hogy nézi a magyar tv-t, 73,1%-a hallgatja a magyar rádiót és 80,3%-a olvas magyar sajtót. Ezek közül meglepően magas azoknak a szlovákiai magyaroknak az aránya, akik csak a magyarországi tömegkommunikációval tartják a kapcsolatot. 47,2%-uk a magyar tv-t nézi, 49,5 %-uk a magyar rádiót hallgatja, 54,7%-uk a magyar sajtót olvassa kizárólag." /131/ Mindezek tudatában nem érdektelen a nemzeti, illetve nemzetiségi tömegkommunikáció megítélése, hiszen a lehetőségek igénybevétele is fontos támpontul szolgált. Elsőként a sajtót vegyük számba: a 38. kérdés magyar nyelvű újságok felsorolására szólított fel.

A szlovákiai magyar lapok és folyóiratok közül szinte mindenki említette az Új Szó c. napilapot (51 fő), s még a Hét (45), a Nő (44) és az Ifi (37) c. hetilap, a Barátnő (24) c. magazint is nagy számban sorolták fel. A Dunatáj c. perodikáról viszont már egyharmadrészük sem (18 fő), a Napról csak egyötödük (12 fő) tudott, s az Új Szó hétfői kiadása, a Vasárnap is mindössze tízüknek jutott eszébe. A gyermeklapok közül a Tábortüzet 8-an, a Kis Építőt 7-en sorolták föl. A Természet és Társadalom c. tudományos folyóirat 6, az egyetlen irodalmi-kulturális jellegű, az Irodalmi Szemle mindössze 3 alkalommal került a listára. A Szabad Földműves című heti gazdalahap 4, a Népegészség 2, az Új Ifjúság 1 diáknál szerepel, összesen 7-en vannak, akik csak Szlovákiában megjelenő lapokat tüntettek föl: ketten homogén, illetve "egydiplomás" háttérűek, az összes többi, fizikai munkás szülő közül csak egy végzett középiskolát. A diákok közül 3 a helybeli. A hetényi lelkész leánya is hetük között szerepel, s válasza kiegészítéseként meg is jegyzi: "főleg magyarországi újságokat olvasok". Talán a kérdés félreértéséből adódik, de ezek közül egyet sem írt név szerint. ,

A magyarországi sajtótermékek közül az alábbiakat sorolták föl /132/:

Ifjúsági és pop-lapok: Ifjúsági Magazin (18), Világ Ifjúsága (12), Popkorn (18), Metál Hammer Hungarica (6), Pannon Bulldog, Polip (3-3), TOP-GUN (2), Pop-Express, Hard Life (1-1) = összesen 64.

Politikai-közéleti napi- és hetilapok; Reform (17), Népszabadság (13), Esti Hírlap, Pesti Hírlap, Mai Nap (4-4), Kurír, Népszava, Magyar Nemzet (3-3), Magyarország (2), 168 óra, Dolgozók Lapja (azóta: 24 óra), Szent Korona, Árpád Népe, Kisalföld (1-1) = összesen 58.

Magazinok, réteglapok: Magyar Nők Lapja (16), Ország-Világ (6), 100 x szép (5), Képes Újság (4), Playboy, Interpress Magazin, Erato, Családi Lap, Alfa (3-3), Erotica, Szerelem, Popó magazin (1-1) = összesen 49.

Szabadidő, sport, hobby, szaklapok: Képes Sport (9), RTV (6), Nemzeti Sport (Népsport) (5), Ez a Divat (4), Fürges Ujjak (3), Képes 7, Nimród, Ezeremester (2-2), Motorosok, Autó Extra, Motor Revue, Autó-motor, Denise, Tűzoltó, Kertészet és Szőlészet, Autópiac, Kutya (1-1) = összesen 42.

Természet- és társadalomtudomány: Élet és Tudomány (25), Mikrovilág (2), Tudomány, Mikromagazin, Computer Panoráma, UFO-magazin, História (1-1) = összesen 32.

Szórakoztató-szatirikus: Ludas (10), Fülel (7), Hócipő, [cím nélkül] rejtvényújságok, Kacsa (2-2), Új Ludas (1) = összesen 24.

Művelődés-kultúra-irodalom: Film, Színház, Muzsika (2), Új Tükör (4), Rakéta (1) = összesen 7.

A fenti címlista jól mutatja, hogy a "könnyebb műfaj" dominál: nagy számban kapnak helyet a csillogó külsejű, de felszínes tartalmú popújságok, a részben vagy kifejezetten erotikus témájú magazinok, a - mint ezt többször bizonyították - hiteles, tárgyilagos informálással nem "vádolható" bulvár sajtótermékek (pl. Reform, Kurír), a sporttal, autózással kapcsolatos lapok. Elenyésző kisebbség, aki kultúrával, irodalommal foglalkozót is felsorolt, a "tisztá" társadalomtudomány pedig - egyedüliként - a História-ra adott egy vokssal képviselteti magát. A megoszlás a hazai újságos standokról ismert kínálatot tükrözi: csakúgy, mint azokon, itt sem találjuk a progresszív kulturális-irodalmi-közéleti folyóiratokat, regionális szemléket. Ám nincs miért szemrehányást tennünk a komáromiaknak: ha valaki ugyanezen kérdést a magyarországi középiskolásoknak tenné fel, biztosan ehhez hasonló eredményre jutna.

Mindössze 4-en vannak, akik szlovákiai sajtóterméket nem említettek: 3 fő az érettségizett, 1 fő a diplomás-szakmunkás pár gyermeke, 2-en komáromiak. Egyikük - csakúgy, mint egy szintén helybeli, s egy vidéki diák - a nyugati magyarság egyik lapját, a Münchenben megjelenő Nemzetőrt is felsorolta.

A magyarországi televíziós adásokat 54-en naponta (92%), 5-en hetente többször nézik (39. kérdés). A rádiózás adatai ennél szórtabbak (40. kérdés): nem egészen háromnegyedük (43 fő) naponta, 17%-uk (10 fő) hetente többször, 2 fő hetente, 3 fő csak alkalmanként, 1 fő pedig soha nem hallgatja a Budapestről sugárzott műsort. A legritkábban rádiózó négy diák közül - meglepő - kettejük szülei "egydiplomások", a többi szülő közül a legalacsonyabb végzettségű egy szakmunkás, összesen 3-an értelmiségiek, párjuk 1-1 inaktív, illetve a maradék 3 fő szakmunkás. Mindössze egy diák komáromi a 4 közül.

Azt, hogy az anyanemzeti tömegkommunikáció részben elvonja a saját magukról szóló, a kisebbségi gondokkal foglalkozó csehszlovákiai magyar adásokról is a figyelmet, a 36-37. kérdésekből olvasható ki. A pozsonyi rádió magyar nyelvű műsorát csak 34-en (58%) hallgatják rendszeresen, 16-an (27%) csak ritkán, 9-en (15%) pedig egyáltalán nem. Saját bevallásuk szerint csak 3-an vannak, akik soha nem nézik a szlovák TV magyar adását. Ennek mennyiségi és minőségi megítélésekor viszont 7-7, hasznossága véleményezésekor 26, az érzelmi hozzáállás rögzítésekor 18 további válasz hiányzik. A feleletek erős kritikáról tanúskodnak: a műsoridőt mindössze 5-en tartják megfelelőnek (az erre a kérdésre válaszadók 10%-a véli csak így), a műsort közel egyharmadrészüket gyengének, 55%-uk változó színvonalúnak nevezi, s mindössze 7-en adják a "többnyire jó" jelzőt. Viszont 70%-uk minősíti hasznosnak, s "csak" 30%-uk többnyire érdektelennek. Közel egyötödük (7 fő) közömbösen viszonyul a műsorhoz, illetve úgy véli, adhatnának mást helyette - a túlnyomó többség azonban örül, hogy egyáltalán van. /133/ A már jónéhány válaszból tükröződő tendencia, miszerint a nemzeti elkötelezettségtől úgymond "nem terhelt" álláspontok a magukat legalább részben diplomássá "kinövőket", s a nagy hányadban alacsonyabb szintű szellemi foglalkozásokat űző középrétegeket jellemzi, itt is jól nyomon követhető.

Jellemző irányultságot mutat azon javaslatok csoportosítása, mely a kisebbségi magyar tömegkommunikációs csatornák témaszerkezetére vonatkozik (41. sz. kérdés - 15. sz. melléklet). Legtöbbször az ifjúságnak szóló tájékoztatást, a sajátos "szubkultúra" híreit hiányolják: összesen 27-en (18%). Egyikük úgy fogalmaz: "több magyar nyelvű ifjúsági lapot olvasnák (sic!)" (komáromi, érettségizett szakmunkások gyereke). Többet tájékozódna a divatról, a

popzenéről, keveslik "a metállal és hardrockkal foglalkozó cikkeket", a rádióból a tánczenét, toplistát. Ketten azt szeretnék: ez utóbbi hírforrás "olyan legyen, mint a Danubius", s mindössze szintén ketten vannak, akik a fiatalok problémáiról szóló adásokra adják voksukat. 26-an (17%) az aktuális politikai és gazdasági híradásokat gyarapítanák: ez a bel- és külpolitikai információkat, a tőkés országokról, a Magyarországról, a Csehszlovákiáról szóló tájékoztatást egyaránt jelenti. Összesen 25-en (16%) szavaztak a kultúrára: a magyar irodalom, történelem, néptánc, népzene népszerűsítése, a művészeti ismeretterjesztés, nyelvművelés kapott ezen belül helyet. Főként az újságok hasábjain, a TV képernyőjén látnának több tudományos témát: a számítástechnikát, az ismeretterjesztést emelték ki 15-en (10 %). Csaknem ugyanennyien (14 fő) a több sportral 13-an a szórakoztató-rekreációs jellegű témákra utaltak. Ez utóbbiak közül néhányan a rejtvényújságok (Füles, Ludas) ottani megfelelőjét látnák szívesen, mások vetélkedőműsorokat, romantikus filmeket szorgalmaznak. Legkevesebben azok vannak, akik a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos híryananyagokat keveslik: csak 11 javaslat utalt erre. E szám mindössze 7 tanulót fed: ketten mindhárom médiumot jelölték, a többiek 1-1-et. Közülük 1 a homogén, 1 az "egydiplomás" szülőpárt, 2 pár érettségizett, a többiek (6 fő) alacsonyabb iskolázottságúak. 5-5-en fizikai és értelmiségi, 3-an adminisztratív munkakörűek, 1 anya háztartásbeli. Mindössze egy komáromi tanulót találunk köztük. A városlakók teszik ki azok számának közel felét, akik a konkrét javaslatok helyett a tájékoztatási eszközt minősítik /134/ - s a helyben lakók negyötödének negatív a véleménye.

A kulturális háttér fontos mutatója a családi könyvtár nagysága (44-45. kérdés). Egyetlen vidéki, egy középfokú és szakmunkás végzettségű (!), mezőgazdasági fizikai dolgozó pár gyermek írja, hogy 30-60 könyvük akad csak. A 60-100 db közti kategóriát két bejáró tanuló, egy középfokú végzettségű szakmunkás pár, és egy homogén diplomás értelmiségi pár (!) gyermeke választotta: ez utóbbi szülők ráadásul főiskolát végzett pedagógusok mindketten.

100-200 kötettel 8 család (= 14 %) rendelkezik: 2 diplomást, 8 érettségizett szülőt találunk, a többiek legfeljebb szakmunkások. Az anyák fele inaktív, a dolgozó szülők között 4 az értelmiségi, 6 a szakmunkás-irodai alkalmazott rétegbe tartozó, ketten betanított illetve mezőgazdasági fizikai munkások. Egy pár kivételével valamennyien falun élnek.

A legutolsónak meghatározott kategóriát, a 200 db fölötti nagyságrendet érdemes lett volna kisebbre tagolni, hiszen e sáv nagy különbségeket mos egybe. 48 tanuló, köztük 17 komáromi sorolta magát ide: vagyis valamennyi diák 81%-a. Az az öt, aki - konkrétan - 800-1500 kötet közti könyvállományt jelölt, "egydiplomás" és homogén érettségizett párok gyermekei: a szülők közt egyetlen fizikai munkás sincsen.

A fentiektől valamelyest eltérnek a család anyanyelvű könyvállományára vonatkozó adatok. Legkevesebb magyar kötete egy általánost, illetve szakmunkásképzőt végzett, betanított munkás anya - szakmunkás apa, vidéki szülőpárnak van: eszerint 500 (!) db-os könyvtárunkban mindössze 15-30-ra tehető ezek száma. /135/ A 30-60 és a 60-100 db-os nagyságrend a fentiekén túl további két "egydiplomás" családdal bővül. Vagyis azon 4 családhoz tartozó szülőknek, akik otthonában csak 60-100 magyar könyv van, a fele felsőfokú (!) végzettségű, s mindössze egy szakmunkásképzőt befejezett akad köztük. 16 fő (= 27%) esetén 100-200 anyanyelvű kötet van: csak nyolcadrészüik az "egydiplomás". 4 fő az érettségizett szülős pár, 8-uk szülei közül pedig csak az egyik fél, vagy az sem érettségizett. Mindezek alapján igazat kell adnunk a volt honismereti szakkörvezetőnek, aki jobban ismerve a diákok szellemi háttérét, azt

mondta: "a szlovákiai magyar gyerekek zömükben nem nagy könyvtáros családok gyerekei. A keresők többsége paraszti és munkás foglalkozású, s nagyon kevés az értelmiségi szülő a gimnazistáknál is. Ez befolyásolja a tanításukat is, természetesen, hiszen a gyerekek kevés mintát hoznak magukkal" /136/. 37-en (köztük 15 komáromi tanuló) 200-nál több anyanyelvi könyvről tudósítanak: ők az összes megkérdezettnek 63%-át alkotják. Kérdés persze, ezek közül mennyi a szakkönyv, a kézikönyv, az értékes vagy éppen a lektűr irodalom.

A hiányokat is pótlandó, a diákok kétharmada (40 fő) alkalmankénti, 15 fő (25 %) rendszeres könyvtárlátogató (42. kérdés), 36-an csak magyar, 19-en - közülük 10 a helybeli - többségi nyelven írt könyvet is kölcsönöznek, ketten (részben diplomás, értelmiségi-inaktív párok gyermekei) angol irodalmat is (43. kérdés). A rendszeres látogatók között - sajátos módon - mindössze 3 részben diplomás pár akad az összes felsőfokú végzettségű közül, míg számarányukat meghaladóan részesednek az érettségizett háttérűek. A mindkét nyelvű kiadványokat kölcsönzők között a csak egy érettségizett szülővel bíró családok gyermekeinek száma több, mint a minta egészén belül, így a szakmunkás-irodai alkalmazotti réteg is arányát meghaladó mértékben vesz ebben részt. A többségi nyelvű könyveket is forgatók között ismét a homogén értelmiségi és a két fizikai munkás keresőkkel rendelkező családok gyermekeit találjuk a számarányuknál kisebb mutatókkal.

A csekély kulturális aktivitát jelzi, hogy mindössze 9 tanuló (15 %) az, aki részt vesz művészeti csoportok munkájában (46. kérdés). A kórus, néptánccsoport, irodalmi színpad, színjátszó csoport valamelyikének 7 fő a tagja, 2-en egyidejűleg két helyen is közreműködnek. Valamennyiük szülője közül csak két szakmunkás van, 12-en érettségizettek, 4-en diplomások, összesen 5-üknek legalább egyik szülője betanított értelmiségi, a másik négy tanuló szülei szakmunkások, adminisztratív dolgozók. E 9 főből 5-en helybeliek: aki vidékről utazik iskolájába nap mint nap, megrövidült szabadidejéből kevesebbet áldoz a délutáni próbákra. Zömmel tehát a legképzettebbekhez, illetve a középrétegekhez, lakóhelyük szerint a városhoz kapcsolódnak a művészeti csoportok szereplői: egyúttal közülük 4-en, a mintában szereplők között további 13-an a CSEMADOK-nak tagjai. A szülői "összetétel" ez utóbbi esetben már kevésbé homogén, de a kulturális szövetséghez tartozók között is arányszámukat meghaladó mértékben vannak jelen a két- és egydiplomás családú gyerekek. A legalacsonyabb részvételt viszont itt az érettségizett szülői háttérűek mutatják: a mintán belüli arányok kevesebb mint egyötödével, mindössze egyetlen tanulóval képviseltetik magukat. Egyéb magyar közösséget 1 fő említett: ő a Jókai Mór Ifjúsági Klubba jár. 34 tanuló (= 58 %) semmiféle iskolai vagy azon kívüli művészeti csoportnak, magyar nyelvű klubnak vagy szervezetnek nem volt tagja.

Több, mint kétharmaduk állította, hogy igényeihez képest eléggé megismerte anyanyelvi történelmét és kultúráját (56. kérdés): 40 fő (69%) vélte így. Volt, aki egy magabiztos "tökéletesen"-nel, mások "a magyarországiak sem tudnak sokkal többet"-tel válaszolt. 10-en (17%) felelték azt, hogy nem ártana még többet tudni, hiszen "mindig [lehet] /.../ találni még ismeretlen dolgokat", s akadt, aki két részre osztva a véleményét, a körülményekre is utalt: "lehetőségeimhez képest igen, igényeimhez képest nem (komáromi tanuló, érettségizett szakmunkások gyermeke). 8-an (14%) egyértelmű "nem"-mel feleltek. Az így önkritikát gyakorlók szülei zömmel a képzettségi skála végpontjain állnak: 7-en még érettségivel sem rendelkeznek, 5-en diplomások, s csak 4-en az érettségizettek. E legutóbbi képzettségű pár gyereke fogalmaz úgy: "sajnos nem, de ez rajtam múlik. A népszokásokat, népviseleteket, a

tájégségeket az iskolában nem tanítják olyan szinten, amennyire engem érdekelne." Ezen hiányosságot is megpróbálja kiküszöbölni a CSEMADOK azon javaslata, melyet az 1991. szeptember 28-án, Losoncon megtartott ülése fogalmazott meg. Eszerint a "nemzeti önazonosság kialakítása és az önismeret elmélyítése érdekében szükségesnek tartja a csehszlovákiai magyar történelem, kultúrtörténet és tudománytörténet beiktatását, amely önismeret-magyarságismeret tantárgyként gazdagíthatná a szlovákiai magyar oktatást." /137/

b) A többség, nemzettel és a kisebbségi léttel kapcsolatosan

Arra a kérdésre, hogy olvastak-e már a csehszlovákiai magyarságra vonatkozó vagy általában a nemzetiségi kérdéstről szóló cikkeket, könyveket (87. kérdés), legtöbbször a szlovák napi- és hetilapokat említették, melyekben - mint többen is megfogalmazták - rengeteg nacionalista cikk van. A hat általánosító válasz mellett ("újságcikkeket, garmadával; "újságokból - ezek általában ellenünk szólnak"; "a magyarokat pocskondiázó sajtó") jónéhány konkrét cím is szerepel: a Práca (9), a Smena (10), a Zmena (10), a Literárny tyZdeník (8), a Kultúrny zivot (3), a Národná obroda (4), a Novy Slovák (5) és a Verejnosí (2) /138/. 2 illetve 1 alkalommal az Új Szó és az Ifi, az újságírók közül Dusza István neve merült föl. A felvidéki írástudók közül Duray Miklóst 6-an, Mikszáthot (!), Duba Gyulát, Grendel Lajost összesen 3-an, a térség íróinak "A húség nyelve" című gyűjteményes esszékötetét 3-an említették. Rajtuk kívül mindössze Sütő András (4) és Tamási Áron (2) került szóba.

14-en feleltek igennel anélkül, hogy neveket, címeket soroltak volna, míg 7 esetben egyértelmű nem-et 10 diáknál válaszhiányt rögzítettem. E két utóbbi csoportban mindössze 2-en komáromiak, tehát a saját helyzetükről, a rájuk vonatkozó véleményekről való tájékozatlanság - ez alapján - inkább a bejárók sajátossága.

A 17 diákból - arányukat meghaladóan, csaknem felerészben - 8 fő az érettségizett szülői háttérű. Konkrét nevekkal és címekkel mindössze a homogén felsőfokú szülők gyerekeinek negyedrésze (!) (1 fő), az "egydiplomás" háttérűek több, mint fele (6 fő), a többi képzettségi csoportba tartozók egyharmada (összesen 16 fő) szolgált.

A szlovákiai magyarság éléről évtizedeken át hiányzott a vezetőit tömörítő legális politikai szervezet - ezt az űrt a rendszerváltás óta négy, különböző bázisú párt hivatott kitölteni. Sajnálatos, hogy a politikai együtt-cselekvés helyett részben az önös érdek érvényesítése, bizonyos fokú rivalizálás tapasztalható körökben: eltérő állásfoglalásaik, polémiaiak, a köztük folyó tárgyalások beszámolóit nap mint nap helyet kapnak a tömegtájékoztatásban. Ez is magyarázza, hogy a csehszlovákiai magyarság ma élő, híres személyiségei közül (86. kérdés) azok kapták a legtöbb szavazatot, akik neve részben e pártokhoz kapcsolódva -"közszájon" forog. A legtöbbször Szabó Rezsőt (23), Duray Miklóst (20), Dobos Lászlót (18), Duba Gyulát (12) említették, a "politikusokká váltak" közül még Zászlós Gábor (3), Tóth Károly (1) és a történész Püspöki Nagy Péter (2) kapott szavazatot. Az irodalmárok sorában: Grendel Lajos (9), Tózsér Árpád, Gál Sándor (4-4), Soóky László (5), Koncsol László, Zs. Nagy Lajos, Szombathy Viktor, Ordódy Katalin, Gyimesi György (I-I) tűnik föl. A tudományos életet a komáromi születésű Selye János (6), Jakab István (1) képviseli, a művészetek világát Kopócs Tibor, Dráfi Mátyás, Boráros Imre (2-2), Tarics Péter (1). Náluk népszerűbbek voltak a sportolók: Szabó Attila (10) és Bu-gár Imre (3). Hibás válasz 2 (a Sütő Andrásra illetve Szilvási Lajosra vonatkozó), általános felelet 1 ("érdekvédelmi szervezetek, mozgalmak vezető személyiségei") született;

viszont 10-en (17 %) kitöltetlenül hagyták a kérdést. A korábbi tendenciának ellentmond, hogy a felsőfokú szülők gyerekeinek fele (2 fő) nem tudott, vagy nem akart konkrét neveket szolgáltatni, s a hiányos vagy hibás feleletet adók (összesen 12 fő) egyharmadának (!) félerészben mindkét illetve egyik szülője értelmiségi. A "tájékozatlanok mércéje" - az előző kérdéstől eltérően - itt nem billen a falulakók javára: a komáromiak a maguk így válaszoló 5 főjével még túl is lépik a mintán belüli 30 %-os arányukat, így nem csekély ellentmondás, hogy - a számok tanúsága szerint - a mintabeli bejárók a nemzetiségi kérdéssről kevesebbet olvasnak, mint a komáromiak, de jobban ismerik a mozgalmak vezetőit és a kultúra -közélet képviselőit, mint a helybeliek.

Az általánosságoknál, a konkrétumok nélküli "sablonos" feleleteknél olykor többet árul el a válaszhiány, amikor is valaki nyíltan vállalja, hogy valamely kérdéssről nincsen önálló véleménye, hogy nem tud érdemben állást foglalni. Az úgy döntők aránya különösen a 84. kérdésnél volt magas, amikor is arra kértem javaslatokat: hogy ha a megkérdezett lenne a nemzetiség egyik vezetője, mit szeretne megvalósítani, 16-an nem reagáltak, 3-an "nem tudom"-mal, 2-en "nem akarok lenni"-vel feleltek, általános, nem sokat mondó válasz ("mindent", "a magyarság érdekeit tekinteném") pedig 5 akadt: összesen tehát 26 fő (44 %) adott értékelhetetlen választ (16. sz. melléklet). Míg közük a legalacsonyabban képzett csoportok gyermekeinek kevéssel több, mint egyharmada illetve csak negyedrésze tartozott, a többi iskolázottsági kategóriába sorolhatóknak legalább az 50 %-át találjuk itt. Ezzel összefügg, hogy a magasabb presztízsű foglalkozásokat képviselők gyermekei is nagy számban utasítják el a válaszadást, főleg a nem helybeli tanulók.

A konkrét feleletek között a szellemi szféra egyértelmű prioritást élvez annak ellenére, hogy ez szükséges, de nem kizárólagos és nem elegendő feltétele a nemzetiségiként való megmaradásnak/139/. Az oktatásügyre 12-en adták voksukat: ezen belül fölmerült a több magyar nyelvű tanár képzése, a tantervek felújítása, az anyanyelvű oktatás bővítése, az így folyó főiskolai felvételi vizsga, a magyar iskolák színvonalának javítása, a külföldi és a hazai intézmények közti diákcsere, az önálló magyar főiskola és egyetem. Többen úgy vélik, hogy cél "a jobb értelmi színvonalat kialakítani a csehszlovákiai magyarok körében", ennek érdekében a kultúra bővítését, a rendezvények gyarapítását tűzik maguk elé: összesen 6-an vannak. 8-an a szlovák-magyar viszony javítását, tisztázását, a két nép "kibékülését", "békés egymás mellett élését" szorgalmazzák. A másodrangúként megélt kisebbségi sors, a többségiek velük szembeni - vélt vagy valós - etnocentrizmusa, előítéletes gondolkodása olykor a nemzetiségiekben is ugyanolyan sok és változatos előítélet, nemzeti elfogultság forrása lehet. Ennek eddigi -csekély számú - példáit gyarapítja két tanuló azon megállapítása, hogy kisebbségi vezetőként "a szlávok elleni harc" illetve a "forradalom" megvívása lenne a fő céljuk. E szélsőséges megnyilatkozások mögött érettségizett szülők helybeli és bejáró gyermekeit találjuk; egyikük értelmiségi-adminisztrátor háttérű, másikukat irodai alkalmazott anyja egyedülállóként neveli. Szeparatizmust sugall az "anyaországhoz való kapcsolódás" megfogalmazás és a még egyértelműbb, "a történelmi határok visszaállítása" kijelentés is. Ezek részben az előbb már leírt vidéki, középvégzettségű szülő tanulóktól, illetve egy másik, szintén vidéki, szakmunkás-háztartásbeli, összesen egy érettségizettel bíró szülőpár gyermekétől származnak.

Szintén a szlováksággal kapcsolatosak azon, a fentieknél józanabb és racionálisabb javaslatok, melyek az egyenjogúságot (4), a hatékony érdekképviseletet (1) tűzik célul. Érdekesek a konkrét megfogalmazások: "senkinek se legyen hátránya vagy előnye abból, hogy ilyen vagy olyan

nemzetiségű", "a kisebbségeket ne helyezték olyan rossz viszonylatba, mint amit ma tapasztalunk"; [szükséges] "a mai nyelvtörvény megszüntetése". 3-an a kulturális illetve jelző nélküli autonómia, a nagyobb nemzetiségi önállóság mellett voksolnának, míg mindössze 1-1 diák akad, aki a nemkevésbé fontos gazdasági fellendítést, a környezetvédelmet, ezen belül a Csallóköz megmentését vállalná föl. Az anyaországgal való kapcsolatteremtést ketten erősítenek, egy vidéki, érettségizett, irodai-szaktanácsos pár gyereke pedig azt felelte: "ne a nemzetiség legyen a fő téma". Joggal kérdezhetnénk tőle: egy kisebbségi érdekképviselő tagjának mi más lehet a feladata, mint a rájuk vonatkozó kérdések megvitatása, a döntések előkészítése? (Egyike azoknak, akik az [alább taglalandó] következő feladatra sem válaszoltak, s a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos olvasmányairól sem szolgált információval.)

A 85. kérdésben arról kértem véleményüket: mit kellene tenniük a magyar szervezeteknek a nemzetiségi kultúra megőrzéséért. A választ mellőzők aránya az előző kérdésben tapasztaltakkal megegyező: 16-an semmit nem írtak, 3-an egy "nem tudom"-mal oldották meg a feleletadás gondját. Ismét 4 volt a konkrét tartalom nélküli, szintén értékelhetetlen állásfoglalás: így csaknem 40 %-ra rúgott ezek összesített száma (21 fő). A tárgyyszerű válaszok legtöbbször ismét a kultúrától való elszakadásra és -fejlesztésre, a több rendezvényre, a nemzeti értékek, hagyományok átadására vonatkozik: 29-en erre szavaztak. A magyar nyelvű színjátszás, a tömegkommunikációs eszközök, a könyvkiadás fejlesztését 5-en, az anyaországi és a külföldön élő nemzetszervezetekkel való szorosabb kapcsolatokat, valamint a magyar oktatási rendszer erősítését ugyanennyien szorgalmazták. A javaslatok közt szerepel: "több könyv behozatala Magyarországról"; "több magyarországi vendégszereplés (színházi előadások)"; "jobb minőségű tankönyv, főleg magyar nyelv és irodalomból, történelemből". Mindössze 2-en akadtak, akik - látván a szlovákiai magyar pártok széthúzását - a nemzetiségi egységet, a magyarok tömörítését jelölik fő feladatuk, 1-1 fő a több pénz biztosításában, a sportrendezvények gyarapításában, illetve a többségi nemzettel való szorosabb kapcsolatban látja a megoldás kulcsát.

A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége (CSEMADOK) rendhagyó jelenség. Ha történetének különböző szakaszain különböző mértékben is, s jóllehet állandó konfliktusban a párt szervezeti rendszerével, mindig magára vállalt bizonyos érdekvédelmi és politikai funkciókat. A támadások ellenére 1949 és 1956 között valóságos "kispárt" szerepét töltötte be, majd korlátozták tevékenységét. 1968 után kiszorult a magyar kisebbség érdekvédelméből, sőt, fő feladatát, a kulturális tevékenység színvonalának emelését sem sikerült megvalósítania /140/. Azt, hogy ezt követően évtizedeken át csak népművelő szervezetként működhetett, a 83. kérdés válaszai is alátámasztják. Szinte mindannyian a kultúra védelméhez, fejlesztéséhez, terjesztéséhez, irányításához (50), a nemzeti tudat erősítéséhez, az ünnepek, hagyományok élesztéséhez (8), ennél kevesebben a magyarok összefogásához (13) kapcsolják a szerepét. Életkorukból is adódik, hogy a "felszín alatt" folytatott önvédelemről kevesen tudnak /141/: az érdekképviselőt - mely funkciót "hivatalosan" nem gyakorolhatta - csak 3-an, a "magyarok helyzetének javítása" feladatát 2-en írták. A magyar kultúra más nemzetekkel való megismertetését mindössze 1 diák sorolta föl, s ugyancsak egyetlen tanuló (vidéki, érettségizetlen szaktanácsos gyereke) akadt, aki nem válaszolt. Többük véleménye is az: a CSEMADOK feladata "csakis kulturális szabad, hogy legyen", "semmiképpen sem a politikai érdekek képviselése", ám úgymond "sokszor fölöslegesen politikai ügyekbe keveredik".

Mindennapos tapasztalatainkból tudjuk, hogy az évszázados nemzeti előítéletek rendkívül lassan szűnhetnek csak meg. Európában - s különösen a

kelet-közép-európai régióban - kibogozhatatlan az etnikai alapú ellenségeskedések hálója: a történelmi s nyelvi határok háborúsága hamar rávitte az embereket az egymással való acsarkodásra is /142/.

Mindazt, amit az évszázadok hagyományai fölhalmoztak, csak megerősítheti a mindennapos közvetlen élmény, vagy éppen ellenkezőleg: a mára kiéleződött viszony más színben tünteti föl a történelmi múltat is. Az előző generációk sorsát eldöntő és a jelen helyzetükre ható tények ismerete alapján a jelenlegi szlovák-magyar viszonyt (88. kérdés) 47 fő (az egyértelmű választ adók 84%-a) ellenségesnek minősíti (!), 3-3 fő pedig (5-5%) barátnak illetve közömbösnek. Lényegesen eltérő a múltbeli kapcsolat megítélése (89. kérdés): itt a "közömbös" válasz dominál (38 = 64%), 13 voks (22%) esik az ellenséges jelzőre, s csak 2-t kap (3%) a "baráti" annak ellenére, hogy a reformkor előtt hagyományosan jó viszonyban élt egymás mellett a két nép! Arra, hogy elkerülendő az általánosítás hibájába esni - esetleg több lehetőség egyidejű választásával is -, mindössze 4-en ül. 5-en hívták föl a figyelmet: ezt a "területenként változó, sőt, személyektől függő"; korok szerint változott"; lényegében nem változott, csak most már a nacionalista törekvések is hangot kapnak (SZNP), ez eddig nem volt" válaszok tükrözik. Érdekesek a jelen baráti viszony (3) megítéléséhez fűzött megjegyzések is: "attól függ, milyen az értelmi szint" (komáromi, felsőfokú végzettségű értelmiségi szülők); "a mi területünkön legalábbis" (bejáró, középvégzettségű, irodai-szaktanácsos pár); "csak hát vannak mindkét félről olyanok, akiknek ez nem tetszik" (városi, érettségizett szaktanácsos-háztartásbeli szülőpár). Ez utóbbi példázza, hogy a kisebbség és a többség egy rétegében egyaránt gyanússá válik s részükről fenntartással kezelendő, aki a másik etnikum tagjaival épít kapcsolatokat.

Fenti véleményük alapja (90. kérdés) 39 esetben az olvasmányélmény, a tömegkommunikációs közlés, 36-uknál a személyes tapasztalat, 10 alkalommal a puszta hallomás. A történelmi tényekre 3 fő, az iskolára és a - bevallott - általánosításra 1-1 fő hivatkozott.

A többségi nemzetbe való beolvadás veszélyét hordozzák a vegyes házasságok. Azt, hogy mi lenne erről a szülők véleménye, a 70. kérdés firtatta. A tanulók zöme szerint (49 esetben = 83%) a párválasztást a szülők rájuk bíznák, 1 tanuló válaszolta (a szlovák-magyar nemzetiségű félig diplomás pár gyereke), hogy egy szlovákkal kötendő házasságát támogatnák, míg 9 esetben volt elutasító a felelet. Akadt, aki úgy fogalmazott: "nem örülnének neki", "nem támogatnák" (város-, illetve falulakó homogén felsőfokú végzettségű, értelmiségi szülőpárok), s lenne akit "kitagadnának" (városi, érettségizett, irodai alkalmazott nő fia).

Akik elleneznék gyermekük és egy szlovák partner házasságát, javarészt a legképzettebbek: a homogén diplomás szülők felét (2 főt), az "egydiplomások" több, mint negyed részét (a 11-ből 3 főt) találjuk köztük. A 19 középvégzettségű és a 13 egyetlen érettségizett tagú párból azonban mindössze 2-2 szavazott erre, a legképzetlenebbeket pedig senki sem képviseli a válaszadók szülei között. A foglalkozási kategóriáknál még nagyobb arányeltolódást találunk: a "tiltakozó" szülőpárok több, mint háromnegyedének (7) legalább az egyik, 3 esetben mindkét tagja értelmiségi. Mindössze 1-1 pár képviseli a szaktanácsosirodai, illetve a szaktanácsos-háztartásbeli munkakört, s a szülők lakóhelye csak két esetben Komárom. Ez alapján megállapítható: a megkérdezettek közül a falun élő felsőfokú végzettségűekhez, az értelmiségi munkakörhöz kötődik elsősorban a többségekkel való házasságkötés elutasítása.

A magyar nemzetiségű szlovákiai lakosság létszámának megítélése (73. kérdés) túlnyomórészt reális ismeretekről tanúskodik. Ám 5-en még a hivatalosnál (567 ezer) is kevesebbre taksálták a saját etnikum arányát: 400 ezres-félmillió magyarságról tudtak. (Négyötödük érettségi nélküli szakmunkások gyermeke, az ötödik "egydiplomás" szülői háttérű. Mindannyian falulakók). Ennél csaknem kétszer annyian voltak, akik fölülbecsülték a létszámot: 800 ezer -1,5 millió körüli adatot írtak. A nagyság túlhangsúlyozása a képzetebbekhez kötődik: az így válaszoló 9 fő közül 4 a két- vagy egydiplomás szülő, s a 8 szülő közül 6-an értelmiségiek. Bár a becsült értéknél (700-750 ezer fő) jóval alacsonyabb a népszámlálás statisztikai mutatója, a kettő közé eső számokat egyaránt jónak fogadtam el: ide tartozott az összes felelet csaknem háromnegyede (43 fő). Sokan a hivatalos adatot írták, de hozzáfűzték: a magyarok valójában közel másfélszer annyian vannak, hiszen sokan szlovák nemzetiségűnek vallják magukat. Homályos válasz ("több százezer" - vidéki középvégzettségű szakmunkások gyereke) 1 akadt, csakúgy, mint hiányzó felelet (ez a már többször idézett hetényi lelkész leányokhoz köthető).

A magyar nyelv helybeni túlsúlyát tükrözi, hogy 44-en egyértelmű elutasítással, 5-en "eddig még nem"-mel válaszoltak arra, hogy gátolta-e őket valaki anyanyelvük használatában (35. kérdés). 6 "igen", 3 ritkán" felelet született, míg egy tanuló nem tudott - vagy nem akart -nyilatkozni. A megnyilvánulások alkalmoszerű, részben a többségi szlovák területen tapasztalt intoleranciára utalnak: " voltak megjegyzések, de ritkán - ezeket figyelmen kívül lehet hagyni", lakóhelyemen nem", "a szlovák óvodában az egyik óvónő", "Közép-Szlovákiában egy alkalommal"; "igen, de ezt nem veszem figyelembe (buta)". Van, aki a "támadó védekezés" álláspontján van: "azt próbálta volna meg!!!" Mivel a válaszok ez esetben objektív körülményektől függnek, csak a harmadik független változó mentén érdemes vizsgálnunk. A városi, részben már szlováklakta környezet nem fokozza a gyakoriságot: a nyelvhasználatokban korlátozottak között is egyharmadrésznyi (3 fő) a komáromi.

A magyarság politikai érdekképviselésének megítélése (91. kérdés) nem mindenképpen tekinthető reális, megalapozott véleménynek - félő, hogy számos esetben formális válaszadást takar (17. sz. melléklet). Ahogy haladunk a magasabb igazgatási körök felé, egyre kevesebb az ottani magyar képviselők és munkájuk minősítése: a helyi szint megítélésekor 13, a köztársasági esetében 15, a szövetségi parlamentre vonatkozóan 19 olyan válaszhiány van, mely a vizsgált 3 szempont mindegyikére érvényes. Emellett 6-12 tucat diák akadt, aki a személyekre, a számarányra, vagy az érdekvédelem hatékonyságára vonatkozó feleletek közül egyet vagy kettőt kihagyott.

Helyi szinten a személyek közül 4-en a "rossz", csaknem négyszer annyian (15) a "még megfelelő", 23-an a "kiváló" jelzõt kapták; a másik két képviseleti nívón a "még megfelelő" középkategória dominál. Helyben - az egyáltalán választ adók kétharmada gondolja így - az érdekképviselő magyar tagjainak száma arányos, az egyharmaduk szerint felülreprezentált. A magasabb törvénykezési fórumok esetén - a konkrét feleletek közel 30%-a azt tükrözi - megjelenik a "számarányon aluli" minősítés is, ám csaknem ugyanennyien az ellenkezőjére is voksolnak, míg a többség a középutat választja. (Valójában a prágai és pozsonyi parlament magyar képviselőinek száma mintegy 40 [!] %-kal magasabb annál a számnál, amely a statisztikai adatoknak megfelelő arányt tükrözi. /143/) Legkiemelkedőbbnek az adott település képviselője bizonyult: az e szint hatékonyságát véleményező zöme (42%-a) szerint itt valódi az érdekvédelem. Köztársasági szinten már az "időnként eredményes" minősítés vezet a tárgyiszerű feleletek 62%-ával, míg a szövetségi parlament esetén a véleményt nyilvánító közel fele a "formális" jelzõt választotta.

Az érdekvédelem eredményessége, hatékonysága joggal kérdőjelezhető meg az erők szétforgácsoltsága miatt: a Magyar Polgári Párttá átalakult korábbi Független Magyar Kezdeményezés mozgalom része a szlovák kormánykoalíciónak, míg az Együttélés és a Kereszténydemokrata Párt ellenzéki helyzetben politizál, az új Magyar Néppárt pedig egyelőre nem parlamenti erő (1992. tavaszi állapot). A közelgő országgyűlési választások előestéjén napjainkban folynak az erőpróbán megmérettető, immár 4 magyar párt közti koalíciós tárgyalások - a hatalomból részesedés és kívüliét tűnik a fő vízváltásznak.

Napjaink történéseit látva, ma is aktuális Gáspár Tibor felmérésem idején elhangzott kritikája: "a három politikai mozgalom vitatkozik egymással, miközben a legfontosabb kérdés, a magyar nemzetiség jövője tizedrangúvá lesz. De már nemcsak a mozgalmak, hanem az ezen belüli frakciók is vitáznak. Aláírom, hogy a demokráciának velejárója a többpártrendszer, de egy hétszázéves kisebbség ekkora polarizációt nem engedhet meg magának". /144/

Mint ahogy a tömegkommunikációs eszközökre vonatkozó véleményekből is kiderült, sok tizenéves fő érdeklődési területe messze esik a rájuk vonatkozó, róluk is szóló belpolitikai történésektől. Egyáltalán nem értékelte a helyi magyar politikai képviselőket a megkérdezettek 22%-a, a köztársaságot a negyedrészüket, a szövetséget pedig egyharmaduk - e számottevő válaszhiány közömbösséget, információhiányt egyaránt sejtet.

Lábjegyzetek:

125. Hódi Sándor: A nemzeti identitás zavarai. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1992.99. p.
126. Érdemes néhányat idéznünk a válaszokból:
1. "tőlük sem vonta meg a szülő az anyanyelvet"; "két magyar szülő elsődleges kötelessége, hogy megtanítsa a gyereket az anyanyelvén"; mert másképp "a gyermekeiket bizonytalanságba hajtják" - 1-1 homogén és "egydiplomás", illetve 2 érettségizett, szellemi foglalkozású, zömmel vidéki szülő.
 2. "Nincs miért szégyenkezniük azért, mert magyarok. Az nem megokolás a számomra, hogy mint szlovákok jobban érvényesülhetnek. Miért?"; "azt hiszik, hogy szlovák nyelven jobban tud érvényesülni" - vidéki, nem érettségizett, szakmunkás, illetve htb. szülők.
 3. "Szerintem minden embernek az a célja, hogy fennmaradjon a nemzetisége", hiszen ha szlovákul szólnak, "akkor megtagadják önmagukat is." "Nemzeti nyelvüket elfelejtették", "ezzel a magyarság ellen vétének" - érettségizett, illetve túlnyomórészt még középiskolával sem rendelkező fizikai dolgozók gyermekeinek véleménye.
127. Érzelmi fűtöttség tükröződik a következő feleletekből: "ezek nem magyarok"; "ez szégyen!!! Az anyanyelvet nem lehet pótolni!" S a legtöbb emocionális töltést hordozó: "nemzetárulók, hitvány kutyák!" - egydiplomás, illetve érettségizett, értelmiségi, adminisztratív és szakmunkás szülők.
128. Olyan diák is akadt, aki szerint a mai fiatalok jobban beszélnek magyarul mint elődeik, ennek ellenére a következő kérdésben a gyengébb nyelvtudás indokaként azt írja: "nem ismerik olyan jól a magyar nyelvet és az irodalmat." (érettségizett szakmunkások vidéki gyermeke). Az ilyen és hasonló következtetések, az egymást helyenként kizáró feleletek mutatják, hogy fenntartással kell kezelnünk az írásbeli válaszokat. Az a hiba, melyet a szociológia módszertana már régen megfogalmazott, néhányszor itt is tetten érhető: nem a saját vélemény, hanem az elvárhatónak tekintett felelet kap helyet az írásbeli teszté kitöltése során.
129. Érdemes hosszában idéznünk dr. Trugly Sándor régészt, a volt honismereti szakkörvezetőt, aki - a gimnázium tanárainak jellemzése tükrén át - a kisebbségi szakemberképzés kritikáját is adta: "Ebben a gimnáziumban is - és általános jelenség - a mostani pedagógusok itt tanultak, mert hiszen máshol nem tanulhattak, mint

Szlovákiában. (...) Egy magyar tanárt képzelj el, aki Pozsonyban végez, s az anyanyelvén kívül minden más szakot szlovákul tanul, a kémiától kezdve a történelemig. Aztán bemegy az iskolába, és magyarul kezd el tanítani. Nem akarom ecsetelni, hogy milyen félelmetes dolog, ha eleve - rossz szó, de igaz - Pozsonyban kisebbségiként járt arra az egyetemre, ahol valahol csak megtúrt ember, s ezért nem a legjobban érzi magát. (...) Az ottani előadók semmiféle hatással nincsenek az ember személyiségére. Mivel szlovák könyvekből tanul, nem ismeri meg a magyar szakirodalmat sem, sőt, sok esetben a magyar szakkifejezéseket sem. Ezek az emberek - Uram, bocsá' - semmiféle progresszív szellemet nem képviseltek az iskolában, amit megtanultak, azt úgy szépen letanították, eléggé provinciális szinten. Magyarország felé sok esetben el sem indultak, az önképzés, a szakirodalom beszerzése szintjén sem. (...) Ezek a tanárok nem tudnak a diákok elé semmi egyetemeset

tálalni.
Elkerültél Pestre, és nagyot néztél, hogy az Új Tükrön és a Ludas Matyin kívül irodalmi folyóiratok is léteznek. Ez korábban nem jutott el hozzád, pedig a gimnáziumot elvégezted, s csak annyiból állt volna, hogy egy értelmes tanár eléd áll és azt mondja: lapozzátok fel, s megtudjátok, ki volt Pilinszky-vagy bárki más. Ezek döbbenetes dolgok. Mi ezt már visszajöve láttuk, hogy itt nagy baj van, hogy milyen hazardírozás folyik a szellemiséggel." (Magyaráztaképpen fűzzük hozzá, hogy az egyedüli kivételt a volt pápai református kollégista Gáspár Tibor jelentette. 1968 tavaszán a pozsonyi Művelődési Minisztérium nemzetiségi osztályának szervezésével bízták meg: ekkor sikerült elérni, hogy kb. 200 felvidéki magyar diák - köztük Trugly Sándor az ELTE bölcsészettudományi karán - Budapesten tanulhatott. (Később a beiskolázási keretszám fokozatosan 30-ra csökkent.) Mivel elképzelései megvalósításához nem kapott támogatást, a tanár urat 1968. szeptemberében már ismét a komáromi katedrán találjuk. Politikai állásfoglalásai, anyasorsági kapcsolatai miatt évtizedeken át, 1989 őszéig a politikai rendőrség megfigyelése alatt állt.)

A Gáspár Tiborral és Trugly Sándorral 1990. októberében folytatott interjúk alapján.

130. Keszegh István igazgatóval 1990. októberében készített interjúm részlete
131. Páskándi Géza: A kisebbségpszichológiáról = Valóság, XXII. no. 5. (1979. május), 53. p.
132. Kocsis Károly: Elcsatoltak. Magyarok a szomszéd államokban. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Budapesti Szervezete, Budapest, 1990.21. p.
133. Általam nem ismert, így be sem sorolt lapként szerepelt még: Reflex (2), Szerintem, Tudor, Nova, Panoráma, Alaplap (1-1 alkalom).
134. Nemcsak a diákok illetik kritikával a fenti médiumokat, hanem az írástudók is: "A televízió magyar adása ugyan megindult a 80-as évek elején, de a félórás adásban a magyar lakosságnak eddig nem sok öröme telt. Igaz, az 1990-es esztendő elejétől tizenöt perccel meghosszabbodott, de hol van ez még attól a terjedelemtől, amely a magyarságot lélekszáma és a befizetett televízió-adófizetési díj összege szerint megilletné. A rádió magyar nyelvű műsorát pedig Szlovákia északi felében és a cseh országrészekben egyáltalán nem lehet fogni, 1971. január 3-a óta még az ötperces híradást sem." Gyönyör József: Mi lesz velünk, magyarokkal? Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből 1918-tól napjainkig. Madách, Pozsony/Bratislava, 1990.153. p.
135. Míg a semleges és ambivalens állásponton levők közt nem, a pozitívan véleményezőkhöz pedig csak arányszámuknak megfelelő mértékben találunk helybelieket, háromszor annyi komáromi mond negatív minősítést a sajtóról és a televízióról, mint ahány falulakó. Néhányat idézünk ezekből is: Túl visszafogott a tartalmuk az újságoknak, érezni rajtuk egy kis «cenzúra-szagot»; "nem eléggé színvonalasak"; "több érdekesebb magyar nyelvű műsor kellene" - komáromi, érettségizett (2) illetve részben diplomás szülők. Akad, aki szerint "a témák jól el vannak osztva", ez "nagyjából megfelel" - 1-1 helyi, illetve bejáró, középvégzettségű szülő gyereke. Egyikük a sajtóval kapcsolatban azt az általánosítást írja: "legszívesebben az igazságot olvasnám" (vidéki, érettségizett, értelmiségi-adminisztratív pár). S végül egy pesszimista álláspont: "örülnék, ha az eljövendő évben egyáltalán megmaradna a szlovákiai magyar sajtó" - vidéki, szakmunkás apa és alapiskolát végzett htb. anya gyereke.
136. Elképzelhető, hogy a tanuló félreértette a kérdést - ellenkező esetben számomra nehezen megmagyarázható, hogy két magyar nemzetiségű és anyanyelvű ember könyvtárának 95%-a miért a többségi nyelven íródott kötetekből áll. De az is igaz, hogy a diák válaszolta: a mai generációk szűkülő anyanyelvhasználata előny; a nemzetiségi középiskolájában az idegen nyelvek oktatását javítaná; arra pedig, hogy Magyarországon kívül hol élnek még honfitársainak, egyedülként Amerikát jelölte meg. Még ez sem elég támpont azonban annak eldöntéséhez, valósnak tekinthető-e az általa adott számarány.
137. Ifj. Trugly Sándorral folytatott interjúm (1990. október) részlete
138. Nemkevésbé fontos a másik javaslat: "Tekintettel arra a tényre, hogy a szlovákiai magyarság többségében falulakó, és a jó pedagógus mindmáig meghatározó személyisége a faluközösségnek, a CSEMADOK Országos Választmánya javasolja: a Nyitrai Pedagógiai Kar pedagógusjelöltjei a szakmai képzéssel párhuzamosan az iskolai színjátszás, néptánc,

valamint az énekkari tevékenység vezetésére is kapjanak képzést, hogy hozzájárulhassanak a népfőiskolák, gazdakörök, klub- és szakköri tevékenységek szakmai színvonalának emeléséhez is." Sidó Zoltán: Jogbiztonságot, jogegyenlőséget! Rákóczi Hírvivő III., no. 1. (1991/92) 11. p.

139. "A nemzetiség önfenntartásához - úgy látszik - nagyjából ezekre van szükség: legyen önálló kultúrája, amely sem annyira belterjes, sem pedig annyira külterjes, hogy elpusztuljon, (...) rendelkezék némiképp autonóm anyagi javakkal, legyen saját jól képzett értelmisége, tehát politikusi is, legyen rugalmasan lojális a többség iránt s általában az állam törvényeivel, lehetőleg éljen egy tömbben vagy olyan számarányban, amelyben a házasság, a párválasztás biztosított a degenerálódás veszélye nélkül, (...) vagy a még kisebb kisebbségből hozzon haza feleséget, az államügyekben józanul s nagyságához, képességeihez mértén vegyen részt, saját kulturális és egyéb intézményeit ne tekintse formalitásnak (...), az ipari-gazdasági fejlődés elől ne zárkózzék el, hanem rugalmasan egyeztesse saját megmaradásával, sajátosságaival, tehetségével." Páskándi (1979), i.m. 48-49. pp.
140. A Szlovák Kulturális Minisztérium a szervezet minden döntését referenci beosztású hivatalnokokkal ellenőriztette - ezzel lehetetlenné tette az önálló tevékenységét. A CSEMADOK helyi szervezetei csak előzetes hatósági jóváhagyás után hívhattak magyarországi vendégelőadókat, a vezetők a politikai rendőrség állandó ellenőrzése alatt álltak. A Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának munkaközössége: A magyar kisebbség Csehszlovákiában. In: Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről = Medvetánc. Az ELTE és az MKKE társadalomelméleti folyóiratának melléklete Budapest, 1988.227-228. pp. A volt szocialista országok évtizedeken át belügynek tekintették a nemzetiségek kulturális és oktatási ellátását, s az együttműködéshez hiányzott a politikai segítség. Bármily hihetetlen, "1989-ben először fordult elő, hogy a CSEMADOK elnöke hivatalos látogatást tehetett Magyarországon." Boros Ferenc: A szlovákiai magyarság az elmúlt évtizedek magyar - csehszlovák kapcsolataiban. Regio, III., no. 1. (1992), 179. p.
141. 1984 tavaszán a csehszlovákiai magyarok addig nem tapasztalt hevességgel tiltakoztak a készülő iskolatörvény ellen, mely alkotmányértő és jogtipró módon lehetőséget teremtett volna a nemzeti kisebbség iskoláinak gyakorlati felszámolására. Az oktatási nyelvről szóló cikkelyek egy részét végül visszavonták, s ebben szerepe volt annak, hogy - tömegnyomásra - a CSEMADOK Központi Bizottsága pártcsoportja a párt és a kormány képviselőivel tartott megbeszélésén testületileg foglalt állást a törvényjavaslat ellen. Természetesen a "másik oldal" sem volt tétlen: "A politikai rendőrség akciói, mint mindig, most is elsősorban a megelőzést szolgálták. A komáromi magyar gimnázium igazgatójának február közepén parancsba adták, hogy csak a titkosrendőrség jelenlétében nyithatják föl az iskolába érkező postai küldeményeket." Duray Miklós helyzetmagyarázata a magyarnyelvű oktatás felszámolására irányuló szlovák törvényjavaslat megghiúsításának körülményeiről. In: Független fórum. Kéziratok tiltott magyar irodalom a Kárpát-medencében (1985), i.m. 244-245. pp.
142. A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Bibó (1984), i.m. 220-221. pp.
143. "Ez annak a következménye tehet, hogy a nem nemzetiségi orientációjú pártok révén is sikerült magyar képviselőket a parlamentbe juttatni, ezen kívül az Együttélés nem kevés szlovák szavazatot is kapott, s ezek szintén a magyar képviselőknek jelentettek támogatást. Az is elképzelhető, hogy a népszámlálás nemzetiségi adatai tévesek, ez a következő népszámláláson, 1991 márciusában kiderül." Ez utóbbit cáfolja, hogy a rendszerváltást követő első összeírás előzetes adatai szerint a magyarok lélekszáma 10 év alatt csak 1,3 %-kal nőtt, Szlovákia lakóié viszont 5,6 %-kal. Míg 1980-ban Szlovákia lakosainak 11,2 %-a volt magyar, 1991-ben csak 10,8 %-a. Szabó Rezső (1990), i.m. 111. p.
144. Gáspár Tibor magyar - történelem szakos tanárral 1990. októberében folytatott interjú részlete.

IV. Az empirikus vizsgálat

6. Nemzetiségi tudat

A köznapi, de a tudományos nyelvhasználat is a közelmúltig a "nemzetiség" fogalmával jelölte egy saját államisággal bíró nemzetnek más országban élő részét, ők azok, akiket hazájuk, államuk mellett - amelyben élnek - nyelvi, kulturális, történelmi érzelmi kapcsolatok fűznek egy másik országban élő,

anyanyelv vagy eredet szerinti nemzetéhez. /145/ Legjellemzőbb - s a legnehezebben megfogalmazható vagy értékelhető - sajátosságuk a nemzetiségi tudata mely az emberek állásfoglalásában, magatartásában nyilvánul meg. Ha a népcsoportnak (még vagy már) nincsenek közös igényei, nemzetiségi célkitűzései, akkor nem tekinthető nemzetiségnek: a törekvések minimuma, hogy az államon belül meg akarja őrizni megkülönböztető jegyeit.

A nemzetiséghez tartozás lehetséges kritériumai közül (72. kérdés) a döntő többség a szerzett élményt, a tudati-érzelmi összetevőt (az "ahová tartozónak tekinti magát" megfogalmazást) emelte ki: szám szerint 50 fő (85 %). Az adottság-típusú feltételek közül ugyancsak sokan szavaztak az anyanyelv szerepére: 61 % (36 fő). A szokások, hagyományok őrzése gyakorlása a 3. helyre került: ötödrészüket (11 fő) adta erre a voksát, s a nemzetiségi szülőktől való származás még ennyire! sem vélt mérvadó (10 fő = 17%). Válaszhiányt egy komáromi, egydiplomás, értelmiségi-inaktív pár gyermekénél rögzítettem.

Szintén két variáció volt választható annak jelölésére, miben különbözik leginkább a magyar nemzetiség a szlováktól (76. kérdés) - ennek ellenére volt, aki valamennyit jellemzőnek találta. Az elsődleges különbséget a nyelvben látja a két osztály tanulóinak 92%-a (54 fő), s ugyancsak jelentős a kultúra különbözőségére szavazók több, mint kétharmados aránya (42 fő = 71%) Az eltérő népviseletet, szokásokat 22-en (37%) tartották fontosnak kiemelni, míg a nemzeti tudatot 14 fő (csaknem a negyedrészük) említette. A belső tulajdonságokra mindössze 4 diák, a külső fizikai jellemzőkre 1 gimnazista szavazott.

Ugyancsak egységes véleményt tükröz, hogy a diákok 83%-ának (49 fő) erősítették nemzetiségi kötődését a gimnáziumi tanulmányok (61. kérdés). Két komáromi tanuló, érettségizett, szakmunkás-adminisztratív szülők gyermeke határozott "nem"-et írt, 8-an pedig - közülük 3 a helybeli - azzal válaszoltak: "nem foglalkoztam a kérdéssel". Ez utóbbi 10 diák között a legképzettebb hátteret 2 "egydiplomás", egyértelmiségi szülőpár képviseli, ahol is az anya háztartásbeli illetve nyugdíjas. A korábbi irányultságnak ellentmondani látszik, hogy a képzettségi skála alsó fokán állók, az egy érettségizettel sem bíró családok 3 képviselőjét is e válasznál találjuk - az így felelők aránya 30%-át teszik ki. A többi iskolázottsági kategória arányának megfelelő mértékben nyer helyet a "semleges" és elutasító válaszoknál. Azok fele, akik számára nem volt nemzetiségi tudaterősítő elem a középiskola, komáromi lakos. Az "igen" válaszhoz mindössze egyikük fűzte megjegyzésként: "igen, bár többen ezt akadályozni akarták". Mivel arról a komáromi fiúról van szó, aki a szlovákokkal kapcsolatos ellenszenvét több alkalommal is kinyilvánította (ő mondta, hogy "a szlovák nyelvnek nincsen színvonala", s hogy "a szlávok elleni harc" lenne a célja), így elképzelhető, hogy ebbeli magatartása és nézetei helyi szóvátételét kell e kijelentés mögött sejtenuk.

6-an (10% - egyikük komáromi) állították, hogy nem volt olyan tananyag melynek feldolgozásakor büszkének lettek volna nemzetiségi mivoltukra (62. kérdés). Az így válaszolóknak fele az előző kérdésben sem adott pozitív feleletet, s mivel újabb három tag is társult hozzájuk, így valamennyi képzettségi szint megtalálható köztük: az érettségizett, szakmunkás ill. irodai réteget két szülőpár gyermeke is képviseli. A túlnyomó többség - annak ellenére, hogy a hivatalos tananyag ehhez semmiféle alapot nem nyújt - a történelem tárgyra hivatkozott (42 fő = 71%), s közel ennyien (kétharmadrészük, vagyis 39 fő) az irodalmat jelölték meg. (Emögött bizonyára azt a nemzeti elkötelezettségű tanáregyéniséget is látnunk kell, aki - nem egyszer meghurcoltatásnak is kitéve magát - nemcsak a hivatalos tananyag "tálalásán", hanem szerkezetén is

változtatott...). Emellett 10-en a természettudományokat is fontosnak tartották említeni: a fizika, az orvostudomány, a matematika, a biológia; továbbá a zene kapott még helyet.

A homogén anyanyelvi szocializáció szerepe már több ízben fölmerült: a 63. kérdés ezt az oktatási intézményekkel kapcsolatban fogalmazza meg. A vélemények eltérőek: 61 % (35 fő) szerint az a jobb, ha a nemzetiségi iskolai (óvodai) oktatásban csak nemzetiségiek vesznek részt, 22% (13 fő) kedvezőbbnek véli, ha ez a szlovák nemzetiségűekkel közösen zajlik, míg 17% (10 fő) szerint ez teljesen mindegy (18. sz. melléklet). Mint leolvasható, a kizárólag anyanyelvi közegben folyó képzésre az egy- és kétdiplomás szülők gyermekeinek összesen kétharmada, az érettségizett háttérűek több, mint háromnegyede szavazott -a náluk alacsonyabban képzeteknél viszont már fordított az arány. Azon párok gyermekei közül, melyeknek csak egyik tagja végzett középiskolát, 62 % a szlovákokkal vegyes képzést tartja megfelelőnek illetve közömbös számára a dolog, s az ugyanígy válaszolók aránya a középiskolát egyáltalán nem végzett szülői háttérűeknél is 58%. Az e két képzettségi csoportba tartozók adják a kevert etnikumú képzésre szavazók illetve "közömbösek" 2/3-át. A községekenél kevertebb etnikumú lakosság ellenére - vagy tán éppen azért - a komáromi lakhelyű tanulók több, mint háromnegyede a kizárólag magyar közegben folyó képzés mellett foglalt állást. Válaszhiányt mindössze egy homogén felsőfokú képzettségű, értelmiségi, vidéki pár gyermekénél rögzítettem. Az egyetlen olyan tanuló, aki szlovák túlsúlyú településen (Érsekújvár) lakik, s a "mindegy"-gyel válaszolt, valószínűleg félreértette a kérdést, hiszen megállapítása csak a többségi nemzet tanáraitra vonatkozik: "feltéve, ha kitűnően tudnak magyarul írni és olvasni is, taníthatnak szlovákok is. Csak azért, mert szlovák, nem tudom elutasítani, ha kiválóan tudja a szaktantárgyat, amit tanít, miért ne". A "mindegy" válaszhoz fűzött másik megjegyzés szintén az oktatókkal kapcsolatos: "ez szerintem úgylis a tanároktól függ" (a hetényi lelkész leánya véli így).

Szintén az integráció fokára következtethetünk az arra adott válaszokból: a megkérdezett párválasztásakor szempont lesz-e, hogy leendő társa magyar legyen (69. kérdés). Legkevesebben (10 fő = 17 %) azok vannak, akik feltétlenül ragaszkodnak a saját etnikumbeli párhoz. A szellemi elit gyermekeit zömmel itt találjuk: a 4 homogén felsőfokú páré közül 3 volt ide sorolható (19. sz. melléklet).

Arra, hogy lehetőleg magyar legyen a társa, összesen 27 tanuló (46 %) szavazott: az egydiplomás háttérűek csaknem háromnegyede, az egy érettségizett szülők több mint fele, míg az érettségizett illetve középiskolát egyaránt nem végzett párok gyermekeinek csak harmadrésze. Ez utóbbi két csoport tagjait legnagyobb számban (42 ül. 58 %) azok között találjuk, akik számára a magyar etnikumhoz tartozás nem lesz döntést befolyásoló szempont: számottevő arányban szavaztak még erre a vidéken élő, egy érettségizett szülő családok gyermekei is (5 fő, közel 40%-uk volt ide sorolható). A foglalkozási csoportok szerinti megoszlás leképezése a fentieknek. Azok szülei között, akik számára közömbös a leendő társ nemzetiségi hovatartozása, nem találunk "tiszta" értelmiségi párt, de az egyetlen értelmiséggel bíró családok közel egyharmada, a szakmunkás-irodai rétegbe tartozóknak már 44%-a volt ide sorolható. Saját létszámukhoz képest legnagyobb arányban (63 %) a legalsó kategóriába soroltak: a szak- és betanított, mezőgazdasági fizikai munkás, háztartásbeli tagú párok gyermekei választották ezt az álláspontot. A 30:70-es helybeli - bejáró arány pontosan tükröződik az első választípus mellett döntők esetében, míg a "lehetőleg magyar legyen" variációt számukhoz képest valamivel többen, a "nem lesz jelentősége" felelet valamivel kevesebben választják a

komáromiak. Mindössze egy indoklást fűztek a nemzetituda- semleges állásponthoz: "nem az a biztosíték egy jó házassághoz, hogy az illető magyar-e vagy szlovák" (bejáró, érettségi nélküli szakmunkás - általánost végzett háztartásbeli anya gyermeke). Ez kétségtelenül így igaz, ám szólaltassák meg a másik fél is; ez esetben a Délvidék legjobb magyar szociálpszichológusa: "Az együttélés első időszakában /.../, amikor az alapvető szerepek, szabályok kimunkálása folyik a házastársak között, s már megjelenik a hatalmi viszonyok erőharca, a családon belül használatos nyelv kérdésének eldöntése - már amennyiben ez a kérdés egyáltalán felmerülhet -, a házastársak egyikét rendszerint előnyösebb helyzetbe juttatja. Az etnikai közösséget elhagyni készülő, nyelvének feladásával már fél lábbal kilépő fél azt követően, hogy a gyerekek iskolába kerülésével a domináns nyelv kérdése végérvényesen eldőlt, jelentős hátrányba kerül /.../ ha további kompromisszumok árán is, de rendszerint létrejön egy új «egyensúly helyzet» a domináns pozíciójú «gondozó», és a beilleszkedő, alkalmazkodó szerephelyzetek közé szerveződve. /.../ A vesztes fél, a «békeesség» kedvéért, utóbb feladja nemzeti identitását, s nyelvének háttérbe szorulása után szokásait, kultúráját is halványulni engedi". /146/

Az, hogy majdani más nemzetiségű házastársa megtanulna magyarul (71. kérdés), 80%-uk (46 fő) számára érzelmileg fontos lenne, s örülne neki. A feladat egyeseknél teljesen magától értetődő - legalábbis a mai gondolkodásmódjuk szerint: "az logikus, hogy megtanulna, mert megtanítanám" (városlakó, érettségizett szakmunkások gyermeke). Ennek hasznosságára 5-en utaltak ("szüleimmel való érintkezésnél"), s csak egyikük nyilatkozta, hogy inkább az igyekezetet értékelné. Ketten azzal válaszoltak: "úgyis magyar lesz". Mindössze egy tanuló, vidéki, érettségi nélküli szakmunkások gyereke nem nyilatkozott.

Az anyanyelvi és nemzetiségi önbesorolás (59. kérdés) variációi közül a legtöbben (33 fő = 56%) a csehszlovák állampolgárságra és magyar nemzetiségre, vagyis a "csehszlovákiai magyar" hivatalos meghatározásra voksoltak, míg 21-en (36 %) a jelző nélküli "magyar" kategória mellett döntöttek, ketten pedig mindkettőt érvényesnek tartották. Mindössze egy tanuló minősítette "szlovák nemzetiségű magyar anyanyelvűnek magát (vidéki, érettségizett szakmunkások gyereke; ugyanaz a tanuló, aki a szülők etnikai besorolásakor a legfeljebb statisztikusok, demográfusok fejében élő "csehszlovák" nemzetiséget jelölte meg.) Egy értelmiségi-háztartásbeli szülőpár leánya, miután magát csehszlovákiai magyarként definiálta, a "magyar" jelző mellé azt írta: "szívesen lennék"...

A nemzeti hovatartozás csak egyetlen tanulónál nem volt az önmeghatározás lényeges kritériuma: az előzőleg Johannesburgban élt fiú a "te minek érzed magad," kérdésre úgy felelt: "embernek, európainak". Hozzám közelebb áll a neves külpolitikai újságíró véleménye: "semmilyen internacionalizmus - globalizmus, szupranacionalizmus, akármi - sem lehet más, mint történelmi helyüket megtalált, önmagukat felvállaló, sorsuk felett rendelkező nemzetek közössége. A nemzetet semmiféle nemzetfeletti képződmény nem pótolja." /147/

Lábjegyzetek:

146. Hódi (1992), i. m. 79-80. pp.
147. Kalmár (1990), Lm. 17-18. pp.

IV. Az empirikus vizsgálat

7. Az anyanemzethez fűződő kapcsolatok

A határ szó szerint csak karnyújtásnyira van - ez is magyarázza, hogy mindannyian jártak már anyaországukban (77. kérdés): valamennyien megfordultak már turistaként, üdülési céllal. Azt, hogy az így meghúzott határ, a lakosságcsere, a Duna túloldalára üldözés elsődleges közösségeket rombolt szét, mutatja, hogy csaknem háromnegyedüket családi kötelékek is fűzik Magyarországhoz: 42 fő jelölte a rokonok, míg 2 fő a barátok látogatását célként. Többen a vásárlással (6 fő), szórakozással (4 fő), sporteseményekkel (3 fő) kapcsolták össze a határátlépést, szintén 3-3 fő versenyeken való részvételt, fellépést említett. Nyelvi táborban viszont mindössze 2-en jártak, egyéb táborban, illetve átutazóban 1-1 fő volt. Úgy vélik 18-an, hogy egyértelműen magyarnak (30 %), 35-en, hogy szlovákiai magyarnak (60 %) sorolták be őket hazánkban (78. kérdés), ketten egyidejűleg választották mindkét meghatározást. Mindössze csak 2 tanulóval esett meg, hogy csehnek könyvelték volna el, egyikük pedig - helyenként - szlováknak is minősített. Egy diák "nem tudom"-mal felelt. A legelső besoroláshoz ismét kapcsolódott egy sokat eláruló megjegyzés: "magyarnak -nagyon remélem!" (Városi, érettségizett, nyugdíjas-adminisztrátor pár gyereke).

A túlnyomó többség arra is igennel voksolt, vállalna e időlegesen munkát, vagy szívesen tanulna-e Magyarországon (66. kérdés): 43-uk, csaknem háromnegyedük egyértelmű álláspontja ez. 9-en (15 %) ezen még nem gondolkodtak: a legképzettebb közülük egy kétdiplomás -egyedülként - városlakó értelmiségi pár gyereke, s a többiek közül is csak 2 esetben érettségizett mindkét szülő. 4-en (7 %) elutasítják a lehetőséget: közülük a két komáromi tanuló 1-1 szülője felsőfokú végzettségű. Egy diák volt, aki igennel felelt, holott erre még nem gondolt (?), ketten pedig nem nyilatkoztak. Utóbbiak szakmunkás-háztartásbeli szülői háttérűek, a képzettebb, érettségizett szülők gyermeke azt jegyezte meg: "sokat gondolkodnak (sic!) rajta."

Mintegy kontrollként néhány oldallal később az szerepelt: 'Szeretnél-e anyanyelvi országodban élni?' (82. kérdés) A nem következetes állásfoglalást tükrözi, hogy a válaszok itt jóval szórtabbak; s más arányokat mutatnak, mint az előbbieken. Az ideiglenes, rövid távú Magyarországon lakást 14-en választották: pontosan a felük az érettségizett szülői háttérű, a náluk magasabb képzetteket 3 vidéki "egyértelmiségis" család gyereke, az alacsonyabb iskolatípust befejezetteket 4 fő képviseli. Legtöbben, 22-en a tartós áttelepülést is vállalnák: itt találjuk az egy- és kétdiplomás háttérűek (3 illetve 5 fő) illetve az egy középfokú végzettségű párok gyermekeinek legnagyobb részét (6 fő). Az egyértelmű elutasítást itt - szemben az előbbi 4-gyel - 8-an választották, többen hozzátéve: "itt születtem, ezen a területen szeretnék megmaradni magyarnak." (Olyan tanuló is akadt, aki az előző kérdésre "nem"-mel reagált, most a "rövid ideig" változat volt számára a legrokonszenvesebb). Ezen 8 tanuló 50%-a is az érettségizett kategóriához kötődik, míg azon 13 diák szülei között, akik még nem gondolkodtak a kérdésen, a képzettségi "lista" alsó két osztálya alkotja a domináns csoportot. Ha a foglalkozások függvényében vizsgáljuk a megoszlást, a "rövid ideig" alternatíva - két kivételtől eltekintve - az

egy értelmiséggel bíró, illetve a szakmunkás - irodai alkalmazotti rétegbe tartozó családok gyermekeire volt jellemző. A "hosszú ideig" lehetőséget választók csaknem fele a homogén és egyértelmiségis családok gyermeke: 3 illetve 7 főt soroltam ide. Az "elutasítók" szülei közt 5 a háztartásbeli anya: a párjuk 3 esetben szakmunkás, 2 házasságban értelmiségi. Azok között, akik még nem döntöttek, számarányukat jócskán meghaladó mértékben a legalsó foglalkoztatási kategóriába soroltak gyermekeit találjuk. A komáromiak egyaránt 6-6 fővel voksoltak az első két variációra, míg az elutasítók közt 3-an, a még meditatálók között 2-en vannak. A volt johannesburgi fiú - nem meglepő - ismét abszolút közömbös álláspontot vall: neki úgymond "mindegy". Egyikük új válaszlehetőséget is felvetett: "akár tartósan is, de szülőföldemen" (= vidéki szakmunkás-háztartásbeli, érettségi nélküli pár gyermeke).

A szellemi-érzelmi kötődés bizonyos lexikális tudást is feltételez. Kíváncsi voltam arra, becslésük szerint hány magyar él Magyarországon, illetve hol élnek még magyarok a világban nagyobb számban (74-75. kérdés). A reális szám adatokhoz a 10-10,5 millió közti értékeket soroltam: 49-en azt jelölték. 11 milliós felülbecslést egy esetben (egydiplomás, értelmiségi, vidéki család gyermekénél), 7-10 milliós alulbecslést 7 alkalommal rögzítettem. (Mindannyian falulakók, egyetlen diplomás van a szülők között). Ketten nem tudtak válaszolni: a hetényi lelkész leánya, illetve a vidéki, szakmunkásképzőt végzett fizikai munkások gyermeke, aki a történelmi személyek jellemzésekor is 16 nevet kitöltetlenül hagyott.

Érdekes megoszlást mutat az országok felsorolása - először nézzük az "utódállamokat". Románia (Erdély) 51, Jugoszlávia (ezen belül önállóan csak a Vajdaság szerepel) 31, az (akkor még létező) Szovjetunió (Kárpátalja, Kárpát-Ukrajna, Ukrajna megnevezésekkel is) 25, Ausztria (Burgenland) 20, Csehszlovákia (Szlovákia, Felvidék) 7 voksot kapott. Amerikára, Kanadára és az USA-ra összesen 62-en szavaztak, Dél-Amerika, Brazília, Argentína 5 alkalommal szerepelt, az NSZK 17, Ausztrália 16 esetben, Svájcot 2 fő, Bulgáriát és Finnországot (?) 1-1 tanuló írta még.

Lesújtó történelmi-földrajzi tájékozatlanságot mutat, hogy 6 diák (10 %) egyetlen Magyarországgal határos országot sem említett: az egy diplomával bíró, illetve az egy érettségivel sem rendelkező szülőpárokat egy-egy gyerek képviseli, 2-2 fő szülei pedig egyaránt elvégezték, illetve közülük csak egyik fejezte be a középiskolát. Egyenlő arányban oszlanak meg a foglalkozási csoportok között. Mindannyian bejárók, csakúgy, mint az egyetlen utódállamot említők túlnyomó többsége: 9-ből (15 %) 8 fő. 17-en (29 %) kettő, 15-en (25 %) három, 10-en (17 %) négy, az anyaországgal határos államot soroltak fel, s mindössze 1 diák akadt (vidéki, egyértelmiségis, egydiplomás szülők gyereke), aki valamennyi utódállamot felsorolta. (Bár, azok közt, akik négyet említettek, sokan a számukra magától értetődő Cseh-Szlovák Köztársaságot hagyták ki, ezért teljes értékű feleletnek fogható fel a legtöbbjüké.) Az ezirányú tájékozottság inkább a lakóhellyel, mintsem a szülők iskolázottságával mutatott összefüggést: a homogén diplomás háttérűek 3/4-e, az érettségizett és a legalacsonyabb iskolázottságú szülők gyerekeinek több mint a fele legfeljebb 2 utódállamot jelölt. Nem egy utódállamról tudnak a városiak: ezt jól tükrözi, hogy az 1 szomszédos országot említő 9 tanuló közül 1 a helybeli, a 2-őt soroló 17 közt 6, a 3-at író 15-ből 4, míg a 4-ről informáló 10 diákból 7 a komáromi. Nem számszerűsíthető válasz ("szomszédos országokban") mindössze egy akadt: vidéki, egydiplomás család tagjái.

A múltban lebecsült, s önmaguktól megoldódónak vélt kisebbségi gondok évtizedeken át tabunak minősültek a széles nyilvánosság előtt, egész az 1980-as

évek végéig. A rendszerváltással párhuzamosan a magyar tömegtájékoztatás és az alternatív szerveződések fokozottabb figyelmet kezdtek szentelni - a romániai mellett - a szlovákiai magyarság helyzetének is: ezt alátámasztják a 79. kérdésre adott feleletek. Arra, hogy érdeklí-e a más országokban élő magyarokat a szlovákiai magyarok sorsát 22-en (37 %) egyértelmű "igen"-nel válaszoltak, s csak 3-an (5 %) adták a "kevésbé" határozót. A tanulók fele (30 fő = 51 %) szerint nem lehet általánosítani, ugyanezt, de az előző választípus egyikét is 1-1 fő választotta. Szintén 1-1 diák írta azt: "nem tudom", illetve "remélem", mindketten középvégzettségű, "egyértelmiségis," vidéki illetve helybeli családok gyermekei.

Ugyancsak a két nemzetrészt kapcsolatára utal a 80. kérdés, mely úgy szólt: "Tudomásod szerint gondoskodik-e az anyanemzet a szlovákiai magyarokról?" A pozitív véleményen lévők között - csakúgy, mint az előző válaszadáskor - az értelmiségi munkakörű szülők gyerekeit találjuk zömmel: az "igen, maximálisan" álláspontot képviselő 5 diák (8%) homogén illetve "egydiplomás" és érettségizett, egy- és két értelmiségivel bíró család tagja. Legtöbben (31 fő = 53%) úgy vélik: Magyarország gazdasági problémái a hatékony segítséget nem teszik lehetővé, bár elveiben azt megfogalmazza, s ugyancsak sokan (17 fő = 29 %) értettek egyet az ennél kritikusabb ("lehetőségeihez képest nem eléggé") megfogalmazással. Mindössze 5-en voltak, akik tagadták még az erre való törekvést is, illetve nem tudtak ilyenről. A feleletek nem kötődnek tipikusan egy-egy képzettségi vagy foglalkozási, lakóhely szerinti párosításhoz. Annyi a számokkal is igazolható tény, hogy az egyaránt vagy részben felsőfokú végzettségű szülők gyerekeinek túlnyomó többsége (a 15 diákból 10) a többiekénél "toleránsabb" az anyaországgal szemben: mindannyian az első két választípus mellett voksoltak.

Csak egy diák nem felelt arra, minek kapcsán tölti el büszkeség, ha a magyar nemzetiségről esik szó: vidéki, középvégzettségű, "egyértelmiségis" család gyermeke. Legtöbben (49 fő = 83%) a kultúrára, a művészetre, a műveltségre hivatkoztak, kétharmadrészüket (39 fő) a történelmi múltra. A sportteljesítményekre 24-en (40%) voksoltak, a politikára, a diplomáciára mindössze 5-en (8%) - s ha Magyarországnak a kelet-közép-európai politikai változásokban játszott szerepére gondolunk, méltán tarthatjuk alacsonynak ezt az arányt. A technika, a tudomány összesen 5 alkalommal szerepelt, míg a legkevesebb választás (2 fő = 3%) - a gazdasági szerkezetváltással felgyorsult infláció, növekvő munkanélküliség következményeként - az életszínvonalra esett.

Több témakörre voltak bonthatóak azok a kijelentések, melyek arra a kérdésre születtek: 'foglald össze egy mondatban, mit jelent számodra Magyarország illetve Csehszlovákia' (94. kérdés).

Az előbbi 35 tanuló esetében (60%) az anyanemzet, anyaország anyaföld, anyanyelvi ország minősítést kapta. Érdekesek az ehhez fűzött megjegyzések: anyaországot "ahová szeretném, ha mielőbb visszatérhetnék"; "ahol magyarul beszélhetek"; "mely mindig támogatni fogja a határokon túl élő magyarokat"; "ahová szívesen utazok"; "anyaföld - a magyarságé"; "anyaország, amelyből őseim származnak"; "nemzetem országa"; "szomszédos állam, ahol a magyar anyanemzet él". Az e típusú válaszokon belül mindössze egy a negatív véleményt tükröző: "az anyaország elhanyagolta a határokon kívül maradt magyarokat" (városlakó, érettségizett, egyedülálló adminisztrátor az anya).

A második nagyságrendi csoportot a haza fogalom köré gyűjthető megállapítások alkották: 11-en (csaknem egyötödrészüket) vélekedtek így. A meghatározások döntő arányban pozitív érzelmi kötődésről árulkodnak: "a

magyarok igazi hazája annak ellenére, hogy nem mind él ott"; "európai állam, második hazám"; "őseim hazája, melyet a magyarok megvédték, megműveltek és újból és újból a romokból felépítettek"; "a szülőföldet, a hazát [jelenti], az országot, melyben élni szeretnék." Ez utóbbinak a negatív meghatározások és az ambivalens vélemények mondanak ellent: "nem a szülőföldem"; "nemzetiségem szerint a hazám, viszont a szülőföldem Csallóköz, mivel itt élek"; "egy ország, ahol az anyanyelvem a hivatalos, de otthon itt érzem magam."

Csaknem ugyanannyian (9 fő = 15 %) vagy az előzőek mellett, vagy azoktól függetlenül a rokonságot említették Magyarországgal kapcsolatban. Ez az egyéni, a kitelepített családtagokkal való kapcsolattartást, illetve az azonos történelmi múltból és kultúrából eredő közösségi rokonságot egyaránt jelentette: "történelmi haza, múlt, anyanyelv, nemzetiség"; "ország, ahol kultúránk azonos"; "egy másik ország ugyan, de összeköt vele a nyelv, a kultúra".

A legkevesebben azok vannak (6 fő), akik definíciója szerint hazánk egyszerűen csak egy másik ország: a tanulók 10 %-a volt ide sorolható. Nagyobb részük pozitív érzelmekkel viseltet irántunk: "mindig szívesen megyek Magyarországra, mert ott kedvesek, előzékenyek az emberek"; "egy olyan hely, ahol könnyen megértetem magam, ami közel áll hozzám"; "az az ország, ahová szívesen utazok"; "elszegényedett ország, melyre mindig büszke vagyok". Abszolút semleges "szomszédos állam" meghatározás egy akadt, s volt, aki szerint a legfontosabb elmondandó dolog, hogy "Magyarországon most csak az tud érvényesülni, akinek megfelelő anyagi alapja van." Az így válaszolók fele "egydiplomás" családú, s csak egy fő az, akinek legalább egyik szülője érettségizett. A 12 szülő közül 3 a háztartásbeli anya: a többiek között értelmiségieket, szakmunkás-irodai alkalmazotti rétegbe tartozókat, betanított munkást egyaránt találunk - közülük egy pár a helyben lakó. Mindössze 5-en voltak, akik egyáltalán nem feleltek semmit.

Egy 1987-ben végzett vizsgálat azt állapította meg: "A szlovák-magyar vegyes nemzetiségű területeken élő magyarok etnikai identitástudatának struktúrája szempontjából két lényeges összetevőt kell megkülönböztetni. A «magyarságtudat» tényezője azt tartalmazza, hogy magyarnak tekintik magukat és azonosulnak más magyarokkal. A «csehszlovákiaság érzése» pedig azt jelenti, hogy ahhoz az államhoz tartozónak érzik magukat, amelyben élnek." /148/ Ezt alátámasztják a Csehszlovákiára vonatkozó megállapítások is. 36-an (61 %) a hazát, a szülőföldet, az otthont értik alatta. E kategória eltérő érzelmi hozzáállásokat is rejt: "szülőhazám - ide kötnék a barátok, a rokonok, a család, az emlékek"; "hazám, ahol élek és nagyon jól érzem magam"; "hazámnak így még nem egészen érzem, de Felvidéket igen"; "nincs velem bajom, de neki néha oktanul is van velem"; "szűkebben hazám (gondolj Nagy-Magyarországra)"; "a hazámnak kell tekintenem, mivel itt születtem"; "hazám, ahol születtem, és ahol szeretném békében, egyenjogúságban, demokráciában leélni az életem"; "itt kell élni - otthon". Az "anyaország, melynek lakosa vagyok" meghatározást csak egyikük írta, míg 14-en (24 %) mindössze az érzelmekkel nem terhelt lakóhely minősítést adták: "az az állam, ahol születtem, és napjainkban is élek (kisebbségben)"; "ország, ahol élek"; "hely, ahol élek - nincs különösebb kötődés"; "ebben az országban élek, ezért kötelességem megtanulni nyelvét és megismerni kultúráját, irodalmát". Ugyanezen tanuló (vidéki, részben érettségizett, irodai-szakmunkás rétegbe tartozó szülők gyereke) Magyarországgal kapcsolatban azt írja: "a nemzetem anyaországa, ezért tisztelem és használom nyelvét, kultúráját és irodalmát." Van, aki azt is hozzáteszi: "örülök, ha az ott élő emberek eredményeket érnek el" (városlakó, középvégzettségű betanított értelmiségi szülők).

A kisebbségben élőket, nemzetiségeket gyakran éri az a vád, hogy nem eléggé jó "patrióták", hogy nem érzik eléggé hazájukban a közösség területét. Esetükben ez arra az 5 diákra (8%) érvényes, akik válasza az utódállamország cím alá vonható: pozitív, negatív viszonyt, illetve semleges álláspontot tükröznek az alábbiak: "állam, ahol élek és ahol dolgozni fogok"; "az a művileg megteremtett állam, amely Magyarország nagy részét bekebelezte"; "egy utódállam, az állampolgárságon kívül semmit nem jelent"; "nem sokat jelent." A fentiek azon tanulókhoz kötődnek, akik az előző kérdésekben is a többségi nemzettel szembeni elutasító álláspontot képviselték. Két vidéki diák (értelmiségiek, illetve szakmunkások gyermeke) nem válaszolt, míg egyikük nem a kérdésre felelt: "nagyon nagy bonyodalmak vannak a nyelvtörvény körül" (vidéki szakmunkások a szülők, egyikük érettségizett).

A kérdőív utolsó (94.) kérdése a magyarokat és a szlovákokat jellemző tulajdonságok felsorolására szólított fel: ez alapján számszerűsíthető volt, élnek-e a fejekben a nemzeti elfogultságot jelző etnikai sztereotípiák.

A kapott jellemzőket 5 tematikus csoportba soroltam. Előjelük alapján a következőképpen oszlanak meg nemzetenként:

Népcsoport	Magyarok		Szlovákok		Összesen	
	+	-	+	-	+	-
A jellemzett témakör	+	-	+	-	+	-
Eszmék, lélektani jellemzők	6	—	—	4	6	4
Történelem; európaiság	6	-	2	1	8	1
Nemzettudat	4	1	3	7	7	8
Hétköznapi, általános emberi tulajdonságok	17	12	5	16	22	28
Kulturáltság, műveltség	5	-	1	2	6	2
Összesen	38	13	11	30	49	43

Azok válaszaiból, akik konkrét tulajdonság-sorolásra vállalkoztak, egyértelműen kiolvasható a magyarság pozitív megítélése s a szlovákokkal szemben negatív beállítódás: az anyanemzet polgáira csaknem 3-szor annyi kedvező, mint előnytelen jelző jutott - ugyanez a többségi nemzet tagjainál éppen fordított.

Érdeemes egyenként is áttekintenünk, milyen válaszok születtek (a zárójelben lévő szám mutatja, ha több alkalommal is említik a tulajdonságot).

1. Eszmék, lélektani jellemzők

Mint a táblázatból kitűnik, a magyarokkal kapcsolatban csak pozitívak kapnak helyet, ezek: "a világ felé nyitottabbak vagyunk", "megbecsülés" (2), "jobbra való törekvés" (2), "becsületeselek". A szlovákságra egyesek viszont csak az alábbiakat találják igaznak: "kisebbségi komplexusban szenvedő nép" (2), "csak saját érdeküket nézik". A legszélsőségesebb jellemzést a már többször idézett, komáromi, adminisztrátor középvégzettségű anya fia adja: "Európa új nemzetei (?) közé tartozik, a 19. században kezdenek megjelenni, nemzetté válni a hegyekben élő tót (szlovák) törzsek, melyek állattenyésztéssel (birka) foglalkoztak. Az ilyen nemzetekre jellemző agresszivitással, követelődzéssel

törtetnek még ma is." Mindez iskolapéldája a történelmi tényekkel szemben szilárd előítéletes gondolkodásnak.

2. Történelem, európaiság

A magyarságot - e szempont alapján - ismét csak kedvező jelzőkkel illették: eszerint "európai nemzet, ezeréves múlttal" (2), mely "sok hírességet adott." A "nekünk van múltunk" megfogalmazás pozitív értékkülönbséget sejtet a többségi nemzettel való összehasonlításkor. A magyarok "ismerik történelmüket", a nemzetnek "az egységes Európában a helye."

Ezzel szemben a szlovákoknak úgymond "hiányos a történelmük, nincs kiemelkedő személyiségük." A józanabbak két pozitív megállapítással is illették az államalkotókat; eszerint ők is "ismerik történelmüket", s "az értelmiség kis részét európai gondolkodásmód jellemzi."

3. Nemzettudat

Többen úgy vélik: a magyar "büszke, fejlett, erős nemzettudatú nép" (2), "igazi nemzet", tagjai "a magyar probléma megoldására törekvőek." Egyetlen negatív minősítés akadt - ezúttal vidéki, érettségizett szakmunkás pár gyermekétől: "túl sok felhajtást csinálnak a nemzetiségek körül (a más országokban élő magyarok) és nem sokat tesznek érte."

A szlováksággal kapcsolatban pozitív jelentéssel 3-szor kerül szóba a nemzeti tudat érzése, ennél több azonban a negatív minősítés: a "fejletlen nemzeti öntudat", mely úgymond "nem forrott ki teljesen". Van, aki úgy véli: "ahelyett, hogy a gazdasági helyzeten gondolkodnának, a magyarokkal és az önálló szlovák állam megalapításával törődnek"; de ezzel ellentétes vélemény is akadt, miszerint "a nemzetiségekkel nem törődnek". Újabb egymást kizáró megállapításokat is találunk: "ugyanolyan nép, mint a többi, egyes csoportoknál érződik a sovinizmus, de ez csak kisebb rétegnél" - "többségük primitív, fasiszta, nacionalista" (2). Mindkét népet jellemzi az alábbi megállapítás: "a nemzeti öntudat mindkettőnél túlzott - mint minden embernek .

4. Hétköznapi, általános emberi tulajdonságok

A legtöbb jelzőt e kategóriába sorolhatjuk: összesen 50-et. A korábbi irányultságot tükrözi, hogy a pozitív megállapítások több, mint háromnegyede a magyarokra, a negatívak 57 %-a szlovákokra vonatkozik.

Az e címszó alá sorolt pozitív magyar tulajdonságok: nem annyira önsajnálók és sértődékenyek, segítőkészség, törődés másokkal (2), előrelátás (2), szimpatikusak, hidegvér (2), higgadtak, kedvesek (2), előzékenyek, szívesen fogadnak, érdeklődőek, értelmesek, "akarás" (2). A negatívak: robbanékony, forróvérűek, vannak primitívek, sokszor előbb cselekszenek, utána gondolkodnak, vannak rosszak, bajkeverők, akik összeugratják a szlovákokat és a magyarokat, anyagiasak (2), szeretnek kötekedni, sírva-vigadós nemzet, akad, aki csak a mellét döngeti, köztük is vannak rosszabb tulajdonságúak.

A többségi nemzet tagjairól mindössze annyi elismerő vélemény szól: vannak haladó szelleműek, köztük is vannak nagyon aranyosak, akadnak jó szlovák barátok is (2), a nagyobb rész megértő. Több, mint háromszor ennyi a negatív jelző: önfejű, meggondolatlan (3), forrófejűség (3), kisebbségüket agresszivitásba burkolják (2), könnyen elvakíthatók (nemzetiségi kérdésben),

magamutogatók, mindent maguknak akarnak megkaparintani, némelyek ellenségesek, a maticások ürügyekre, hallomásokra támaszkodnak, a szlovákok közt több a melldöngető. Egyikük ezt írta: "megvetem azokat, akik a magyarokat utálják, de ez nem általános, nem minden szlovák gondolkodik így".

5. Kulturáltság, műveltség

A magyarokra ismét csak elismerő megállapítások vonatkoznak: "kulturáltak" (3), "a politikában a legtöbbször kiválóak", s "mintha műveltebbek lennének, mint a szlovákok." Ez utóbbiak megítélése ez: "kulturálatlanok nagyrészt" (2), s mindössze egy diák akad, aki szerint "ápolják kultúrájukat."

17%-uk sem a magyarokról, sem a szlovákokról nem adott jellemzést, 1-1 tanuló pedig csak egyikről írt. A választ egészében vagy részben elutasítók (12 fő) szülei közt egyetlen diplomás sem akad: a homogén érettségizetteket 5 fő, a részben középiskolai végzettségű párokat 3 fő, a legképzetlenebb alsó kategóriát 4 fő képviseli, közülük 2-en helybeliek.

Bizakodásra ad okot, hogy az összes megkérdezett csaknem fele (27 fő = 46%) úgy véli: egy-egy nemzetiséget nem lehet általánosító definíciókkal, etnikai sztereotípiákkal leírni. A tulajdonság - úgymond - "a nemzettől független", "az emberektől függ", "mindkettőben van ilyen is, olyan is." Van, aki úgy véli: "globálisan minden ember egyforma", egy másik megfogalmazás szerint "minden ember sokféle lehet, mindenkire lehet jót és rosszat mondani". Egyikük véleménye, hogy "kér embertípus van: hitvány és rendes, a nemzeti hovatartozás nem lényeges." Mindkét népcsoportra vonatkoznak az alábbiak: "normálisak, mint a többi ember, vannak köztük elfogultak is, de mindenhol az emberséget kell tisztelni"; "csak a nyelvben különböznek, s mindkét oldalon található ún. túlhevített személyek, csoportok - véleményem szerint ez mindkét félnek többnyire árt"; "azt hiszem, nem lehet egy embert csak azért pozitív vagy negatív tulajdonságokkal felruházni, mert magyar vagy szlovák. Minden nemzet tagjai között vannak józanok és kevésbé józanok." Azok között, akik ezt az álláspontot képviselik, a kétdiplomás háttérűek felét (2 fő), az egy felsőfokú szülővel bírók csaknem háromnegyedét (8 fő), az érettségizett szülők gyermekeinek 42%-át (8 fő) találjuk, A még alacsonyabban képzett családok gyermekei ennél is kisebb arányban vállalják ezen "elfogultságmentes", objektív véleményt: az egy érettségizett tagú szülőpárokat csak 5 diák (38 %), a középiskolát egyáltalán nem végzett családokat mindössze 3 tanuló (az ide tartozók negyedrésze) képviseli. A komáromiak zöme (10 helybeli) volt ide sorolható. Végezetül érdemes a legárnyaltabb véleményt idézni - egy vidéki, alapiskolát végzett háztartásbeli nő és érettségi nélküli szakmunkás férfi gyermekének válaszát: "Az embereket nem lehet nemzetiségük alapján osztályozni: a kérdést rossznak tartom. Vannak minden nemzetnek nemzeti sajátosságai, temperamentuma. Az a baj, ha valaki a tényeket elferdítve többre tartja magát, mint ami valójában. Minden nemzet adott valamit, ami az emberiségnek használ: némelyik többet, némelyik pedig kevesebbet: A szlovákok mást hibáztatnak azért (főleg a magyarokat és a cseheket), hogy a világ nem ismeri őket. De erről egyedül ők tehetnek, és az értelmesebbje azt tudja, s próbál rajta javítani." /149/

Lábjegyzetek:

148. Zelová Alena: A nemzeti kisebbségek identitása Szlovákiában = Regio, II., no. 1. (1991), 61. p.
149. Egyetlen diák akadt, aki - mivel ez a megfogalmazásból valóban nem derült ki egyértelműen - kizárólag csak a szlovákiai magyarokra vonatkoztatható választ adott: "vannak olyanok, akik gyűlölik a szlovákokat, mondván, hogy azok jöttek ide és most minket akarnak elüldözni, vannak olyan magyarok is, akiknek minden közömbös. Vannak, akik megfontoltak, reálisak - ezek vannak többségben. A szlovákoknak most bemesélték (...) olyan szlovák nacionalisták, akik a hatalomra pályáznak, hogy a magyarok rosszat akarnak nekik. És sajnos vannak olyan szlovákok, akik ezt elhiszik, de vannak reálisan gondolkodóak is" (vidéki, érettségizett, betanított értelmiségi apa, alapiskolát végzett háztartásbeli anya gyermeke).

IV. Az empirikus vizsgálat

8. Magánszféra, egyéni célkitűzések

Mindössze néhány kérdés szólt arról, magánéletükben szerepet játszik-e, a jövőbeli céljaikat befolyásolja-e a nemzeti hovatartozás.

7-en (12 %) nem válaszoltak arra, milyen nyelven beszélnek partnerükkel - bizonyára azért maradtak adósak a felelettel, mert nincsen fiú vagy lány, akivel járnak (68. kérdés). A döntő többség (48 fő = 81 %) a magyart jelölte meg, 3-an mindkét nyelvet. (Köztük 2 a komáromi, a 6 szülő közül 5 az érettségizett, 1 az alapiskolát végzett). Magától értetődő egy vidéki, nem érettségizett, szakmunkás-inaktív pár gyerekének a véleménye: "ha magyar, magyarul, ha szlovák, szlovákul."

A gimnázium befejezése után - 5 kivétellel - mindannyian szeretnének továbbtanulni: komáromi szakmunkások gyermeke - egyedülként - a munkába állást, 3 vidéki - a képzettségi skála szélső pólusain és a "középszinten" állókat egyaránt képviselve - a szakmatanulást tervezi. Egyetlen határozatlan akad köztük: egy vidéki, érettségi nélküli szakmunkás-inaktív pár gyereke még nem döntött.

"A lényegi kérdés az, hogy az «intézményesítés» [a nemzetiségi kulturális szervezetek létrehozása] és a nemzeti-nemzetiségi kultúrák kölcsönhatásának eredményeként mennyire tud a kisebbségi közösség lépést tartani a többségi nemzettel, hogy a szocializáció és tudatszervezés sokféle szintje és formája közül (oktatás, publicisztika, tudomány, művészet, politika, vallás, filozófia) mi mindennek a művelésére tesz szert, illetve milyen kompromisszumokra kényszerül. /.../ Az egyoldalúvá válás és beszűkülés leggyakoribb formája az irodalomközpontúság. Ami azt jelenti, hogy a kisebbségi értelmiségnek az anyanyelvi művelődésigénye kizárólag írókra, költőkre, irodalomkritikusokra, újságírókra és újságszerkesztőkre korlátozódik, míg az értelmiség más rétegei - közgazdászok, történészek, politikusok, orvosok, szociológusok, filozófusok, pszichológusok, néprajzosok stb. - a nemzeti kultúra ápolásában, gyarapításában nem vesznek részt. Vagy azért, mert a kisebbségi kultúra ilyen vonatkozásainak művelésére nincs lehetőség, vagy mert az értelmiségnek ez a rétege egyszerűen hiányzik, illetve csak a többség nyelvén mozog otthonosan hivatásában." /150/

A korábbiakban láttuk: az anyanyelven folyó főiskolai és egyetemi képzés Szlovákiában sem biztosítja a kisebbség szellemi reprodukcióját. Azok közül, akiknek konkrét elképzelésük van majdani szakterületükről (65. kérdés), mindössze 2 tanulóról feltételezhetjük, hogy talán anyanyelvén szerzi majd

tudását: nevelőnőnek, illetve tanárnak készülnek. A humán szférát - rajtuk kívül - csupán három orvos- és két pszichológusjelölt képviseli. (Ez utóbbiak egyike a többször is negatív példaként emlegetett hetényi lelkész leánya, aki csak Magyarországon szeretne tanulni, ez a legfőbb vágya.) A további konkrét megjelölések zömmel a műszaki tudományokkal kapcsolatosak (számítástechnika, programozás, technika), 1-1 alkalommal szerepel az agrármérnöki hivatás, illetve az idegenforgalmi, kereskedelmi pálya. 5-en azt szeretnék, ha munkahelyük Komáromban lenne - közülük 3 most is a város lakója. Saját etnikum lakta területhez összesen szintén 5-en ragaszkodnának, ("a járásban vagy a környékén"; a "Felvidéken"; a "szülőhelyemen", a "lehetőleg magyar lakosságú területen" válaszok tükrözik ezt.) Idegenforgalmi szakemberként a volt johannesburgi "kozopolita" fiú ezt "valahol a nagyvilágban" képzei, másikkal a messze nem egyértelmű "helység-távolság függvényében" választ adta, 8-an pedig "nem tudom"-mal feleltek. Tekintve, hogy alig fél év választotta el őket az érettségítől, meglepő, hogy milyen sokan hagyták kitöltetlenül még a választott pálya helyét is.

Az előbbieknél biztatóbb, hogy a vizsgálatba bevont tanulók közel 3/4-e (45 fő) szívesen vállalna munkát nemzetiségi környezetben, akár falun is: a jelenleg is községlakók 83 %-a, a komáromiak 61 %-a vélekedik most így. 11-en (6 helybeli és 5 bejáró tanuló) döntene a szlovák többségű közeg ellenére a városi élet mellett: az oktatási skála szélső pólusain állókat egy-egy diák képviseli közöttük, míg az érettségizett szülők gyermekeiből 4-et, az egy érettségizettel bíró családokéból 3-at, az "egydiplomás" háttérűek közül 2 főt találunk. A szülők közül 8-an értelmiségiek: párjuk 3-3 esetben háztartásbeli, illetve szakmunkás-irodai rétegbe tartozó, 4 diák szülei pedig egyaránt ez utóbbi foglalkozású kategória tagjai. A befejezetlen alapiskolával rendelkező, vidéki betanított munkások fia nem nyilatkozott, míg ketten úgy válaszoltak: "mindkettőn"; "mindegy" (középvégzettségű, adminisztrátor-vállalkozó városi pár, illetve egy érettségizett tagú, szakmunkás-háztartásbeli, vidéki pár gyermeke). Mindez azt tükrözi: a megkérdezettek negyedrészeről mondható csak el, hogy hajlandók elszakadni felnevelő környezetüktől, s legkevesbé az érettségi nélküli, vidéken élő, alacsonyan kvalifikált foglalkozási csoportba tartozó szülők gyermekeire jellemző.

Lábjegyzet:

150. Hódi, (1992), i.m., 116-117. pp.

V. Összegzés

A határainkon túl élő nemzetrészeink Európa legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbségét adják, s az összlakossághoz mért részarányukat illetően is csupán az albánok előznek meg bennünket. A magyarok egyharmada került anyaországán kívülre: zömükben hatalmi parancsra, egy nagyon is vitatható békediktátum következményeképp, a nemzethez való tartozás fejlett tudatával Többségük nem szigeteken, hanem - az egységes székely tömböt nem számítva - a határok mentén hol keskenyebb, hol öblösebb karéjban helyezkedik el. Következésképp, "a magyar kisebbségek beilleszkedése új hazájukba sokkal nehezebb, sokkal több megrázkódtatással jár, mint a más típusú kisebbségeké. Ebből is eredően a velük való többségi bánásmód sokkal hevülékenyebb, egyenesen türelmetlen és

agresszív. Nevezhetnénk ezt akár a rossz lelkiismeret rekompenzációs agresszivitásának is." /151/

Az elmúlt hét évtized arról tanúskodik, hogy társadalmi berendezkedéstől függetlenül, nyíltan vagy burkoltan, a környező országokban homogén nemzeti államok kialakítására törekedtek, törekednek, s ennek legfőbb akadályát a kisebbségekben, elsősorban a számarányában jelentős magyar kisebbségben fedették föl. A beolvasztás hasonló formában, a legváltozatosabb eszközökkel zajlott (pl. az egységes etnikai tömbök fellazítása, a politikai jogvédelem lehetetlenné tétele, az anyanyelvi oktatás szűkítése, a kulturális, gazdasági stb. közösségek széttűzése), s 1945-öt, különösen pedig 1947-et követően vált minden addiginál durvábbá. Mivel a győztes nagyhatalmak a nemzeti kisebbségek ügyét az egyes országok belügyévé fokozták le, az addig a Népszövetség biztosította minimális nemzetközi jogi védelem is megszűnt. A másajkúak eltüntetésének elméleti megalapozását az a vulgármarxista felfogás adta, miszerint a kizsákmányolás deklarált megszüntetésével a kisebbséget sújtó diszkriminatív intézkedések, előítéletek automatikusan megszűnnek. A határon túli magyarok helyzetét csak súlyosbította, hogy 1947-től a hazai politikai vezetés, a homogenizációt követelő sztálini gyakorlatnak engedelmessé, az úgynevezett testvéri barátság és internacionalizmus jegyében magára hagyta a környező országokban élő magyarokat, a velük való foglalkozást pedig az 1980-as évek elejéig-közepéig tiltotta, s nacionalista, sovinszta, a nemzetek közötti viszonyt terhelő megnyilvánulásnak bélyegezte. /152/

A rendszerváltás után, bizonyos értelemben még veszélyeztetettebb helyzetbe került a Kárpát-medencei magyarság: megszűntek vagy nem működnek ugyanis azok a mechanizmusok, amelyek eddig fölülről, a párt- és kormányzati szintről szabályozták, némiképp korlátozták a tömegek spontán és hivatalos eszközökkel szított és ébren tartott kisebbségellenességét. Adott tehát egy meglehetősen nacionalizmussal terhelt kommunikációs milió, amelynek eredőjeként kétféle magatartás keletkezhet:

1. a "mennyiségi felhalmozódás" átcsap minőségbe: a kisebbség előbb-utóbb elfogadja saját másodrendű szerepét, s a kisebb ellenállást választva felszívódik a többségi nemzetbe. /153/
2. a "hatás-ellenhatás" főlénye analógiájának megfelelően az sem ritka, hogy minél nagyobb valakivel szemben a nyomás abban az irányban, hogy az attitűdjével ellentétes magatartást tanúsítson, annál kevésbé fog megváltozni az attitűdje.

Lévén, hogy a nemzeti tudat- és érzésvilág ízig-vérig történelmi-társadalmi jelenség, melynek hordozói keveset találnak ki a maguk erejéből, a választás - javarészt - a kognitív és emocionális elemek továbbadásáért is felelős szocializáció függvénye.

Összegezésünk során térjünk vissza a bevezetőben említett négy vizsgálati szempontra:

1. Közelebről vizsgált területünkön, a mai Cseh és Szlovák Köztársaságban is azt észleltük: az integrálódás és az asszimilálódás meghaladja a természetes folyamat mértékét. Míg a háború utáni éveket az elnemzetietlenítés durva és kíméletlen formái jellemezték, a mai gyakorlatot a burkoltabban folyó beolvasztási törekvésként írhatjuk le. Az erőszakos asszimiláció következő változatait figyelhetjük meg /154/:

1. gazdasági asszimilációt folytat a kormány: beruházási politikájával növeli az egyenlőtlenséget, s a magyarlakta területek iparosítása is a többségi nemzet tagjainak betelepítésével zajlik;
2. a társadalmi asszimilációra következtethetünk abból, hogy a kisebbségek csak a többségi nemzet nyelvének és kultúrájának a tökéletes elsajátítása és a velük való feltétlen azonosulás révén érvényesülhetnek. Ez az értelmiség intenzív beolvasztásával és a részarányának csökkenésével jár, a magyar közösséget torz szerkezetűvé és perspektívátlaná teszi;
3. a demográfiai asszimiláció is érvényesül: a megfelelő munkalehetőségek híján a kisebbségek migrációra kényszerülnek. Tudatos szétszórásuk a népesség, a szaporulat csökkenését idézi elő;
4. a környezeti asszimiláció fogalom mögött a települések nemzeti jellegének, múltbeli emlékeinek a megszüntetését, új, a helyi jellegtől idegen építészeti, településfejlesztési törekvéseket kell látnunk: a példákat - Pozsonytól Bősön át Kassáig - hosszan sorolhatnánk;
5. a nyelvi - kulturális asszimiláció jellemzője, hogy az anyanyelv közéleti használata nem biztosított a kisebbségek számára. A közigazgatásban, a hadseregben, az igazságszolgáltatásban kötelezővé válik az államnyelv használata, s így a többségi nemzet a nyelvvel együtt a kultúráját, a gondolkodásmódját is ráerőlteti a nemzetiségekre. Elég, ha a nyelvtörvényre, a névhasználat "szabályozására", a hiányos anyanyelvi iskoláztatásra, a nemzetiségi művelődésnek a folklórra, a népművészetre szűkítésére utalunk;
6. a tudati (pszichológiai) asszimiláció célja a másajkúak elidegenítése saját nemzeti történelmüktől. A kisebbségi sorshoz vezető múltbeli események sajátos értelmezése, a hiányos, bizonytalan történelmi tudás, az anyanemzet történelmi "vétkéi" miatti büntudat kiépítése a kisebbségek nemzeti azonosságtudatát igen érzékenyen érintik.

2. Az anyanyelvi kultúrától és históriától való eltávolítás a legfontosabb identitásformáló tantárgyakat is jellemzi. Mint számokkal is igazoltuk, a 30 évfolyam magyar irodalmi érettségi tételeinek csaknem a fele politikai propaganda-célokat szolgált ahelyett, hogy anyanyelvi irodalmi ismereteket térképezett volna föl, a konkrét szépírói vonatkozások pedig az uralkodó eszmének megfelelő témájúak. Ezt "csak" a rendszer lényegéből adódó ideológiai nyomásnak is minősíthetnénk, ha nem láttunk volna példát az anyanemzeti kötődés nyílt lazítására. A Szózatból és a Himnuszról nem véletlenül hiányzó versszakot ugyanis éppen azt a természetes történelmi tudatot erősítenék, amelyet a szláv és a nagy-morva ősről írt leckék is igyekeznek - sok esetben, főleg a kisiskolásoknál sikerrel - megbontani.

A szubjektív historizálás, a múltnak a későbbi folyamatok alapján való átértékelése egyértelműen kiviláglik a történelem tananyagból /155/: a diákok "saját nyelvű tankönyveikben is saját őseikről mint barbár betolakodókról, alacsonyabb rendű pusztítókról tanulnak leckét -a valósággal ellentétet" /156/, s a magyarság - a szláv népek történelme kapcsán - kizárólag elnyomó nemzetként kerül szóba. A magyarságtudatot is bizonyára erősítené a tárgyilagosság, ez azonban - mint rámutattunk - egyelőre még messze áll az oktatástól. A korábban leírtak ismeretében csak egyetérthetünk az alábbi véleménnyel: "a hivatalos iskolai könyveket úgy meghamisították, hogy azokat azért kellene eltenni, hogy szégyene legyen annak a világnak." /157/ Holott sehol sem lenne olyan fontos és döntő megközelítések és értelmezések pluralizmusa, mint a történettudományban: csak ezeknek az összehasonlításában, összevetésében, ennek aktusában rajzolódhat ki az optimálisan objektív kép. Ám míg nem hallgattatik meg a másik fél is, találó Marc Bloch kritikája, miszerint a nemzeti történelmek polémiaiban "nem értjük

egymás szavát! Süketek párbeszéde ez, ahol az egyik úgy felel a másik kérdéseire, hogy teljesen félreérti azokat. Régi vígjátéki fogás (...) - a tudományok terén viszont kevésbé ajánlatos." /158/ A reális célkitűzés az lehet, hogy kölcsönösen megismerjük - megismertetjük egymás érveinek logikáját, a határ mindkét oldalán megértést, beleérző képességet próbálunk meg kialakítani a szomszédos és együttélő népek problémái iránt, s a közös jegyek, a közös múlt számos párhuzamos vonását hangsúlyozzuk.

A tárgyilagos megítéléshez, például, annak az elemzése is hozzátartozhatna, hogy egy sérelem milyen nehezen tud veszíteni motiváló erejéből, még akkor is, ha történetesen olyan jóvátételt kap, mely a politikailag ésszerűnél is többet biztosít. Trianon ilyen képletté lett, és mégis utat nyitott a sérelmek kölcsönös konzerválásának: nemcsak mi, mint új sérelmesek, de a térség népei is hibás történelmi érzékről tettek tanúbizonyságot. /159/

3. A harmadik vizsgálati szempontként azt vettem szemügyre: a nemzeti tudat elmélyüléséhez mit tudott nyújtani az iskola. Az, hogy a szakmai kiscsoportok között (szakkörök, klubok) a természettudományos és a politikai jellegűek kaptak nagy hangsúlyt, valamennyi volt szocialista országra jellemző torzulás. Szintén ennek tudható be, hogy a hosszú távon egyetlen humán közösség elsődleges feladata sem az anyanyelv őrzése, ápolása hanem - túlnyomórészt - az ideológiai célok kényszerű kiszolgálása volt. Az, hogy több humán (társadalomtudományi, honismereti, nyelvművelő stb.) szakkör nem vagy csak rövid ideig működött, nem valamiféle politikai tiltással, hanem a vezetését vállaló, elkötelezett tanárok kis számával, s - tegyük hozzá - az iskolai vezetés ezirányú érdektelenségével magyarázható.

Mint tudjuk, a lenini nemzetiségpolitika alapjául szolgáló ideálképből semmi sem valósult meg a gyakorlatban: a deklarált jogok és azok megvalósítása között egyértelmű ellentét volt - határainkon kívül és belül egyaránt. Hiszen tegyük hozzá: a magyarországi nemzetiségekre is hasonló nyomás nehezedett. A kisebbségek "nemzeteket összekötő híd"-szerepének a hirdetése, a "daloló-táncoló nemzetiségek" fejlődésének illuzórikus képe valójában ugyanazt a tendenciát rejtette mindenhol, a kisebbségi lét valamennyi szférájában.

A jogszabályba foglaltak és a gyakorlat ellentmondása, hogy pl. a magyar nyelvű vers- és prózamondó versenyek győzteseinek eredményeit sehol, még a pedagógiai szakokra való felvételnél sem vették figyelembe, ellentétben a nagyszámú természettudományos olimpia ugyancsak kerületi és országos díjazottaié, számos szaktárgyi versenyen pedig nem lehetett belépő az anyanyelven írt dolgozat. Mindezek a nem szláv anyanyelvűek hátrányos megkülönböztetését jelzik. Ami a nemzetiség és az anyanemzete közötti kapcsolatot illeti, a logika azt mondaná, hogy ez a kötelék egészen természetes dolog. Ám a proletár internacionalizmus ideológiai alapján állva gyanakvás övezte - a határ mindkét oldalán - az anyaországgal kapcsolatot kereső kisebbséget és a kívülrekedt nemzettagok felé forduló magyar állampolgárt egyaránt. Önmagáért beszél az is, hogy magyar-csehszlovák viszonylatban a nemzetiségi kérdés első ízben egy 1970-es (!) közös közleményben szerepelt /160/ - a "testvéri barátság" szellemében. Így magától értetődő, hogy az iskolaközi kapcsolatok közül a szlovák nyelvűekkel kiépítettek a "támogatott", a szlovákiai magyar és magyarországi középiskolákkal folytatottak a "megtúrt" kategóriába tartoztak. Sokatmondó tény, hogy a kapcsolattartás a legintenzívebben a szovjet helyőrség egyik magyarországi, dél-komáromi középiskolájával folyt, s a többi is természettudományos szaktárgyi, vagy hivatalos jellegűnek mondható. Annak ellenére, hogy a határ közelsége ezt lehetővé tette volna, s - elvileg - politikai döntés nem akadályozta, elenyésző a

Magyarországra utazás: az évkönyvek lapjai nem tudósítanak arról, hogy a 30 év alatt bárki is - az egyedüli, Illyés Gyulát, Csoóri Sándort, Czine Mihályt "illegálisan" felkereső kivételtől: Gáspár Tibor tanár úrtól eltekintve - anyaországába való látogatást szervezett volna diákjainak, leszámítva a Planetárium egyik előadásának megtekintését. A tanórán kívüli kulturális munka is csak részben szolgálhatta a nemzetitudatépítést - ezen belül rövid azon anyaországi művészek, egyetemi tanárok névsora, akik (a felettes politikai szervek engedélye alapján) ebben szerepet vállalhattak.

4. Az empirikus kutatással kapcsolatosan - elöljáróban - két észrevételt szükséges tennünk.

A válaszokat befolyásolja az itteni magyarság tömb-helyzetei a vizsgált területen - kisebbségi létükre - számbeli többséget alkotnak. A homogén anyanyelvi környezet, a közvetlen határmenti elhelyezkedés, a magyar nyelvű tömegkommunikációs hozzáférhetősége fontos identitásképző elem: hatásuk indokolja, hogy számos esetben szinte teljesen azonos válaszok születtek.

Eredetileg szándékomban állt, hogy összevetem azon, a hazai nemzetiségi középiskolákban lefolytatott vizsgálat szlovák tanulókra vonatkozó eredményeit és a saját összegzéseimet, mely kutatás kérdőívét - részben - magam is felhasználtam. /161/ Ám olyan helyzetben, amikor a vizsgálati alanyok objektív körülményei egymással ellentétesek, nincs értelme, hogy következtetéseket vonjunk le az eltérő számadatokból. Hiszen a hazai szlovákság is - hasonlóan a többi magyarországi nemzetiséghez - többszáz évvel ezelőtt, önként vállalt áttelepüléseit modern polgári nemzet még nem lévén, a hajdani népközösségükhöz fűződő nemzeti tudat és kohézió érzése nélkül került a mai országterületre, s szórványban. Kisebb szigeteket alkotva és a szűkebb országterület 11 megyéjében illetve fővárosában: ezek a tények is korlátozták identitása megőrzésének esélyeit. A következményeket a csaknem 10 évvel ezelőtt végzett kutatás eredményei tükrözik: az adatok jóval nagyobb fokú integrációra utalnak, mint a rév-komáromiak esetében.

A másik kiemelendő tapasztalat a kérdőív mint szociológiai felvételi módszer hibájából adódik. Ahogy már utaltunk rá: a válaszokból - helyenként - nem a szubjektív álláspont, hanem a kisebbségitől elvártnak vélt felelet tükröződik: így az adatok - néhány esetben - "névértékben" - nem fogadhatók el. Több - ugyanazon személytől származó - következtelen, egymást kizáró válasz is ezt támasztja alá, ezért fenntartással kell kezelnünk a kapott eredményeket.

A vizsgált kérdésekkel kapcsolatban a következők szűrhetők le:

1. Mivel a szocializációért felelős szűkebb és tágabb környezet (család, lakóhely, óvoda, iskola) domináns nyelve a magyar, a megkérdezettek kétnyelvűsége a mindennapi gyakorlatban csekély szerephez jut - beleértve azt is, hogy az itt élő szlovákság általában beszéli a helyben többséget alkotó nemzetiség nyelvét. A szlovák nyelv elsajátítása túlnyomórészt a 6 éves kor utánra tehető, s az önminősítés szerint - a döntő többség esetében - legfeljebb közepes színvonalú nyelvismeretet eredményez.
2. Nemzeti önbesorolásuk alapja szinte minden esetben a magyarsághoz tartozás: mindössze 1-1 diák akadt, aki szlovák nemzetiségű magyar anyanyelvűnek érzi magát, illetve a nemzetnél tágabb vonatkoztatási keretet jelölt meg.
3. A nemzetiségi nyelvhasználat reális értékelése, a kultúrájukhoz építő kritikával való viszonyulás a magasabb iskolai végzettségű szülőkkel mutat

összefüggést: a nemzeti elkötelezettséget tükröző választípusokra leginkább az ő gyermekeik voksolnak. A politikai érdekképviselő megítélése - információk híján - hiányos és helyenként ellentmondásos. Ugyancsak nagyfokú bizonytalanság és válasz-elutasítás jellemezte a nemzetiség célkitűzéseire és a kisebbségről szóló irodalomra vonatkozó feleleteket.

4. Anyanyelvi oktatásukat minden iskolatípusban szűkösnek minősítik: a kizárólag magyar környezetű képzést szorgalmazzák a legtöbben. Saját iskolájukat - csekély kivétellel - kiválóan tartják, s az itteni tanulmányaik erősítették nemzetiségi kötődésüket. Bár a nemzetitudat-építésben meghatározó felelősséggel bírnak a pedagógusok, szerepüket kevesen hangsúlyozták. Ellentmondásnak tűnik, hogy a nemzetiségi iskolájukban folyó munkát (a többségekkel szembeni "lépéshátrány" csökkentésére) sokan a szlovák nyelv magasabb szintű tanításával javítanák.
5. A nemzeti azonosságtudat érzelmi összetevője a legkvalifikáltabb családok gyermekeinél az erőteljesebb, sőt, néhány kérdésnél ez a legképzetlenebb rétegeikéiről is elmondható. Az asszimiláció hatása, a nemzeti hovatartozás-semleges álláspont leginkább a középrétegek válaszaiból tükröződik. (Iskolai végzettség szerint részben az egy felsőfokú szülővel rendelkező, az érettségizett szülős, illetve a középiskolát .csak részben végzett párok voltak ide sorolhatók: legalább egyik tagjuk betanított értelmiségi, illetve a szakmunkás-irodai alkalmazotti rétegbe tartozó. A városiak magasabb iskolai végzettségével függ össze, hogy a komáromi tanulók nagy hányadát itt találjuk.) Úgy tűnik, a többségbe való beolvadás - az egyéni mobilitásként megélt, a szláv nyelveken folyó, szakképzettséget nyújtó felsőfokú képzés révén is - leginkább őket veszélyezteti. Csak kisebb hányadukat jellemzi, hogy saját érdekeiken túlmenően a hosszú távú közös célokat is meghatározóként élik át.
6. Magyarországhoz szoros szálak fűzik őket: a magasabban képzettek (két- illetve egydiplomás családok) gyermekeinek nagyobb része élne ott, mint a náluk alacsonyabb végzettségűek esetében. Csak a tanulók kisebb hányadára jellemző, hogy elfogultak lennének anyanemzetük mellett illetve a többségekkel szemben. Etnocentrikus gondolkodásmódra csak 2-3 diák válasza utalt, míg a józan többség tárgyilagos álláspontot képviselt a népcsoportok jellemzésekor, s nem bocsátkozott általánosításokba. Ugyanakkor a többség szerint ellenséges a szlovák - magyar viszony mai helyzete.
7. Szinte mindannyian továbbtanulnának, s a zömük - az urbanizált környezet, de szlovák többség ellenében - a falusi, nemzetiségi környezetet választaná. Ismervén az anyanyelvű felsőoktatás lehetőségeit, félő, hogy az idegen nyelven folyó képzés kedvezőtlenül hat a személyiség önkifejezési lehetőségeire, kreativitására, intelligenciájára, az önművelés esélyeire és igényére.

A határaikon belül több népnek otthont adó demokratikus berendezkedésű államokban a többség és a kisebbségek együttélésével szemben semmilyen más alternatíva nem helyezhető. Ahhoz, hogy a magyarság mint érték legyen jelen a felvidéki nemzettagjaink egyéni és csoporttudatában, s hogy a szlovák - magyar viszony mai, kiéleződött jellegét a megbékélés váltsa föl, bizonyos elemi feltételeknek kell megvalósulniuk. Érdemes csokorba gyűjteni a legfontosabbakat:

" - az elmúlt hét évtized kisebbségellenes tetteinek a teljes feltárása és nyilvánossága, a többség és a kisebbség nyelvén egyaránt,

1. a közös múlt egyoldalú kisajátítása helyett objektív történelemkutatás és -oktatás,
2. a magyarellenes uszítás megszüntetése a politikában és a tájékoztatásban,
3. az őshonos szlovákiai nemzetrész váljon valóban államalkotó tényezővé, alkothasson kisebbségi önkormányzatot a személyi elvre épülő kulturális autonómia alapján,
4. kollektív szubjektumként kiépíthesse anyanyelvű oktatási, kulturális és tömegkommunikációs intézményrendszerét,

- használhassa szabadon nemzeti jelképeit,

1. zavartalanul és gyanúsítgatásoktól mentesen ápolhassa anyanemzeti kapcsolatait,
2. szűnjék meg a magyarsággal szemben a nyelvi türelmetlenség, kerüljön le a napirendről egyszer s mindenkorra a meggyengítésére, etnikai tömbjeinek a fellazítására, végső soron a beolvasztására irányuló törekvés." /162/

A szlovákiai magyarság ma egy forrongó Európa nem kevésbé mozgásban lévő országában szeretné végre kivívni az őt megillető demokratikus szabadságjogokat. Ennek érdekében deáki bölcsességgel kell politizálnia, áthidalnia saját belső ellentéteit, egyenrangú partnerként kezdet fognia a többségi nemzetekkel és más kisebbségekkel. Ne feledjük: Európa együtt vár bennünket.

Lábjegyzetek:

151. Kisebbségi gondjaink genezise. In: Für Lajos: Sors és történelem. Magyar Fórum Könyvkiadó, Budapest, (1991), 95. p.
152. Tóth Pál Péter hozzászólása. In: Pomogáts Béla (szerk.): Magyar kisebbségek a Kárpát-medencében. A Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság 1990. május 4-5-i keszthelyi tanácskozásának anyaga. Somogy megyei Könyvtár, Kaposvár, 1991.10-11. pp.
153. "Sokan máig sem hajlandók tudomásul venni, hogy a «király meztelen». Továbbra is úgy tesznek, mintha a nemzettudat és nemzeti érzések háritása, az asszimilációt célzó és előlegező döntések - pl. az anyanyelvről való lemondás, magyar gyerekek többségi nyelven történő iskoláztatása, a vegyes házasságok preferálása - a kisebbségi élet természetes velejárói lennének, mintha a társadalmi passzivitás, a politikától való elhatárolódás, a körülmények és események szótlan tudomásulvétele, a folyamatos alárendelődés a kisebbségek természetes viselkedésformája kellene, hogy legyen. Nehéz volna megmondani, hogy ebben mekkora szerepet játszik a meggyőződés, a megalkuvás vagy a megfélemlítettség. Az eredmény, sajnos, egyre megy: az asszimilációs, elnemzetietlenítő politika utóvédharcosai és szekértolói ezek is, azok is." Nemzeti identitásunk zavarairól. In: Hódi Sándor: Önmagunk vállalása. VMDK. Ada. 1991.51. p.
154. Guy Héraud: Qu'est-ce que l'ethnisme? Institute Jules Dertrée, Chalé Rei, 1967.1-23. p. A nemzeti kérdés fenti, egyik jelentős kutatója az erőszakos asszimiláció általa is definiált formái közé sorolta - a részletezettekén kívül - a területi adminisztratív és a politikai asszimilációt. Esetünkben, lévén, hogy területi autonómiával a felvidéki magyarság sohasem rendelkezett, az ennek a felszámolását jelentő előbbi típusról sem beszélhetünk. Az utóbbinak - a választásokon elért arány alapján - a

bejutott képviselők száma mond ellent. Sőt, a "bársonyos forradalom" óta már a politikai lojalitás sem kötelező a hatalom melletti hűség jeleként - mint ahogy az jellemezte a korábbi gyakorlatot. Pusztán a fenti tények azonban nem jelentik automatikusan a tényleges érdekvédelem megvalósíthatóságát.

155. A szakirodalom három olyan tankönyvelemzésről tudok, mely részben a szlovákiai történelem tankönyvek szemléletével foglalkozik: a legelső Für Lajos tanulmánya. A kor viszonyait tükrözi, hogy megjelenése - 1970-től 1990-ig - húsz évet váratott magára, míg a második szerzőé már "csak" 5 évet...
Kisebbségi magyarok történelmi tudata. In: Für (1991), i.m. 35-64. pp.
Székely András Bertalan: Nemzeti azonosságtudat a romániai és a csehszlovákiai magyar történelemkönyvekben. In: Magyarságkutatás 1987.
Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1987.189-203. pp. Ugyanő:
Tükörcserepek - Palócföld, XXL, no. 2. (1987), 10-23. pp.
Szabolcs Ottó: Külföldi tankönyvek magyarságképe. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.264 p.
Saját tankönyvelemzésem első változata előadásként hangzott el a Csehszlovák - Magyar Történész Vegyesbizottság 20. konferenciáján (Békéscsaba, 1989. aug. 19.). Nyomtatásban megjelent: Tudatformálás zsákutcában. Szlovákiai magyar történelemtankönyvek vizsgálata - Új Forrás, XXII., no. 5. (1990. október), 87-96. pp.
156. Válasz Herdernek és Adynak. In: Illyés Gyula: Szellem és erőszak. Magvető, Budapest, 1978.257. p.
157. Brády Zoltán - Hajdú Tamás - Tóth Péter Pál: Czivetekben tarcatok meg - a Kapu és a Panoráma szerkesztőségének dokumentumfilmje, rövidített szöveg = Kapu, V., no. 1-2. (1992), 78. p.
158. Idézi Mészöly Miklós: Egy jövőző nemzettudat felé. (Közelítések.) In: Mészöly Miklós: A negyedik út. Életünk Szerkesztősége és a Magyar írók Szövetsége Nyugat-Magyarországi Csoportja, Szombathely, 1990.90. p.
159. Tudat és nemzettudat. (Szabálytalan helyzetkép.) In: Mészöly, (1990), i.m. 40-41. pp.
160. Ján Marko csehszlovák külügyminiszter 1970. szept. 15-18-i magyarországi látogatása kapcsán írja a Népszabadság szept. 19-i száma: "a szocialista internacionalizmus elvei szellemében alakul a Magyarországon élő szlovákok és a Csehszlovákiában élő magyarok élete, s ez erősíti a két szocialista ország barátságát." Joó Rudolf(1984), i. m. 240. p.
161. Székely András Bertalan - Joó Rudolf: Anyanyelv és közösségi tudat a nemzetiségi középiskolákban. Művelődéskutató Intézet, Állami Gorkij Könyvtár, Budapest, 1986.196 p. Felmérésben még az alábbi tanulmány alapjául szolgáló kérdőív néhány kérdése is helyet kapott: Barabás Béla - Kovács Éva - Molnár Imre: Vizsgálódások a határon túli magyarság körében. A szlovákiai magyar tannyelvű középiskolák diákjainak nemzeti azonosságtudatáról = Regio, I., no. 3. (1990. szeptember), 191-218. pp.
162. Székely András Bertalan: Hont lelteni a hazában. Elhangzott a révkomáromi (Szlovákia) ünnepi megemlékezésen, 1991. március 15-én. A Széchényi Társaság füzetek, L, no. 2. (1991), 48. p.

-
- ...
- o nemzetisége:.....
- ...
- o vallása:.....
-

7. Édesapád:

- o kora:.....
- ...
- o foglalkozása,
munkahelye:.....
- o iskolai
végzettsége:.....
- o anyanyelve: (a legutóbbi népszámlálás alkalmával közölt adat
ismeretében)
.....
-
- o nemzetisége:.....
-
- o vallása:.....
-

8. Ki beszél a családban magyarul? (A kérdés a nagyszülőkre, testvérekre, vagy más együttélő rokonokra is vonatkozik!)

.....

9. Kivel beszélsz a családban magyarul, ha otthon vagy?

.....

10. Milyen nyelven beszélsz szüléiddel, ha otthon vagy?

.....

11. Milyen nyelven beszélsz szüléiddel, nagyszüleiddel ha együtt utaztok buszon vagy vonaton?

.....

12. Ha vannak testvéreid és tanulnak,

	melyik iskolába, milyen szakra járnak?	Milyen nyelven tanulnak?

13.

14. Milyen nyelven beszélsz, ha egy szlovák is van a társaságban?

.....

15. Tudomásod szerint édesapád a munkahelyén szokott-e magyarul beszélni?

- o ritkán
- o gyakran
- o egyáltalán nem

16. Édesanyád - ha nem háztartásbeli - munkahelyén szokott-e magyarul beszélni?

- o ritkán

- o gyakran
 - o egyáltalán nem
17. Milyen nyelven beszélnek állandó lakhelyeden?
- o többségében magyarul
 - o többségében szlovákul
 - o kb. egyenlő arányban magyarul és szlovákul
 - o magyarul alig
 - o szlovákul alig
 - o nem tudom
18. Mely korcsoport beszél állandó lakhelyeden még ma is rendszeresen magyarul?
- o 20 éves korig
 - o 20 és 50 év között
 - o 50 év felett
19. Többségben a nők vagy inkább a férfiak tartották meg anyanyelvüket?

- ..
20. Hol beszélnek lakhelyeden a lakosok ma magyarul?
- o községházán
 - o boltban
 - o templomban
 - o iskolában, óvodában
 - o kocsmában, cukrászdában
21. Van-e családodnak olyan tagja, vagy ismersz-e lakóhelyeden olyanokat, akik csak keveset, vagy egyáltalán nem beszélnek szlovákul?

- ..
22. Hol tanultál meg magyarul?
- o családban
 - o iskolában
 - o rokonoktól, barátoktól
 - o társasági kapcsolatokban (ismerősök, utca stb.)
23. Magyarul és szlovákul egyidejűleg vagy egymás után tanultál meg?

- ..
24. Ha szlovákul csak később tanultál meg, hány éves korodban?

- ..
25. Melyik nyelven beszélsz jobban?

- ..
26. Ha magyarul beszélsz, kevered-e szlovák kifejezésekkel?

- ..
27. Melyik nyelvet érzed anyanyelvednek?

- ..
28. Melyik nyelven beszélsz szívesebben?

- ..
29. Melyik nyelvet használod, mikor magadnak írsz fel valamit?

- ..
30. Ha jártál óvodába, az
- o teljesen magyar nyelvű volt
 - o magyar nyelvű volt, szlovák nyelvórákkal
 - o szlovák nyelvű volt, magyar nyelvórákkal
 - o teljesen szlovák nyelvű volt
31. Milyen általános iskolába jártál?

- o teljesen magyar nyelvű volt
- o magyar nyelvű volt, szlovák nyelvórákkal
- o szlovák nyelvű volt, magyar nyelvórákkal
- o teljesen szlovák nyelvű volt

32.Érezted-e előnyét a középiskolai továbbtanulásban, hogy ebben az iskolában végeztél?

- o igen,
mert.....
- o nem,
mert.....
- o inkább a hátrányát,
mert.....

33.Jársz-e templomba?

- o gyakran
- o ritkán
- o alkalmyszerűen
- o soha

34.Részesültél-e hitoktatásban?

	magyarul	szlovákul
igen		
nem		

35.

36.Tapasztaltad-e előnyét annak, hogy két nyelvet tudsz?

.....

..

37.Gátolt-e valaki magyar nyelvhasználatodban (utcán, közjárművön, óvodában, iskolában stb.)?

.....

..

38.Hallgatod-e a csehszlovák rádió magyar nyelvű nemzetiségi adásait?

.....

..

39.Mi a véleményed a csehszlovák televízió magyar nyelvű adásáról? (Aláhúzással válaszolj!)

- o határozottan kevés - lehetne több is - megfelelő - sok
- o gyenge - változó színvonalú - többnyire jó - minőségi
- o fölösleges - többnyire érdektelen - hasznos
- o örülök, hogy van - közömbös - adhatnának más helyette
- o nincs véleményem, mert nem szoktam nézni

40.Milyen magyar nyelvű újságokat ismersz?

.....

..

41.Nézed-e a magyarországi televíziós adásokat?

- o naponta
- o hetente többször
- o hetente
- o havonta néhányszor
- o csak alkalmyszerűen
- o f) nem nézem

42.Hallgatod-e a magyar rádió adásait?

- o naponta
- o hetente többször
- o hetente

- havonta néhányszor
 - csak alkalomszerűen
 - nem hallgatom
43. Milyen műsort hallgatnál, néznél, mit olvasnál szívesen a szlovákiai magyar nyelvű, rádió- és televízióadásokban, sajtóban? Mi hiányzik szerinted belőlük?
sajtó:.....
rádió:.....
televízió:.....
44. Jársz-e könyvtárba?
 - ritkán
 - rendszeresen
 - nem
45. Ha igen, milyen nyelvű könyveket kölcsönzöl?
 - magyar
 - szlovák
 - mindkettőt
 - egyebet, és pedig.....
46. Kb. hány könyvetek van otthon?
 - 0
 - 0-15
 - 15-30
 - 30-60
 - 60-100
 - 100-200
 - 200-
47. Ebből mennyi a magyar nyelvű?
 - 0
 - 0-15
 - 15-30
 - 30-60
 - 60-100
 - 100-200
 - 200-
48. Tagja vagy-e magyar nyelvű művelődési klubnak, vagy csoportnak?
 - kórus
 - népi tánccsoport
 - irodalmi színpad
 - bábszakkör
 - színjátszó csoport
 - klubnak,
és pedig.....
 - egyéb,
és pedig.....
49. Véleményed szerint a mai gyerekek, a fiatalok, összehasonlítva a régebbi időkkel, magyarul
 - jobban beszélnek
 - gyengébben beszélnek
 - ugyanúgy beszélnek
50. Ha gyengébben beszélnek, mi lehet ennek az oka?
.....
..
51. Ha a gyerekek ma kevesebbet tudnak magyarul, annak vannak-e
a) hátrányra, mert.....
b) előnyei, mert.....
c) mindegy, mert.....
52. Milyen hivatásokban, életpályákon lehet hasznos a magyar nyelv ismerete?
.....
..

53. Többnek érzed-e magad, szlovák nyelvű társaiddal szemben, hogy te kétnyelvű vagy?
- o igen
 - o nem
 - o közömbös
54. Te hogyan fogsz gyermekeiddel beszélni?
- o magyarul
 - o szlovákul
 - o mindkét nyelven
55. Mi a véleményed azokról a szülőkről, akik magyar anyanyelvük ellenére szlovákul szólnak gyermekeikhez?
- a) rosszul teszik, mert.....
- b) jól teszik, mert.....
- c) nincs jelentősége, mert.....
56. Mit kellene tenni, hogy a nemzetiségek ne feledjék el nyelvüket? (Kettő is jelölhető!)
- o több és jobb nemzetiségi iskolát létrehozni
 - o több és jobb anyanyelvi rádió- és tévéműsort készíteni
 - o kétnyelvű feliratokat általánossá tenni
 - o könyvtárhálózatot fejleszteni
 - o a családban jobban átörökíteni a magyar nyelvet
 - o mást,
pl.:.....
57. Mit lehetne jobban csinálni a nemzetiségi iskolákban, pl. a sajátotokban?
.....
..
58. Igényeidhez képest eléggé megismerted-e anyanemzedet történelmét és kultúráját?
.....
..
59. Jellemezd egy mondattal, vagy néhány szóval az alábbi személyiségeket!

Név	Jellemzés
Árpád fejedelem	
Szent István	
Dózsa György	
Rákóczi Ferenc	
Mária Terézia	
Kossuth Lajos	
Tisza István	
Károlyi Mihály	
Kun Béla	
Horthy Miklós	
T. G. Masaryk	
E. BeneS	
J. Tiso	
A. Dubček	

Rákosi Mátyás	
Kádár János	
Grósz Károly	
Kodály Zoltán	
Weöres Sándor	
Lázár Ervin	
Halász Judit	
Nyilasi Tibor	

60.

61. A fentiek közül ki számodra

- a legrokonszenvesebb:.....
- a legellenszenvesebb:.....?

62. Te minek érzed magad?

- szlovák nemzetiségű, magyar anyanyelvűnek
- csehszlovák állampolgárnak és magyar nemzetiségűnek = csehszlovákiai magyarnak
- magyar származású szlováknak
- magyarnak
- szlováknak
- ezen még nem gondolkodtam
- nem tudok dönteni
- magyar nemzetiségű, szlovák anyanyelvűnek

63. Ezt az iskolát választanád-e, ha újra döntened kéne?

- igen, mert.....
- részben, mert.....
- nem, mert.....

64. Erősítették-e itteni tanulmányaid nemzetiségi kötődésedet?

- igen
- nem
- nem foglalkoztam a kérdéssel

65. Volt-e olyan tananyag, melynek feldolgozásakor büszke voltál nemzetiségi mivoltodra?

- történelem
- irodalom
- más, és pedig.....
- nem volt ilyen

66. Mit tartasz jobbnak, ha a nemzetiségi iskolai (óvodai) oktatásban

- csak nemzetiségiek vesznek részt
- szlovák nemzetiségűek is részt vesznek
- mindegy

67. Gimnáziumi tanulmányaid befejeztével

- munkába állsz-e

- o szakmát tanulsz-e
 - o tovább tanulsz-e
68. Ha munkába állsz, hol (melyik helységben) és milyen szakterületen?

69. Vállalnál-e időlegesen munkát, vagy szívesen tanulnál-e Magyarországon?
 o igen
 o nem
 o erre még nem gondoltam
70. Hol vállalnál szívesebben munkát?
 o Nemzetiségi környezetben és szakterületben, akár falun is
 o városban, akár nemnemzetiségi környezetben és szakterületen is
71. Ha van fiú (lány), akivel jársz, vele milyen nyelven beszélsz?
 o magyarul
 o szlovákul
 o mindkét nyelven
 o egyéb nyelven, és pedig.....
72. Párvalasztásnál szempontnak tekinted-e, hogy leendő házastársad
 o feltétlenül magyar nemzetiségű legyen
 o lehetőleg magyar nemzetiségű legyen
 o ennek nem lesz jelentősége választásodban
73. Szerinted szüleid egy szlovákkal vagy más nemzetiségűvel kötött házasságot
 o elleneznének
 o támogatnának
 o a dolgot rádbíznák
74. Szeretnéd-e, hogyha majdani házastársad, ha nem magyar nemzetiségű, megtanulna magyarul?
 o örülnék neki
 o a későbbiekben hasznos lenne
 o inkább az igyekezetét értékelném
 o nincs jelentősége
75. Minek alapján tartozik valaki, szerinted egy nemzetiséghez? (kettő jelölhető)
 o születése alapján, ha nemzetiségi szülőktől származik
 o anyanyelve alapján
 o nemzetiségi tudata, érzelme alapján; ahová tartozónak tekinti magát
 o a szokások, hagyományok megőrzése, gyakorlása alapján
 o egyéb,
 és pedig.....
76. Tudomásod szerint hány magyar él Cseh-Szlovákiában?

77. Tudomásod szerint hány magyar él Magyarországon?

78. Hol élnek még magyarok a világon nagyobb számban?

79. Miben különbözik leginkább a magyar nemzetiség a szlováktól? (kettő jelölhető)
 o nyelvében
 o népviseletében, szokásaiban
 o nemzeti tudatában
 o külső fizikai jellemzőikben
 o belső tulajdonságaikban
 o kultúrájában
 o egyéb téren, és pedig.....
80. Jártál-e már Magyarországon?
 o nem
 o igen:

- turistaként, üdülési céllal
- rokonlátogatás céljából
- nyelvtanulás céljából (tanulmányút, nyelvi tábor)
- egyéb,
éspedig.....

81. Minek tekintettek ott téged?

- magyarnak
- szlováknak
- szlovákiai magyarnak

82. Szerinted érdeklí-e a más országokban élő magyarokat a szlovákiai magyarok sorsa?

- igen
- kevéssé
- egyáltalán nem
- nem lehet általánosítani
- nem tudom

83. Tudomásod szerint gondoskodik-e az anyanemzet a szlovákiai magyarokról?

- igen, maximálisan
- gazdasági problémái a hatékony segítséget nem teszik lehetővé, bár elveiben megfogalmazza
- lehetőségeihez képest nem eléggé
- nem, és nem is törekszik erre
- erről nem tudok

84. Minek kapcsán tölt el büszkeség, ha a magyar nemzetiségről van szó (esetleg az anyanemzettel kapcsolatban; kettő jelölhető)?

- sportteljesítmény
- életszínvonal
- kultúra, művészet
- technika
- történelem
- politika, diplomácia
- egyéb, éspedig.....

85. Szeretnél-e anyanyelvi országodban élni?

- rövid ideig
- akár tartósan is
- nem
- ezen még nem gondolkodtam

86. Mi a feladata szerinted a CSEMADOK-nak?

.....

87. Ha Te lennél a nemzetiség egyik vezetője, mit szeretnél megvalósítani, mire tennél javaslatot?

.....

88. Mit kellene tenniük a magyar szervezeteknek a nemzetiségi kultúra megőrzéséért?

.....

89. Ismersz-e ma élő, híres csehszlovákiai magyar személyiségeket? Írd ide a nevüket és azt is, milyen szakterületen híresek?

.....

90. Olvastál-e már csehszlovákiai magyarságra vonatkozó vagy általában a nemzetiségi kérdéstről szóló könyveket, cikkeket? Ha igen, meg tudnád-e nevezni címüket és szerzőiket?

.....

91. Hogyan jellemeznéd a szlovák-magyar viszonyt a jelenben ?

- baráti

- o ellenséges
 - o közömbös
92. Hogyan jellemeznéd a szlovák-magyar viszonyt a múltban?
- o baráti
 - o ellenséges
 - o közömbös
93. Az előző két kérdésre adott válaszodat elsősorban mire alapozod?
- o személyes tapasztalatra
 - o hallomásra
 - o olvasmányélményeidre, tömegkommunikációs közlésekre
 - o egyéb, és pedig.....
94. Véleményed szerint a csehszlovákiai magyarság jelenlegi politikai képviselője

	helyi szinten	köztársasági szinten	szövetségi szinten
a személyeket tekintve: kiváló még megfelelő rossz			
számarányon aluli arányos felülreprezentált			
formális időnként eredményesvalódi érdekvédelmet biztosít			

- 95.
96. Foglald össze egy mondatban, mit jelent számodra
- a) Magyarország:.....
.....
- b) Cseh-Szlovákia:.....
.....
97. Hogyan minősíted saját nyelvtudásod?

	kiváló	közepes	gyenge	rossz
magyar				
szlovák				
cseh				
egyéb, és pedig				

- 98.
99. Végezetül arra kérünk, hogy tapasztalataid alapján írd le azokat a tulajdonságokat, amelyek a magyarokat és a szlovákokat jellemzik:
- a) magyarok:.....
- b) szlovákok:.....

Köszönjük, hogy válaszadásoddal elősegítetted egy szociológiai kutatás sikeres lebonyolítását. A kérdőív - amint

tartalmából láthattad - a kitöltő nevének feltüntetése nélkül készült, a benne foglalt adatok bizalmas kezeléséért a feldolgozó személyes garanciát vállal.

2. számú melléklet

Szlovákia népességének etnikai összetétele 1880 -1982 között

	Összlakosság	%	Szlovák	(%)	Cseh	(%)	Magyar	(%)	Német	(%)	Ruszin ukrán	(%)	Zsidó	(%)
1880	2472457	100	1471752	59.6			574862	23.1	318794	12,8	81055	3.3		
1910	2914143	100	1688413	57.9			881320	30.2	198405	6,8	103387	3.5		
1921	2958557	100	1952866	65.1	72137	2.4	650597	21,7	145844	4,7	88970	3,0	73621	2,4
1930	3254189	100	2224983	68.4	120926	3.7	585434	17.6	154821	4,5	95359	2.8	72678	2,0
1941	3536319	100	2385552	67.4	17443	0.5	761434	21.5	143209	4.0	85991	2.4		
1947	3399000	100	2888000	85.0	37000	1.1	3911000	11.5	24000	0,7	47000	1.4		
1950	3442317	100	2982524	86.6	40365	1.2	354532	10.3	5179	0.1	48231	1.4		
1961	4174046	100	3560216	85.3	45721	1,1	518782	12,4	6259	0.1	35435	0,9		
1970	453729ti	100	3878904	85.5	47402	1.0	552006	12.2	4760	0.1	42238	1.0		
1980	4987853	100	4321139	86.6	55234	I.I	559801	11.2	5121	0.1	39758	0.8		
1982	5074000	100	4393000	86.6	58000	1.1	565000	11.1	3000	0,06	41000	0.8		

(Minden adat Szlovákia jelenlegi államterületére van átszámítva!)

Forrás 1880,1910 - magyar népszámlálások anyanyelvi adatai, 1921. 1930.1947.1950.1961,1970, 1980 =- csehszlovák nemzetiségi adatok. 1941 - magyar és szlovák népszámlálások összesített anyanyelvi adatai. Az 1880-

1941 közötti adatokat Kocsis K. számította a jelenlegi Szlovákia területére

In: Kocsis - Kocsisné (1991), i.m. 22.p

3. számú melléklet

A magyar nemzetiségű lakosság létszáma és arányszáma Szlovákia egyes járásaiban és nagyvárosaiban (az 1980-as népszámlálás adatai)

Járás/Város	Lakónépesség		
	Összesen	magyar nemzetiségű	%
Kassa (Košice)	202368	8070	3,98
Pozsony (Bratislava)	380 259	18731	4,92
Nyitrai (Nitra)	205 697	14 567	7,08
Pozsony-vidéki (Bratislava-vidék)	144 129	10312	7,15
Kassa-vidéki (Košice-vidék)	99 227	13 800	13,90
Losonci (Lučenec)	95 557	22893	23,95
Rozsnyói (Rožňava)	85 622	22465	26,23
Nagykürtösi (Veľký Krtfi)	45 887	14536	31,67
Lévai (Levice)	122240	40 499	33,13
Töketerebesi (Trebíšov)	117 643	45 801	38,93
Érsekújvári (Nové Zámky)	153199	63141	41,21
Galantai (Galanta)	140912	62543	44,38
Rimaszombati (Rim. Sobota)	98 638	46825	47,47
Komáromi (Komárno)	110 369	79363	71,90
Dunaszerdahelyi (Dun. Streda)	104096	91452	87,85

In: Gyönyör (1989), Lm. 48. p.

In: (Sebők László összeáll. :) Magyar neve? Határokon túli helységnévszótár

Arany Lapok, Budapest, 1990.24. p.

A Szlovák Szocialista Köztársaság gazdaságilag aktív lakosságának nemzetiségi megoszlása a népgazdaság ágazatai szerint (1980. november 1-jei állapot)

A népgazdaság ágazatai	Nemzetiség									
	cseh	szlovák	ukrán	orosz	lengyel	magyar	német	egyéb	ismeretlen	összesen
mező- és erdőgazdaság	6.8	13,9	22.4	18,2	13,5	27,3	13.3	15.3	16.5	15.3
ipar	32.4	37,1	26,9	24,9	46,8	27.0	34,1	28.3	31.4	35.8
építőipar, geológus és tervezői tevékenység	9.0	11,3	8.9	9.4	5,9	13.4	12,8	11.6	9,4	11.5
közlekedés és távközlés	6.0	6,4	4,4	5.2	4.2	6.4	6.8	7.0	5.3	6.4
kereskedelem és egyébtermelési jellegű tevékenység	8,0	8.8	6,9	7,4	6,4	8.5	8,5	8,9	10.1	8.8
tudomány és kutatás	33	1,4	0.4	4.2	2.3	0.4	3,1	2.1	1.8	1.3
szociális tevékenység	20,0	14.2	19.2	21.8	14.7	11,5	16,4	17.9	15.8	14.0
egyéb nem termelési tevékenység	12.7	5,9	9.4	7.4	3.7	4,2	3.7	5.8	6.5	5.8
ismeretlen	1.3	1.0	1.5	1.5	2.5	1,3	1,3	3.1	3,3	1.1

SZSZK	100,0	100.0	100,0	100.0	100.0	100.0	100.0	100,0	100.0	100.0
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

In: Gyönyör (1989), i.m. 289. p.

6. számú melléklet

A Szlovák Szocialista Köztársaság népességének nemzetiségi megoszlása az iskolai végzettség szerint (1980. november 1-jei állapot)

Iskolai végzettség	Nemzetiség									Összesen
	cseh	szlovák	ukrán	orosz	lengyel	magyar	német	egyéb	ismeretlen	
alapiskolai	28,1	36.8	45.6	454	48.8	49.5	59.8	434	31,0	38,2
szakmunkás érettségi nélkül	16.8	154	10.6	6.5	15,6	144	12,9	124	11.2	154
szakmunkás érettségivel	0,2	04	0.4	0,3	0,2	0.1	0.2	0.2	0.3	0.2
szakiskolai	5,4	2.0	1.0	1.5	2.5	1.2	43	2.4	2.0	1.9
általános középiskolai	54	3,0	54	6.6	4.6	34	24	5,9	34	3.1
szakközépiskolai	16.8	104	12.4	9,1	94	6,1	7,5	10.6	124	9,9
vállalati int. és főiskolai tanf.	0,4	0,1	04	04	04	0.0	0.1	04	04	04
egyetemi és főiskolai	13.4	3,9	6,7	19,9	8.0	1.6	4.5	12.1	5.0	3.8
hittudományi	0.0	0,1	0,2	04	0,1	0.1	0.1	—	0.0	0.1
iskolai végzettség nélkül	0.2	0,5	1.0	0,8	0,7	0,6	0.8	0.6	0.8	0,5
iskolai végzettségről szóló adatuk nélkül	0.9	0.7	0.6	1,6	2,8	1.0	1.6	24	8.0	0,8
gyermek(15 éves korig)	12.3	26.9	16.1	8,0	6.7	22.1	5.0	9,3	25,6	26.1
SZSZK	100,0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100,0	100.0

In: Gyönyör (1989), i.m. 299.p.

A kibocsátó települések megoszlása a magyar lakónépesség aránya szerint, járásokonként

A magyarok aránya	100-90%	90-75%	75-50%	50-25%	25-10%	100%	Összesen
Járás							
komáromi	11	6	5	-		-	22
érsekújvári	3	7	1	1	-	-	12
dunaszerdai	7	2	-	-	-	-	9
galantai	-	3	1	1	-	-	5
mitrai	-	-	1	1	-	2	4
trencsényi	-	-	-	-	-	1	1
Pozsony-vidi	-	-	-	-	-	2	2
rimaszombati	-	-	-	1	-	-	1
Kassa-vidéki	-	-	-	1	-	-	1
lévai	-	-	-	-	-	2	2
Összesen	21	18	8	5	-	7	59
A	35,6	30,5	13,6	8,4	-	11,9	100
B	25,8	25,4	47,7	0,2	-	0,9	100

A = A különböző magyar lakosság-részarányú települések számaránya az összes település százalékában

B = A különböző magyar lakosság-részarányú településekről érkező diákok aránya az összes tanuló százalékában

A szülők foglalkozása és iskolai végzettsége csoportosításával kialakult párosítások, illetve ezek összevonása

	Foglalkozás	Ebből komáromi	Bejáró	összesen
1.	értelmiségi-értelmiségi	2	4	6
2.	értelmiségi-adminisztratív	1	6	7
3.	értelmiségi-szakmunkás	3	5	8
4.	adminisztratív-szakmunkás	1	5	6
5.	szakmunkás-szakmunkás	2	4	6
6.	szakmunkás-betanított munkás	-	4	4
7.	szakmunkás-vállalkozó	1	.	1
8.	háztartásbeli-mezőgazdaságfizikai	-	1	1
9.	betanított munkás - betanított munkás	-	2	2
10.	nyugdíjas-adminisztratív	1	-	1
11.	háztartásbeli-szakmunkás	1	6	7
12.	értelmiségi-nyugdíjas	2	-	2
13.	értelmiségi-vállalkozó	1	-	1
14.	adminisztratív-adminisztratív	2	-	2
15.	mezőgazdasági fizikai-mezőgazdasági fizikai	-	1	1
16.	adminisztratív-kisiparos	1	-	1
17.	értelmiségi-háztartásbeli	-	3	3
	Összesen	18	41	59
	Iskolai végzettség			
1.	felsőfokú-felsőfokú	2	2	4
2.	felsőfokú-középfokú	3	6	9
3.	felsőfokú-egyéb,szakmunkásképző	2	-	2
4.	középfokú-középfokú	9	10	19
5.	középfokú-szakmunkásképző	1	7	8
6.	szakmunkásképző-szakmunkásképző	1	4	5
7.	alapiskola-szakmunkásképző	-	5	5
8.	alapiskola-középfok	-	5	5
9.	alapiskola-alapiskola	-	1	1
10.	befejezetlen alapiskola	-	1	1

Összesen	18	41	59
----------	----	----	----

A kategorizációval az alábbi összevonáshoz jutottam:

	Foglalkozás	Lakhely	Komárom	Bejáró	Összesen
1.	homogén értelmiségi pár (1-es kód)		2	4	6
2.	részben értelmiségi család (2,3,13-as kód)		5	11	16
3.	értelmiségi-inaktív pár (12,17)		2	3	5
4.	szakmunkás-irodai alkalmazotti rétegbe tartozók (4,5,7,14,16)		7	9	16
5.	szakmunkás-irodai alkalmazott-inaktív pár (10,11)		2	6	8
6.	szak-betanított, mezőgazdasági fizikai és háztartásbeli kombinációk (6,8,9,15-os kód)		-	8	8
Összesen			18	41	59

	Iskolai végzettség	Lakhely	Komárom	Bejáró	Összesen
1.	homogén felsőfokúak (I-es kód)		2	2	4
2.	"egydiplomás" pár (2,3)		5	6	11
3.	érettségizett szülők (4-es kód)		9	10	19
4.	egyikük középiskolát végzett (5,8-as kód)		1	12	13
5.	érettségizett tag nélküli családok (6,7,9,10-es kód)		1	11	12
Összesen:			18	41	59

9. számú melléklet

A szülők iskolai végzettsége, nemenként

A legmagasabb iskolai végzettség	I-IV . évfolyam						Minta (IV. A és C)					
	Apa		Anya		Összesen		Apa		Anya		Összesen	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
- befejezetlen alapiskola	1	-	1	-	2	-	1	2	1	2	2	2
- alapiskola	31	6	98	18	129	12	-	-	11	19	11	10
- szakmunkásképző	188	36	112	20	300	28	18	33	6	10	24	21

- gimnázium	36	7	104	19	140	13	1	2	10	17	11	10
- egyéb középiskola	124	24	102	9	226	21	21	38	22	37	43	37
- 2 éves szakosító	15	3	45	8	60	6	1	2	3	5	4	4
- főiskola	84	17	67	12	156	15	9	17	5	8	14	12
- egyetem	37	7	16	3	53	5	3	6	1	2	4	4
Összesen:	521	100	545	100	1066	100	54	100	59	100	113	100

10. számú melléklet

A szülők foglalkozása, nemenként

Foglalkozás	I-IV . évfolyam						Minta (IV. A át C)					
	Apa		Anya		Összesen		Apa		Anya		összesen	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
- vezető értelmiségi	57	11	25	5	82	8	17	13	1	2	18	7
- beosztott értelmiségi	110	21	118	22	228	21	11	20	11	19	22	19
- adminisztratív dolgozó	50	10	143	26	193	18	2	4	17	28	19	17
- szakmunkás	181	34	83	15	264	24	28	51	9	15	37	32
- betanított munkás	26	5	46	8	72	7	1	2	6	10	7	6
- segédmunkás	12	2	16	3	28	3	-	-	-	-	-	-
- mezőgazdasági fizikai	29	6	11	2	40	4	2	4	1	2	3	3
- kisiparos, önálló gazdálkodó	34	7	18	3	52	5	2	4	1	2	3	3
- önálló kirteioski	2	-	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-
- háztartásbeli	2	-	79	15	81	8	-	-	11	19	11	10
- munkanélküli	4	1	1	-	5	-	-	-	-	-	-	-
- nyugdíjat	14	3	4	1	18	2	1	2	2	3	3	3
Összesen:	521	100	545	100	1066	100	54	100	59	100	113	100

11. számú melléklet

25. sz. kérdés: "Ha magyarul beszélsz, kevered-e szlovák kifejezésekkel?"

(Itt és további táblázatokban is a kiemelések a komáromiak adatait jelzik.)

Független változók	Választípus	a) Nem, soha	b)Igyekszem nem keverni	c) Ritkán	d)Igen
I. Iskolázottság					
1. homogén felsőfok (n=4)		3 (2+1)	-	1	-
2. felső-és középfok (n=11)		4(3+1)	-	6 (2+4)	1
3. érettségizettek (n=19)		14 (7+7)	2(1+1)	2	1
4. közép- és alacsonyabb iskola (n=13)		12(11+1)	-	1	-
5. egyik szülő sem érettségizett (n=12)		9(8+1)	1	2	-
Összesen (n=59)		42	3	12	2
II. Foglalkozás					
A. értelmiségiek (n=6)		4(3+1)	-	2(1+1)	-
B. értelmiségi+admin. szakmunkás, vállalkozó (n=16)		9(7+2)	1	5(3+2)	1
C. értelmiségi+inaktív (n=5)		1	-	3(1+2)	1
D. szakmunkás, irodai alkalmazott vállalkozó (n=16)		16(9+7)	-	-	-
E. szakmunkás, admin.+ inaktív párok (n - 18)		5(4+1)	1	2	-
F. szakmunkás, betanított munkás, mezőgazdasági fizikai és háztartásbeli kombinációk (n=8)		7	1	-	-
Összesen (n=59)		42	3	12	2
III. Állandó lakóhely					
Bejáró tanuló (n=41)		31	2	7	1
Komáromi (n=18)		11	1	5	1

31. sz. kérdés: "Érezted-e előnyét a középiskolai továbbtanulásban, hogy ebben az iskolában végeztél?"

Független változók	Válasz-típus	Igen (n=40)				Nem	Hátrány	Válasz-hiány
		anyanyelv	továbbtanulás	szlovák nyelv	nincs indok			
I. Iskolázottság								
1.homogén felsőfok (n=4)		1	1	-	1	-	1	-
2. felső-és középfok (n=11)		2(1+1)	3(2+1)	1	1	2(1+1)	-	2
3.érettségizettek (n=19)		2(1+1)	9(3+6)	1	1	6(5+1)	-	-
4. közép- és alacsonyabb iskola (n=13) x		3	5	-	1	3	1	1
5. egyik szülő sem érettségizett (p=12)x		5	2	1	2(1+1)	3	-	-
Összesen (n=S9)		13	20	3	6	14	2	3
II.foglalkozás								
A. értelmiségiek (n=6)		1	2	-	1	1	1	-
B. érteimiségi + admin., szakmunkás, vállalkozó (n=16)		2	6(3+3)	1	1	4	-	2
C. értelmiségi + inaktív (n=5)		2(1 + 1)	1	-	-	2(1+1)	-	-
D. szakmunkás, irodai alkalmazott és vállalk. (n=16)x		3	6(3+3)	-	3	4(3+1)	-	1
E. szakmunkás, ad min. + inaktív párok (n=8) x		4(3+1)	3(2+1)	1	-	1	-	-
F. szakmunkás, betan. munkás, mezőgazd. fizikai és háztartásb. kombinációk (n=8)		1	2	1	1	2	1	-

Összesen (n=59)	13	20	3	6	14	2	3
III. Állandó lakhely							
Bejáró tanuló (n=41)	9	12	2	1	12	2	3
Komáromi (n=18)	3	7	1	5	2	-	-

x) Mivel egy-egy vidéki tanuló két szempontot is sorolt az "igen" válaszon belül, így a rögzített feleletek száma emelkedett

13. számú melléklet

Az 57-58. kérdés válaszai: a jellemzőskor adott információk, illetve a rokon- és ellenszenvi választások megoszlása

- 1.: konkrét, helyes információ
- 2.: részben hiányos, helyes válasz
- 3.: általánosítás
- 4.: hibás megállapítás
- 5.: válaszhiány

"+": "a legrokonszenvesebb személyiség" jelzőt kapta

"-": "a legellenszenvesebb személyiség" jelzőt kapta

Személyiség Minősítés	1.	2.	3.	4.	5.	"+"	"-"
Árpád fejedelem	24+ 13	12+ 1	4+ 2	3+ 2	1	3+ 5	-
Szent István	1	52+ 21	1+ 2	-	1	16+ 8	-
Dózsa György	31+ 12	12+ 7	-	-	-	1+ 1	-
Rákóczi Ferenc	1+ 1	30+ 16	4+ 2	2	4	5+ 2	-
Mária Terézia	18+ 10	25+ 8	3+ 1	10+ 2	1	1	-

Kossuth Lajos	35+15	4+1	2+1	1+1	1	3	1
Tisza István	11+8	17+8	-	3+3	8	-	
Károlyi Mihály	1	30+19	-	3	10	1	-
Kun Béla	-	33+20	-	3	8	-	2+2
Horthy Miklós	5+4	26+14	-	6+2	5	2+1	4+1
T.G.Masaryk	-	37+18	1	-	4	1	1
Б. Beneš	4+3	27+16	7+2	-	4	7	4+3
J. Tiso	3	40+19	-	-	1		24+10
A. Dubček	20+11	24+12	1	-	3	-	-
Rákosi Mátyás	4	30+18	2	3	6	-	11+4
Kádár János	20+10	15+4	1+5	18+2	2	-	2
Grósz Károly	1	33+15	4	5+3	2	-	-
Kodály Zoltán	1	54+24	-	-	-	1+2	-
Weöres Sándor	-	41+17	-	-	1	1+2	-
Lázár Ervin	-	34+16	-	1	6	-	-
Halász Judit	-	56+28	-	-	-	3+1	-
Nyilasi Tibor	-	39+18	-	-	2	4+1	-

14. számú melléklet

49. sz. kérdés: "Ha a gyerekek ma kevesebbet tudnak magyarul, annak vannak-e..."

Független változók	Választípus	Hátrányai	Előnyei	Mindegy	Válaszhiány
I. Iskolázottság					
1 .homogén felsőfok (n=4)		4(2+2)	-	-	-
2.felső-ésközépf.(n=11)		6(3+3)	-	1	4(2+2)
3.érettségizettek (n=19)		6(3+3)	1	-	12(6+6)
4.közép- és alacsonyabb iskola(n=13)		10(9+1)	-	1	2
5 .egyik szülő sem érettségizett(n=12)		8(7+1)	1	1	2
Összesen(n=59)		34	2	3	20
II. Foglalkozás					
A. értelmiségiek (n=6)		5(3+2)	-	-	1

B. értelmiségi+adminisztratív, szakmunkás, vállalkozó (n=16)	10(6+4)	1	1	4(3+1)
C. értelmiségi+inaktív (n=5)	3(2+1)	-	-	2(1+1)
D. szakmunkás, irodai alkalmazott és vállalkozó kombináció (n=16)	7(4+3)	-	1	8(4+4)
E. szakmunkás, adminisztratív+inaktív párok (n=8)	5	-	1	2
F. szakmunkás, betanított munkás, mezőgazdasági fizikai és háztartásbeli kombinációk (n=8)	4	1	-	3
összesen (n=59)	34	2	3	20
III. Állandó lakóhely				
Bejáró tanuló (n=41)	24	2	3	12
Komáromi (n=18)	10	-	-	8

15. számú melléklet

41. sz. kérdés: "Milyen műsort látnál szívesen a szlovákiai magyar tömegkommunikációban?"

A hiányzó témák	Tömegkommunikációs csatorna	Sajtó	Rádió	Televízió	Összesen
1. Ifjúsági műsorok (divat, zene, toplista, riportműsor)		5+1	14+2	3+2	27(22+5)
2. Aktuális politikai és gazdasági információ, hír, tájékoztató magazinműsor		8+3	5+1	6+3	26(19+7)
3. Kultúra (m. tört. és irod., népzene, nyelvművelés, rádiójáték, művészet)		4+2	9+2	7+1	25(20+5)
4. Tudomány (ismeretterjesztés, dokumentumfilm)		5+1	2	6+1	15(13+2)
5. Sport		3+3	1+2	3+2	14(7+7)
6. Szórakoztató (rejtvények, vetélkedők, filmek)		1+2	1+1	7+1	13(9+4)
7. Nemzetiségi kérdés		4+1	2	4	11(10+1)
8. Egyéb felelet			1		
9. A műsorok minősítése					
+		3+1	2+1	1	6+2
-		1+4		2+4	3+8

+,-	1			1
±	0	1	1	2
összesen:	54(36+ 18)	47(38+ 9)	54(40+ 14)	153(112+ 41)

16. számú melléklet

84. sz. kérdés: "Ha te lennél a nemzetiség egyik vezetője, mit szeretnél megvalósítani, mire tennél javaslatot?!"

Laszpus	Oktatásügy	Kulturális rendezv.	Szlovák-magy. viszony	Autonómia, önállóság	Egyen-, jog. érdekképv.	Tört. határ, visszaáll	Anyarors. kapcsol.	Környezet védelem	Gazd. élet fellend	Általános fel.
g	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1
és	1	2	1	1	-	-	-	-	-	1
k	4(2+2)	1	30+2)	-	1	2(1+1)	2	1	-	3(2+1)
és skola	4(3+1)	-	2(1+1)	2	1	1.	-	-	-	-
sem	2	2	3(2+1)	-	2	-	-	-	1	-
) x	12	6	10	3	4	3	2	1	1	5
s										
égiek	2(1+1)	1	1	-	-	-	-	-	-	1
ji + akm., 5)	1	3 (1+2)	2	1	-	1	1	-	-	1
ji +	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
nkás, ott és 5)x	4(1+3)	1	4	-	1	1	1	1	-	2
nkás,	2	-	1	2	2	1	-	-	1	1

nkás, nkás, fiz. ásbeli (8)	1	1	2	-	1	-	-	-	-	-
)x	12	6	10	3	4	3	2	1	1	5
kóhely										
anuló	8	3	5	3	3	2	-	-	1	4
8)x	4	3	5	-	1	1	2	1	-	1

x - mivel néhányan több variációt is említettek, a válaszok száma meghaladja a tanulókéét

17. számú melléklet

91. sz. kérdés: "Véleményed szerint a csehszlovákiai magyarság jelenlegi politikai képviselete..."

	Helyi szinten	Köztársasági szinten	Szövetségi szinten
A szeméelveket tekintve			
-kiváló	23(15+8)	3(2+1)	3(2+1)
- még megfelelő	15(11+4)	29(20+9)	29(20+9)
-rossz	4	10(8+2)	6(4+2)
Nagyságrendjét tekintve			
- számarányon aluli	-	12(9+3)	11(7+4)
- arányos	28(21+7)	19(12+7)	14(7+7)
- felülreprezentált	15(10+5)	11(7+4)	10(7+3)
Hatékonyágát tekintve			
- formális	8(5+3)	11(7+4)	17(9+6)
- időnként eredményes	17(12+5)	24(17+7)	15(10+5)
- valódi érdekvédelmet biztosít	18(12+6)	4(3+1)	3(2+1)
Részben hiányos válasz	10(6+4)	6(3+3)	12(8+4)
Egyáltalán nincs válasz	13(10+3)	15(12+3)	19(15+4)

63. sz. kérdés: "Mit tartasz jobbnak: a nemzetiségi iskolai (óvodai) oktatásban kik vegyenek részt?"

Független változók	Választípus	a) Csak nemzetiségiek	b) Magy. és szlovákok is	c) Mindegy	d) Válaszhiány
I. Iskolázottság					
1. homogén felsőfok (n=4)		2	-	1	1
2. felső-és közép.(n=11)		8(4+4)	2(1+1)	1	
3. érettségizettek(n=19)		15(8+7)	2(1+1)	2(1+1)	-
4. közép- és alacsonyabb iskola (n=13)		5(4+1)	6	2	-
5. egyik szülő sem érettségizett (n=12)		5	3	4(3+1)	-
Összesen (n=59)		35	13	10	1
II. Foglalkozás					
A. értelmiségiek(n=6)		3(1+2)	1	1	1
B. értelmiségi+adminisztratív, szakmunkás, vállalkozó (n=16)		12(8+4)	3(2+1)	1	-
C. értelmiségi+inaktív (n=5)		2(1+1)	2(1+1)	1	-
D .szakmunkás, irodai alkalmazott és vállalkozó kombináció (n=16)		9(4+5)	5	2	-
E. szakmunkás, admin.+ inaktív párok (n=8)		4(2+2)	1	3	-
F. szakmunkás, betanított munkás, mezőgazdasági fizikai és háztartásbeli kombinációk (n=8)		5	1	2	-
Összesen (n=59)		35	13	10	1
III. Állandó lakóhely					
Bejáró tanuló (n=41)		21	11	8	1
Komáromi (n=18)		14	2	2	-

69. sz. kérdés: Tárválasztásodnál szempont lesz-e a leendő házastárs magyar nemzetisége?"

Független változók	Választípus	a) Feltétlenül magyar legyen	b) Lehetőleg magyar legyen	c) Nem lesz jelentősége
I. Iskolázottság				
1.homogén felsőfok (n=4)		3(1+2)	1	-
2.felső- és középfok (n=11)		1	8(3+5)	2
3.érettségizettek (n=19)		4(3+1)	7(4+3)	8(3+5)
4.közép- és alacsonyabb iskola (n=13)		1	7(6+1)	5
5.egyik szülő sem érettségizett (n=12)		1	4	7(6+1)
Összesen (n=59)		10	27	22
II. Foglalkozás				
A. értelmiségiek (n=6)		3(1+2)	3	-
B. értelmiségi+admin., szakmunkás, vállalkozó (n=16)		3	8(4+4)	5(4+1)
C. értelmiségi+inaktív (n=5)		-	3(1+2)	2
D. szakmunkás, irodai alkalmazott és vállalkozó (n=16)		1	8(5+3)	7(4+3)
E. szakmunkás, admin.+inaktív párok (n=8)		2	3	3(1+2)
F. szakmunkás, betanított munkás, mezőgazdasági fizikai és háztartásbeli komb. (n=8)		1	2	5
összesen (n=59)		10	27	22
III. Állandó lakóhely				
Bejáró tanuló (n=41)		7	18	16
Komáromi (n=18)		3	9	6

A SZERZŐ - ÖNMAGÁRÓL

Harminc évvel ezelőtt születtem Komárom megye magyarországi felének székhelyén, Tatabányán. A város korábban önálló településként működő Bánhida részében éltem közel két évtizedig anyai és apai felmenőim szlovák és cseh eredetű iparosok, bányászok, földművesek, pedagógusok voltak.

Az általános iskolai és gimnáziumi tanulmányaimat szülővárosomban folytattam, majd 1985-ben az egeri tanárképző főiskola nappali tagozatának történelem-népművelés szakán szereztem oklevelet. 1988-1992 között elvégeztem az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsész tudományi kar szociológia kiegészítő szakát.

1985-88-ig szülővárosom helyi múzeumában dolgoztam helytörténet-szociológusként. Szakterületem az új- és legújabbkori oktatástörténeti anyagok gyűjtése, feldolgozása volt. Első önálló kiállításom "Az elemi népoktatás magyar emlékei a két világháború közötti időszakban" címmel 1987 májusában nyílt. Több évig vezettem az Ifjú Múzeumbartók Körét, indításától főszerkesztője voltam a Barangoló c. honismereti gyermekújságnak, melynek "Közös dolgaink" rovatában munkatársként olyan jeles szlovákiai magyar személyiségeket sikerült megnyernem, mint Gáspár Tibor és Himmler György. 1988 augusztusától öt évig a Legújabbkori Történeti Múzeum közművelődési munkatársaként dolgoztam 1993 júniusa óta a Menekültügyi és Migrációs Hivatal szociális munkatársa vagyok.

Eddigi publikációim részben ismeretterjesztő (Köznevelés, Honismeret, Komárom megyei Honismereti Füzetek), részben oktatás- és művelődéspolitikai, szociológiai jellegűek (Köznevelés, Magyar Nemzet, Új Forrás, Világszövetség, Napjaink, Bécsi Napló). A Széchenyi Társaság 1991-ben önálló kiadványként megjelentette "Látottak és láttatok. Az első szabad március tizenötödike a napisajtó tükrében" c. tanulmányomat. Második diplomamunkám ("Nemzeti történelemismeret, önazonosság és az interetnikus viszonyok tükröződése szlovákiai magyar fiatalok tudatában" címmel) a Kortárs szakdolgozati pályázatának egyik első díjazottja lett. Fontosnak éreztem, hogy a vizsgálat eredményét az érintett közösséghez is visszacsatoljuk - köszönöm a Komáromi Lapoknak, hogy vállalkozott a tanulmánykötet közzétételére.

Demeter Z. Mária szociológus munkatársaként két nemzetiségi kutatásnak voltam külső munkatársa (1989-ben Komárom megye szlovák- ill. németlakta falvaiban, 1993 tavaszán a Budapesten élő nemzetiségiekről készült felmérés). Tagságot vállaltam abban a bíráló bizottságban is, amely a Lakitelek Alapítvány helytörténeti pályázatára beérkezett munkákat véleményezte és rangsorolta 1992-93 telén.

Sz. Dévai Judit

KÖNYVÉSZETI ADATOK

ELŐSZÓ

BEVEZETÉS

I. AZ "ÉN"-TUDATTÓL A "MI" - TUDATIG

1. Önazonosság és társadalmi hovatartozás
2. Nemzet és nemzeti tudat
3. Megkerülhető-e a nemzeti identitás?

II. KISEBBSÉGIKÉNT-ÉSZAKI HATÁRAINK MENTÉN

1. A szülőföld kitagadottjai
2. A szlovákiai magyarság mai helyzete

III. AZ INTÉZMÉNYI OLDAL: AZ ISKOLA

1. A komáromi magyar tannyelvű gimnázium
 - a) Története
 - b) Létszám, vonzáskörzet
 - c) Továbbtanulás
 - d) Az iskola "szellemisége"
2. Tudatformálás zsákutcában
 - a) A használatos történelem tankönyvek bemutatása
 - b) Magyar irodalom - vagy valami más?

IV. AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT

1. Módszertani alapvetések
2. A minta
3. Diglosszia - bilingvizmus
4. Az anyanyelvű oktatás helyzete
5. Nyelvi - kulturális attitűdök

- a) A saját nemzeti - nemzetiségi kultúrával kapcsolatosan
 - b) A többségi nemzettel és a kisebbségi léttel kapcsolatosan
6. Nemzetiségi tudat
7. Az anyanemzethez fűződő kapcsolatok

Magánszféra, egyéni célkitűzések

V. ÖSSZEGRZÉS

Jegyzetek

Mellékletek

A szerző - önmagáról